

Påbyggnation för balans mellan bevarande och förtätning

En studie av kommuner och byggnadsantikvariers inflytande på gestaltning

Sebastian Rylander

Civilingenjör, Arkitektur
2020

Luleå tekniska universitet
Institutionen för samhällsbyggnad och naturresurser

Förord

Med detta examensarbete avslutas fem års utbildning vid Luleå tekniska universitet inom programmet Civilingenjör arkitektur med inriktning husbyggnad. Examensarbetet motsvarar 30 högskolepoäng och påbörjades 2020-01-20.

Jag vill börja med att tacka min handledare Mathilda Norell och examinator Dan Engström. Tack till Mathilda för all handledning, boktips, kontakter och motivation du gett mig under alla stadier av detta arbete. Tack Dan för råd kring rapportskrivning och rapporten i stort. Jag vill även tacka alla intervjudeltagare som trots de omständigheter som rådde i landet på grund av Covid-19 tog sig tid att delta i denna studie. Ett ytterligare tack till Mathilda och Timber on Top för sponsringen av resan som möjliggjorde att intervjuerna kunde utföras på intervjupersonernas arbetsplatser. Utöver dessa vill jag även tacka min kurskamrater för stöd, skratt och motivation då vi alla suttit med våra egna arbeten men alltid hittat tid att hjälpa varandra. Tack till min syster och mor som korrekturläst denna rapport.

Sebastian Rylander

Luleå, maj 2020

Abstract

Many of Sweden's cities are growing both in urban usage area and in population. Because of this growth, many of these cities are developing outwards, urban sprawl, and are using a lot of virgin and agricultural land to enable the development of new housing districts. Boverket (the National Board of Housing, Building and Planning) writes in *Vision för Sverige 2025* that densification is becoming increasingly relevant as a result of the urban sprawl and the increased passenger transport needs. A possible densification alternative is the vertical extension of existing residential buildings. This means that existing houses are expanded vertically by the adding storeys. This method can entail mixed functions, better utilization of existing community service and technical support systems. The addition of floor plan to existing housing has also been used by property owners to finance renovations of existing property's and thereby preserving the existing building and extending its lifetime. How this type of building should be added, designed and enrich existing quality's in the urban space is a constant discussion between private and public actors. Boverket believes that densification can be done successfully if both the municipality and the regions formulate clear city building ideas, these ideas are often presented in the form of general plan extensions.

The purpose of this report is to gain a better understanding of how and when the design of vertical extensions is affected by municipal influence as well as how the municipalities take cultural resource management and national interests into account during vertical extension projects.

This study is designed as a qualitative interview study in which a number of municipal administrators and building antiquarians are interviewed to gain a deeper insight into how they work on design issues, cultural resource management and national interests in vertical extension projects. The interviews were transcribed and a thematic analysis was used to find relevant themes that the interviewees talked about during the interviews. By identifying these themes, they can be analysed and compared between the different interviewees and the cities in which they operate. The interviews were done face-to-face at all interviewees' places of work.

During the planning and permit process, administrators and antiquarians have a great influence on the design of extension projects. Through meetings and discussion with the city building offices, the design work, the development of the project and the comments of the parties involved during the process are coordinated. The adaptation of an extension to an already existing building is not always straightforward and there is no general method that can be applied as all projects are unique and site specific. However, there are some tools that may be suitable for architects to use when designing vertical extensions. By using material, form, colour, placement of windows, horizontal and vertical axes as a connection to the host building and the surrounding area's architectural expression, the vertical extension can enrich the existing environment and the host building. During the interviews, all interviewees mentioned that there should be a clear division between what is new and what once was. This means that it should be easy to distinguish how the host building once looked. For projects that involve culturally sensitive environments and national interests, a KUL-certified person should always submit an antiquarian investigation of the building or area and be involved during the process and later mentioned in the building inspection plan to verify that these values have been preserved. One piece of advice to architects is to use this expertise and collaborate with building antiquarians on these type of projects.

Sammanfattning

Många av Sveriges städer växer både till ytan och invånarantal. På grund av denna tillväxt utvecklas många av dessa städer utåt och tar mycket jungfru- och lantbruksmark i anspråk för att möjliggöra utvecklingen av nya bostadskvarter. Boverket skriver i *vision för Sverige 2025* att förtätning blir allt mer relevant i och med utglesning och de ökade persontransportbehoven. Ett möjligt förtätningssalternativ är påbyggnation av redan befintliga bostadshus. Detta innebär att existerande hus byggs ut vertikalt genom en addering av våningsplan. Denna metod kan medföra funktionsbelandning, bättre nyttjande av befintlig samhällsservice och tekniska försörjningssystem. Adderingen av våningsplan till befintliga bostäder har även nyttjats av fastighetsägare för att finansiera renovationer av den befintliga fastigheten och därmed bevara den befintliga byggnaden och förlänga dess livstid. Hur denna typ av bebyggelse ska adderas, gestaltas och höja befintliga stads- och gaturum är en ständig diskussion mellan privata och allmänna aktörer. Boverket menar att förtätning kan ske på ett lyckat sätt om både staden och regionen utformar tydliga stadsbyggnadsidéer, dessa idéer presenteras ofta i form av översiktsplanstillägg.

Syftet med denna rapport är att få en bättre förståelse över hur och när gestaltningen av påbyggnader påverkas av kommunalt inflytande samt hur kommunerna beaktar kulturmiljövård och riksintressen inom påbyggnadsprojekt.

Denna studie är upplagd som en kvalitativ intervjustudie där ett antal kommunala handläggare och antikvarier intervjuas för att få en djupare insikt i hur de arbetar kring gestaltungsfrågor, kulturmiljö och riksintressen inom påbyggnadsprojekt. Intervjuerna transkriberades och en tematisk analys användes för att hitta relevanta teman som intervjupersonerna talade om under intervjuerna. Genom att identifiera dessa teman kan de analyseras och jämföras mellan de olika intervjupersonerna och de städer där de är verksamma. Intervjuerna skedde ansikte mot ansikte på samtliga intervjupersonernas arbetsplats.

Under plan- och bygglovsprocessen har handläggare och antikvarier stort inflytande över gestaltningen av påbyggnadsprojekt. Genom möten och diskussion med stadsbyggnadskontoren stäms gestaltungsarbetet, projektets utveckling av samt kommenteras av involverade parter under processen gång. Anpassningen av en påbyggnad till en redan befintlig byggnad är inte alltid helt enkel och det finns ingen generell metod som kan appliceras då alla projekt är unika och platsspecifika. Däremot finns det en del verktyg som kan vara lämpliga för arkitekter att använda sig av vid utformningen av påbyggnader. Genom att använda sig av antingen material, form, färg, fönstersättning, horisontella och vertikala axlar som någon typ av anknytning till värdbyggnaden eller områdets gestaltungsuttryck, kan påbyggnader berika den befintliga miljön och värdbyggnaden. Under intervjuerna nämnde samtliga intervjupersoner att det skall finnas en tydlig skiljelinje mellan vad som är nytt och vad som en gång varit. Detta innebär att det ska vara enkelt att urskilja var värdbyggnadens takfot en gång varit. Vid projekt som berör kulturhistoriskt känsliga miljöer och riksintressen bör alltid en KUL-certifierad person framföra en antikvariskutredning av byggnaden eller området samt vara delaktig under processen och senare nämnas i kontrollplanen för att verifiera att dessa värden bevarats. Ett råd till arkitekter är att nyttja denna kompetens och samarbeta med byggnadsantikvarier vid denna typ av projekt.

Innehåll

FÖRORD.....	I
ABSTRACT	II
SAMMANFATTNING	III
INNEHÅLL.....	IV
BETECKNINGAR OCH TECKENFÖRKLARING.....	VI
FÖRKORTNINGAR	VI
ORDLISTA	VI
1 INLEDNING	1
1.1 BAKGRUND.....	1
1.2 SYFTE OCH MÅL	2
1.3 AVGRÄNSNINGAR	2
2 METOD	3
2.1 KVALITATIVA STUDIER.....	3
2.2 FÖRFATTAREN.....	3
2.3 LITTERATURSTUDIE	4
2.4 VAL AV KVALITATIV METOD	4
2.5 INTERVJUER	5
2.6 ANALYS.....	6
2.7 BEGRÄNSNINGAR	7
2.8 ETIK.....	7
3 TEORI	10
3.1 TIDIGARE ARBETEN.....	10
3.2 FÖRTÄTNING	12
3.3 PÅBYGGNADER	13
3.4 KULTUR, KULTURMILJÖ OCH ARKITEKTUR.....	15
3.5 RIKSINTRESSE	18
3.6 KULTURMILJÖ I PLAN- OCH BYGGLOVSPROCESSEN.....	20
3.7 PLANPROCESSEN	22
3.8 BYGGLOVSPROCESSEN.....	28
4 RESULTAT OCH ANALYS	30
4.1 RIKSINTRESSE OCH KULTURMILJÖ.....	30
4.2 ÖVERSIKTSPLAN	33
4.3 IDÉBESKRIVNING.....	35
4.4 DETALJPLAN	36
4.5 ANPASSNING	38
4.6 BYGGLOV	41
4.7 MÖJLIGHETER OCH HINDER	43
5 DISKUSSION.....	46
5.1 KOMMUNALT OCH ANTIKVARISKT INFLYTANDE	46
5.2 KULTURHISTORISKT ARBETE	46
5.3 RIKTLINJER KRING PÅBYGGNATION.....	47
5.4 INFLYTANDE OCH ARBETE I PLANPROCESSEN	48
5.5 FÖRENKLA PROCESSEN FÖR MINDRE FÖRETAG	48
5.6 ANPASSNING TILL VÄRD BYGGNAD OCH KRINGLIGGANDE BEBYGGELSEMILJÖ	48
5.7 POLITISK VILJA.....	49
5.8 VALIDITET OCH RELIABILITET	49
6 SLUTSATSER	51
6.1 GESTALTNINGSINFLYTANDE.....	51
6.2 TYDLIGA RIKTLINJER I ETT ÖVERSIKTLIGT SAMMANHANG	51

6.3	TIDIG DISKUSSION MED KOMMUNEN	51
6.4	BEVARANDET OCH ARBETE KRING RIKSINTRESSEN	52
6.5	GESTALTNING UNDER PLANPROCESSEN	52
6.6	GESTALTNINGSANPASSNING	52
6.7	FORTSATT FORSKNING.....	53
7	REFERENSER.....	54
8	BILAGOR.....	63

Beteckningar och teckenförklaring

Förkortningar

PBL – Plan- och bygglagen och avser version 2010:900

ÄPBL – Äldre plan- och bygglagen och avser alla versioner tidigare än 2010:900

MÖD – Mark- och miljööverdomstolen

MMD – Mark- och miljödomstolen

BBR – Boverkets byggregler och avser version 2011:6

PBF – Plan- och byggförordningen och avser version 2011:338

RAÄ – Riksantikvarieämbetet

ÖP - Översiktsplan

Ordlista

Byggnadsverk - en byggnad eller annan anläggning (PBL kap. 1 §4)

Värdbyggnad – byggnaden som byggs på av en påbyggnad.

Byggnadsordning – Dokument som tydliggör hur kommuner planerar att bebyggelse ska bevaras och utvecklas.

Utglesning – är benämningen på den process som innebär att städer växer utåt och kan ses som motsats till förtätning. Det engelska uttrycket *urban sprawl* används ibland även inom svensk litteratur.

Jungfrumark – orörd mark som inte utsatts för mänsklig exploatering.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Sveriges stora städer växer både i befolkningsmängd, men även till ytan. De senaste 40 åren har befolkningen i förortskommuner ökat med 70 procent samtidigt som befolkningsmängden i både större städer samt storstäder ökat med enbart 20 respektive 11 procent (Boverket, 2012). På grund av detta skriver Boverket (2016) i "Vision för Sverige 2025" att förtätning är ett rimligt alternativ som blir allt mer aktuellt i diskussionen för att halta den fortsatta utglesningen av förortskommuner och det ökade transportbehovet. Enligt Thompson (2013) finns det direkta och indirekta kostnader med utglesningen för olika intressenter. Han menar att nya urbana stadsdelar må leda till nya skattebetalare inom kommunen men de kostnader för såväl infrastruktur och underhåll mäter inte upp till de intäkter som kräver för att under längre perioder upprätthålla de infrastruktursatsningar som kommunen tillsatt stadsdelen. Detta stärks även av Kalbro, Lindgren och Paulsson (2012) som menar att kommuner kan drabbas av stora kostnader genom följdinvesteringar inom skola, dagis och annan samhällsservice tack vare exploateringsverksamhet, vilket har lett till att kommuner lägger en del av detta ansvar på byggherrar genom ekonomiska- eller andra skyldigheter. Thompson (2013) anser att förtätning har många positiva aspekter som bland annat minskar kostnader för stat, kommun och landsting. Boverket (2016) pekar även på flera aspekter som måste undersökas för att nå en lyckad förtätning; ett ökat utnyttjande av offentliga ytor, samhällsservice, grönytor och ökat tryck på tekniska försörjningssystem.

I Boverkets (2016b) rapport *Rätt tätt* berättar Peder Hallqvist hur Örebro kommun arbetar med att förtäta befintlig bebyggelse och planeringen av en dynamisk stadsmiljö. Kommunen har bland annat undersökt elva olika förtätningssalternativ och redogjort för lämpligheten för dessa i en tabell. Enligt tabellen ses våningspåbyggnad som ett lämpligt alternativ inom områden som "innerstadsnära lägen" och "befintligt verksamhets- och omvandlingsområden". Däremot ses våningspåbyggnad med mer skepsis inom områden som "innerstaden", "Flerbostadsdominerade stadsdelar" och "Småhusdominerade stadsdelar". Hallqvist förespråkar att stadsmiljön förhöjs med en funktionsblandning, men menar att detta måste ske med en varsam hand. Boverket (2012) vill se att kommuner förbereder genomtänkta strategier för gestaltningen av stadsrummet för att utveckla staden med kvaliteter som är eftertraktade i en attraktiv stad.

Boverket (2014b) skriver i sin rapport *Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö*, att involverade aktörer inom stadsutvecklingen måste frångå abstrakta begrepp som täthet och funktionsblandning och börja fokusera på hur kompakta städer ger invånarna upplevd närhet genom god kollektivtrafik, utvecklade gång- och cykelstråk samt närhet till verksamhet med en attraktiv boende- och livsmiljö. De skriver även att detta ger gott underlag för gestaltning och arkitektoniskt uttryck inom den täta staden genom att ny bebyggelse får komplettera existerande bebyggelse. Däremot kräver detta stöd genom en god stadsbyggnadsidé från såväl kommuner som landsting. Inom Boverkets (2014b) mål för en god bebyggd miljö måste arkitektoniska, kulturella och historiska arv bevaras, utnyttjas och utvecklas. Staten är angelägen och drivande inom strävan att behålla Sveriges internationella anseende inom arkitektur, samhällsbyggnad och miljövärd. Boverket (2014b) menar att kompetenser inom planprocessen som estetik, tekniskt

kunnande, juridiska tillvägagångssätt m.fl. måste utökas sammanhållet för att stärka kommunernas tillvägagångssätt inom planprocess.

Utvecklingen av gestaltningsprogram tog fart på slutet 1990-talet och var menade att framhäva estetiska värden och bebyggelseutformningen som lades till i PBL 1999 (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012). God färg-, form- och materialverkan har funnits i många versioner av PBL men med adderingen av bebyggelsens yttre utseende i ÄPBL gavs byggnadsnämnden mer inflytande och ställde högre krav på bland annat stads- och landskapsbilden men även gestaltningen av bebyggelsen (Boverket, 2018f). Många kommuner menade däremot att dessa ändringar inte gav kommunerna tillräckligt med inflytande för att garantera och värna om estetiska värden (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012). I och med den nuvarande PBL (2010:900) togs formuleringar som ”estetiskt tilltalande” bort på grund ut av att det gav intryck att dessa beslut var grundade i personlig smak och omdöme men även för att skapa gynnsammare förutsättningar i prövningen (Boverket, 2018f). Detta har lett till att kommunerna själva begärt mer precisa dokument för att säkerställa den estetiska utformningen menar Kalbro et al. (2012).

Förståelsen kring hur kommuner arbetar med kulturmiljövård inom påbyggnadsprojekt är något som Sandin (2019) menar kräver fortsatt forskning. I denna studie undersöks hur kommuner och antikvarier förhåller sig till kulturmiljövård och gestaltningen av påbyggnader genom både plan- och bygglovsprocessen. På grund av studiens omfattning bör studien ses som en förstudie för identifiering av viktiga faktorer och ämnesområden inom kommuners arbete med kulturmiljövård och gestaltning av påbyggnader.

1.2 Syfte och mål

Syftet är att få en bättre förståelse över hur och när gestaltningen påverkas av kommunalt inflytande samt hur och när kommunerna beaktar kulturmiljövård och riksintressen inom påbyggnadsprojekt. Målet är att belysa hur kommunala handläggare samt antikvarier arbetar med gestaltning och kulturmiljövård inom ramen för påbyggnadsprojekt samt hur dessa individer ser på förtätning med hjälp av påbyggnader.

1.3 Avgränsningar

Denna studie är avgränsat till att enbart undersöka tillväxtkommuner i Mellansverige; Stockholm, Göteborg och Linköping. Utifrån denna studie undersöks svenska kommuner och deras inställning samt förutsättningar till påbyggnader. I kontexten av studien kommer inte utländsk forskning att tas i beaktning då studien bygger på svensk plan- och bygglag samt hur dessa kommuner bedriver sitt arbete inom ramen av detta lagrum.

2 Metod

Detta kapitel beskriver och diskuterar valda genomförande- och analysmetoder för denna studie. Ämnesområdet och den framlagda problemformuleringen är svår att besvara med "hårda data" utifrån dess stundtals abstrakta karaktär. I och med detta valdes en kvalitativ studie för att genom intervjuer belysa rådande situationer och ageranden hos de aktörer som i denna studie ska undersökas.

2.1 Kvalitativa studier

Det finns en flera olika metoder som används inom den kvalitativa forskningen. Därmed måste alla metoder diskuteras och utvärderas utifrån målet att bygga reliabilitet, validitet och objektivitet inom studien. Björklund och Paulsson (2013) förklarar att dessa ses som mått för studiens trovärdighet. Vidare förklarar de att inga studier är utan motgångar eller resursrestriktioner, studien har alltid begränsningar och valet av metod bör därför utgå ifrån uppfyllelsegraden jämfört syftet med avsikt på resursrestriktionerna. Yin (2013) förklarar att transparens hjälper att styrka både tillförlitligheten och trovärdigheten i studien. Med transparens menar Yin att man bör beskriva och dokumentera metoderna inom studien på ett sådant sätt att andra personer kan förstå och bedöma ens forskningsmetoder.

Fejes och Thornberg (2015) förklarar problematiken kring objektivitet och sanningssägande. De anser att en rådande problematik inom kvalitativ forskning är relationen mellan forskaren och det som beforskas. Forskaren har en central roll i analysen vilket mer kan liknas med en tolkning av verkligheten och inte en opartisk analys av hårda data. I analysarbetet av kvalitativa studier kategoriserar forskaren insamlade data för enklare analys. Däremot görs inte denna kategorisering på likartade sätt mellan olika forskare. De är alltså beroende på bakgrund och förkunskaper inom ämnet och liknande studier som styr hur denna data analyseras. Fejes och Thornberg (2015) förklarar senare att detta inte innebär att denna typ av forskning är irrelevant utan förklarar en tolkning av den rådande situationen som undersökts. Däremot bör detta alltid vara något läsaren har i åtanke när det kommer till alla kvalitativa studier.

2.2 Författaren

Denna rapport är skriven av en student och bör därmed inte ses som forskning utan som ett studentarbete. I detta kapitel kommer jag att beskriva mig själv, med vilken syn på ämnet jag påbörjade denna studie och hur denna syn förändrats under studiens gång. Denna rapport är resultatet av ett examensarbete som påbörjades 2020-01-20 och presenterades 2020-06-05.

Som person har jag alltid haft ett intresse för historia, konst och arkitektur. Detta speglar sig både i min utbildning och fritidsaktiviteter. Som student vid Luleå tekniska universitet, på programmet civilingenjör arkitektur, har jag fått kunskaper inom både arkitektur, arkitekturhistoria, konstruktion, byggprocessen m.m. Utbildningen kan sammanfattas som en bred utbildning inom projektering och design av byggnader.

När jag påbörjade detta examensarbete såg jag delvis kommuner och antikvarier som ett hinder och en broms för framväxten av nya byggnader som kan minska bostadsbristen. Med utdragna processer och vad som kan kallas paragrafrytteri ville jag med detta examensarbete få en bättre förståelse för hur dessa processer sker i verkligheten och hur handläggare och antikvarier

påverkar gestaltningen av byggnadsverk. Jag har länge blivit förvånad över hur en del byggnadsverk kan få ett godkännande från kommunen och andra nekas med tanke på gestaltning och påverkan på kringliggande miljö.

Under arbetes gång fick jag en större förståelse och insyn i varför många av dessa processer är nödvändiga och varför kommuner och andra aktörer inom planprocessen trycker på utredningar och att många av dessa aktörers inflytande kan ha stor betydelse för en rad olika verksamheter. Jag håller fortfarande fast vid att jag anser att processerna är för långdragna och att det finns många otydligheter som kommuner nyttjar för att få större påverkan och handlingskraft inom många projekt. Personligen anser jag att den svenska byggprocessen bör ses över och göras om då många av dessa processer är för långdragna, samma saker provas flera gånger samt en implementering av tydligare riktlinjer och tillvägagångssätt. Jag har däremot under studiens gång utvecklat en förståelse för vikten av kommuner och läns antikvariska arbete och anser att detta bör ta större plats inom de kommunala planprocesserna. Detta kan ske genom att kommuner anställer fler byggnadsantikvarier inom såväl stadsbyggnadskontor samt plan- och bygglovsenheter.

2.3 Litteraturstudie

Enligt Lunds universitet (2020) ska en litteraturstudie redovisa hur litteratur till arbetet tillhandahållits. De menar att detta kan göra i tabellform eller löpande text där sökord, databaser och filter som använts.

Under denna studie har främst sökmotorn Google och Google Scholar använts utan filter med sökord som: *påbyggnad*, *vertikalförtätning*, *PBL* (addering av sökt lag), *förtätning*, *kulturmiljövård*, *stadsutveckling* m.m. För sökandet av tidigare examensarbeten inom ämnen användes framför allt Digitala Vetenskapliga Arkivet och Google Scholar med sökorden: *påbyggnad*, *vertikalförtätning* och *våningspåbyggnad*. Under tillgängliga databaser via Luleå tekniska universitetsbibliotek användes samma sökord i databaser som *Svensk Byggtjänst* och *ETDEWEB* men gav inga resultat som använts i studien. Utifrån genomgången av tidigare examensarbeten och forskning inom ämnet hämtades en del källor som andra använt sig av för att bygga en teoretisk grund inom ämnet. I denna studie utförs litteraturstudien både inför och efter intervjuerna då nya aspekter och ämnen kommer med största sannolikhet att förekomma under intervjuerna. Inför intervjuerna studiernas främst plan- och bygglovsprocessen samt andra examensarbeten och de referenser som ligger till grund för dem för att skapa en bred uppfattning av ämnet och de processer som de valda intervjupersonerna arbetar inom.

2.4 Val av kvalitativ metod

Insamlingen av data kan ses som en av de bestämmande faktorerna som både formar och strukturerar studien. Enligt Ahrne och Svensson (2011) är det sinnesdata som efterfrågas inom kvalitativ forskning. Eneroth (1984) menar att enbart våra yttre sinnen kan uppfatta data som når hjärnan som sinnesdata. Han förklarar att sinnesdata är den råa informationen som våra sinnen uppfattar men bearbetningen, förståelse och analys kan möjliggöra olika uppfattningar av samma sak (Eneroth, 1984). I valet av metod måste därför typen av data först bestämmas för att kunna avgöra hur denna kan insamlas på bästa sätt (Ahrne & Svensson, 2011). I denna studie är det erfarenheter och uppfattningar kring gestaltning och förhållande till kulturmiljövård i deltagarnas yrkesroll som eftersträvas för att besvara syftet. Ahrne och Svensson (2011) förklarar då att en

intervjustudie är en utmärkt metod för detta ändamål. I och med att det inte finns en mycket tidigare forskning inom området bör ett utforskande synsätt appliceras, vilket leder till att denna studie utforskar ämnet och deltagarnas roll inom de yttre gränserna för studiens syfte. Enligt Paulsson och Björklund (2013) är detta en explorativ studie vilket de anser lämpar sig då forskaren söker djupare kunskap och förståelse inom ett tidigare relativt utforskat område. Enligt Wallén (1996) bör en explorativ studie söka svar som när, vad, var och i vilka sammanhang, en uteslutning av misstänksam problematik inom de ämnesområde som utforskas. Den valda kvalitativa metoden för denna studie är därmed en explorativ intervjustudie.

En viktig del av kvalitativ forskning är hur den insamlade datan ska analyseras och bearbetas för att generera trovärdiga resultat och enligt Fejes och Thornberg (2015) den centrala delen i en kvalitativ studie. Mer om analytiska metoder i avsnitt 2.6.

2.5 Intervjuer

Med det urval av deltagare i studien finns en del olika intervjumetoder som kan ge goda resultat. Nedan diskuteras och beskrivs vald metod för utförandet av denna studie.

2.5.1 Intervjumetod

Gillham (2008) förklarar att en halvstrukturerad intervju balanserar öppenhet med struktur vilket håller deltagarna inom ämnesområdet samtidigt som de fritt får uttrycka sina erfarenheter och uppfattningar. Han förklarar även att halvstrukturerade intervjuer, tills skillnad från ostrukturerade intervjuer, ger mer analyserbara data tack vare att samma grundfrågor ställs till alla deltagare. Ahrne och Svensson (2011) har en mer friformig syn på typer av intervjuer. De anser att kvalitativa forskningsintervjuer inte bör struktureras in i olika fack, en fördel med kvalitativa intervjuer är möjligheten att blanda och forma intervjuerna utefter den givna situationen. De beskriver detta tillvägagångssätt som nyansbildande och dimensionsskapande vilket ger en bredare bild av ämnesområdet i jämförelse med standardiserade frågor. De anser även att strukturerade och halvstrukturerade intervjuer med syfte att jämföra svar kan bli ointressanta och meningslösa. Ahrne och Svensson (2011) föreslår därför att intervjuaren bör ställa sina frågor utefter situationen och nyansera med följdfrågor som hittar nya angreppssätt och ställa nya följdfrågor. Utifrån dessa forskares tidigare erfarenheter tydliggörs en bild av att strategin som intervjuaren nyttjar är högt personlig och bör anpassas till hur forskaren själv vill bedriva intervjuer. Mål och strategi för intervjuutförande bör vara tydligt genomtänkt på förhand men kommer att färgas av forskarens erfarenhet och personlighet.

I denna studie planeras halvstrukturerade intervjuer där intervjuaren tar lärdom och erfarenhet in i nästkommande intervju. Intervjuerna kommer att följa ett antal strukturerade frågor specificerade till om intervjupersonen jobbar som handläggare eller antikvarie. Utöver detta kommer följdfrågor samt de förberedda frågorna ställas utefter vilken riktning och ämne intervjupersonen väljer att fokusera mer eller mindre vid. Intervjuerna kommer därför vara halvstrukturerade samt inte följa någon specifik riktning inom de förbestämda frågorna. Detta ger intervjupersonerna chansen att föra fram vad de anser väger tungt inom ramarna för gestaltning och arbetet med påbyggnader. Frågorna som användes under intervjuerna kan ses i Bilaga 3.

En av de större frågorna inom intervjustudier är mättnadsgraden. Ahrne och Svensson (2011) anser att redan vid sex intervjuobjekt inom en grupp ökar trovärdigheten och ett relativt oberoende material kan tas fram. Däremot anser de att en större andel intervjuobjekt bör tas in

vid jämförelser mellan olika grupper, mellan tio och femton personer per grupp. Ando, Cousins och Young (2014) bekräftar Ahrnes och Svenssons resonemang kring antalet intervjuobjekt. Ahrne och Svensson (2011) lägger tyngd vid att varvningen av intervjuer och analys styrker den kvalitativa studien och ger forskaren bättre möjlighet att bedöma mättnaden i datainsamlingen.

I denna studie kommer olika grupper att intervjuas, däremot är inte ändamålet med studien att undersöka likheter och skillnader mellan grupperna. Byggnadsantikvarier, planhandläggare och bygglovshandläggare ses i detta ändamål som en grupp med olika erfarenhet inom bedömningen av gestaltning från ett beslutsfattande perspektiv. Det önskade antalet intervjuobjekt inom denna studie har därför valts till åtta. Detta med avseende på tidsrestriktioner och den begränsade gruppen med efterfrågad kompetens och erfarenhet som kommer att studeras.

2.5.2 Urval av intervjuobjekt

För denna studie söks personer med olika erfarenheter inom plan- och bygglovsprocessen för att ge en bredare inblick i hur kommunhandläggare och antikvarier arbetar med gestaltning och kulturmiljövård inom påbyggnadsprojekt.

För uppsökandet av personer med erfarenhet inom påbyggnadsprojekt används olika metoder. Främst kommer existerande kontaktnät med arkitekter som varit involverade i projektet Timber on top nyttjas i syfte att erhålla eventuella kontaktuppgifter till handläggare och/eller antikvarier som varit delaktiga i påbyggnadsprojekt tillsammans med dessa arkitekter. Andra företag inom projektet Timber on top kontaktas i syfte att fråga om de varit involverade i påbyggnadsprojekt och om de har eventuella kontaktuppgifter till handläggare och antikvarier. Intervjupersoner av intresse kommer även att uppsökas genom kontakt med kommuner och officiella detaljplaner/bygglov för kända påbyggnadsprojekt som vunnit laga kraft.

2.5.3 Transkribering

Enligt Gillham (2008) är transkriberingen en vidare tolkningsprocess av vad som sades under intervjun. Han menar att det finns många saker som inte förmedlas via en transkribering; tempo, betoning och tonläge är några av sakerna som kan förändra betydelsen av orden och det kan därför bli aktuellt att notera sammanhanget och hur orden sades i transkriptionen. Han argumenterar därför att användningen av datorverktyg inte är lämpliga i transkriptions syften då mjukvara inte gör skillnad på dessa egenskaper vilket kan förvränga de sagda orden. Gillham (2008) rekommenderar forskaren att transkriptionen sker snarast efter intervjutillfället, transkribera inte allt på en gång och identifiera ljudinspelningarna tydligt. Han ger även förslag på saker som kan tas bort och hur transkriberingen bör skrivas ner. I denna studie kommer en annan transkriberingsmall användas, se Bilaga 2. Transkriberingarna kommer att ske för hand, vilket innebär att inspelningen av intervjun till text sker manuellt med hjälp av en ljuduppspelningsmjukvara och ett ordbehandlingsprogram. Eftersom intervjupersonerna kommer att vara anonyma inom studien kommer inte transkriberingarna att adderas som en bilaga i denna rapport.

2.6 Analys

Inom kvalitativa studier finns det en mängd analytiska metoder. Ahrne och Svensson (2011) beskriver det analytiska arbetet som en sorteringsprocess, att skapa ordning av något oöverskådligt och oorganiserat. De menar att sorteringen och reduceringen av det insamlade empiriska materialet är grundläggande för senare argumentation, vilket bygger validitet för ens

tes. Detta är en grov överblick över hur empirin bör bemötas, men ger en klar överblick över hur analysen bör byggas. Med studiens syfte och vald metodansats i åtanke bör den analytiska metoden spegla vad för sorts fenomen som forskaren vill studera (Fejes & Thornberg, 2015). Enligt Fejes och Thornberg (2015) finns det olika syften som speglar den analytiska metoden som sökandet av gemensamma/ skiljande faktorer, identifiera villkor/ förutsättningar eller utvecklingen av teori i syfte att beskriva observerade fenomen.

I denna studie utforskas gestaltningens och kulturmiljövårdens inverkan på några av de beslutsfattande organen samt antikvarier inom plan- och bygglovsprocessen med avseende på påbyggnader. Detta innebär att en mönster- och fenomenskildrande analys bör användas. Braun och Clark (2006) argumenterar för att tematisk analys bör ses som en grund för kvalitativ analys. De förklarar tematisk analys som ett verktyg för att finna mönster (teman) inom den insamlade empirin. Detta kan liknas med Ahrnes och Svenssons övergripande förklaring av den sorterande processen. Genom att sortera empirin med välgrundade tematiska fack bildas en mer organiserad och hanterbar analytisk process. På liknande sätt beskriver även Fejes och Thornberg (2015) denna process som den övergripande kvalitativa analysprocessen; sökandet efter hanterbarhet, mönster och syntesbildning. De beskriver även explorativa studier som krävande av en induktiv forskningsansats. Fejes och Thornberg (2015) beskriver induktiva ansatser som sökande efter en allmängiltig förklaring på observerade och erfarna fenomen. De anser däremot att allmänna sanningar är problematiska då induktiva slutledningar inte tar hänsyn till framtida observationer och hur de kan skilja sig från de tidigare observerade. Denna explorativa studie kommer att följa en induktiv ansats genom att analysera inhämtad empiri tematiskt med koppling till teori samt gällande lagar och riktlinjer.

2.7 Begränsningar

Under tiden av detta examensarbete spreds Covid-19 i Europa och Sverige och utvecklades till en pandemi 11 mars 2020 (Svahn & Bolling, 2020). Detta har haft stor betydelse på många verksamheter inom samhället och distansarbete, socialdistansering, restriktioner på folksamlingar m.m. har implementerats av folkhälsomyndigheten för att tackla smittspridningen. På grund av dessa omständigheter har två intervjuer inte kunnat genomföras som planerat och försök att utföra intervjuerna via länk har inte besvarats. Den rådande situationen har även komplicerat vidare kontakt med de intervjupersoner som intervjuades innan allmän smittspridning i Sverige bekräftades. Utifrån att två av intervjuerna inte kunde utföras sjunker reliabiliteten i arbetet på grund av att färre röster inom ämnet kom till tals. Hur denna pandemi påverkar resultatet inom studien går inte att specificera. Däremot bör inte kommunernas eller antikvariernas arbete och förhållande sett till det studerade ämnet ändrats på grund av denna pandemi.

Sökandet efter intervjupersoner har varit komplicerat då kommunalt anställda med erfarenhet inom ämnet varit svåra att lokalisera och kontakta. Sökandet har därför främst skedd via arkitekter som har kontaktuppgifter till de antikvarier och handläggare som sett över projekt som arkitekterna arbetat med.

2.8 Etik

Forskningsetiska frågor är i ständig förändring i och med att nya forskningsområden utforskas. Det är därför viktigt att i början av studien fundera över vilka etiska gränser som kan komma att

korsas men inte minst eventuella deltagares integritet (Vetenskapsrådet, 2017). Inom denna studie kommer följande riktlinjer i detta kapitel att följas.

2.8.1 Forskningsetik

Vetenskapsrådet (2017) presenterar ett antal regler som i stort representerar vad god forskningssed innebär. Bland dessa regler nämns bland annat att man ska tala sanning, inte bedriva forskning så att andra kommer till skada, inte stjäla andras resultat och öppet redovisa metod och resultat.

Skärvad och Lundahl (2016) föreslår att reflektera över partiskhet och objektivitet då detta direkt påverkar studien och dess tillförlitlighet bland andra forskare. Genom att både vara ärlig och öppen med sin personliga roll och egenskaper bygger författaren tillförlitlighet och förmedlar läsare om att författaren bedriver sanningsenlig forskning (Yin, 2013).

2.8.2 Intervjuetik

I Sverige skyddas personuppgifter enligt personuppgiftslagen (Gillham, 2008; Vetenskapsrådet, 2017). Gillham (2008) föreslår att studieutföraren frågar sig själv vilken information som behövs inom ramarna av studien, hur informationen ska användas och hur studieutföraren skulle känna om den fick samma fråga. Han nämner även att universitet har etiska kommittéer, som kan beröra olika forskningsområden med skiljande riktlinjer. Vetenskapsrådet (2017) manar alla forskare att beakta etiska krav och reflektera över projektet och därmed undersöka om de faller inom ramarna för en etisk prövning av etikprövningsmyndigheten. Däremot räknas inte studentarbeten som forskning i lagens namn och behöver därför inte provas (Lunds universitet, 2019a). Det är i institutionens intresse att säkerställa att etiska regler följs och bör därför åtminstone godkännas av studiehandledaren (Lunds universitet, 2019a).

Innan en intervju startar är det lämpligt att presentera intervjupersonen med ett samtyckesformulär (Gillham, 2008; Vetenskapsrådet, 2017). I detta formulär bör bland annat intervjuobjektet få del av projektets syfte och planen med studien (Lunds universitet, 2019a; Vetenskapsrådet, 2017; Gillham, 2008). Intervjuobjektet måste informeras om att denne ”har rätt att när som helst och med omedelbar verkan återta sitt samtycke. Något skäl behöver han eller hon inte ange” (Lunds universitet, 2019b). Gillham (2008) anser att det är lämpligt att erbjuda intervjupersonen att ta del av transkriberingen för att ta del av vad som sagts, eventuellt rättning, missförstånd eller ändra uttalanden och fungerar som en bekräftelse över vad som sagt under intervjun.

Informationen som presenterades innan intervjun påbörjades och skedde verbalt. Ett samtyckesformulär gjordes, men möttes av komplikationer från institutionen då de inte kunde godkänna formuläret juridiskt innan intervjuerna utfördes. Detta ledde till att frågorna i formuläret ställdes verbalt till intervjupersonerna. Efter det att en kort beskrivning av studiens syfte förklarats presenterades intervjupersonerna med informationen för deras rättigheter och deltagande i studien. Informationen som förmedlades var följande:

- All insamlad data kommer enbart att delas mellan studieansvarig, Sebastian Rylander, och handledare, Mathilda Norell.
- Alla insamlade uppgifter kommer enbart att användas i forskningsändamål och kommer inte att lämnas ut för kommersiellt bruk eller andra ickevetenskapliga syften.

- Rapporten kommer vara anonym. Det som kommer nämnas är arbetsroll och stad.
- Allt material kommer sedan att lagras på universitets server via handledaren Mathilda Norell.
- Ditt deltagande i denna studie är helt frivilligt och du har rätt att avbryta ditt deltagande när som helst under studiens gång.

Frågorna som sedan följde var:

- Samtycker du till att intervjun spelas in?
- Vill du ha en kopia av transkriberingen för granskning?

Samtliga intervjupersoner accepterade och verbalt svarade att de förstått all information. Samtliga samtyckte till att intervjun spelades in. Fem av sju intervjupersoner svarade att de ville ha en kopia av transkriberingen och av dessa bad en person om redigering av ett uttalande.

3 Teori

I detta kapitel presenteras teori och diskussionspunkter som är relevant för denna studie.

3.1 Tidigare arbeten

Det har gjorts en rad olika examensarbeten inom ämnet påbyggnader före denna, däremot inget som talar om gestaltning ur ett kommunalt perspektiv. Alla tidigare examensarbeten som hittades är sammanställda i **Bilaga 1**. Nedan sammanfattas sex av de examensarbetena som ligger relativt nära i ämnesområde. Forskningen inom ämnet i Sverige har främst skett via projektet Timber on top.

3.1.1 Examensarbeten

The Sky is the Limit är ett examensarbete skrivet av Jenny Lindén och Johanna Malmberg, 2017, vid Lund universitet. Studiens syfte var att ”utreda vilka faktorer som påverkar realiserandet av ett vertikalt förtätningsprojekt, samt att belysa vilka möjligheter som finns i Sverige idag”. I denna rapport kommer Lindén och Malmberg fram till att det finns fyra faktorer som enskilt kan fälla ett påbyggnadsprojekt: Kommunens inställning, miljöhänsyn, intressenter med överklaganderätt och lägesfaktorn. En annan slutsats som drogs från arbetet var att många kommuner inte har något incitament till att genomföra denna typ av projekt kontra motsättningarna. (Lindén & Malmberg, 2017)

Examensarbetet *Vertikal förtätning med tredimensionell fastighetsbildning* skrevs av Julia Bivrin och Frida Carlsson, 2019, vid Kungliga tekniska högskolan. Studiens syfte var att ”studera och undersöka fastighetsjuridiska frågor vid vertikal förtätning”. Utifrån denna studie fann de fyra faktorer som avgör om ett påbyggnadsprojekt kan påbörjas: konstruktion av planerad vårdbyggnad, om en krävs planändring, samverkan mellan fastighetsägare och boende samt en stadig ekonomisk grund för att ta sig av möjliga risker. De anser även att kunskapen kring påbyggnader och fastighetsbildning är essentiell då denna kan komplicera eller förenkla ovannämnda faktorer ytterligare. (Bivrin & Carlsson, 2019)

Etage på tak är en fallstudie skriven av Daniel Bogale och Philip Paluchiewicz, 2011, vid Kungliga tekniska högskolan. Målet med studien var att sammanställa en rapport om ett påbyggnadsprojekt till företaget Båge Bygg AB. Bogales och Paluchiewicz förhoppning var att hjälpa företaget att avgöra om framtida påbyggnadsprojekt är möjliga. Bogale och Paluchiewicz kom fram till att regelverket i Stockholm upplevs bland byggherrar som snårigt och byråkratiskt med långa ärendetider. De menar också att kommunala och statliga tjänstemän inte arbetar i riktning med Stockholm vision 2030. Vid vertikal förtätning av innerstaden blir många boende i grannfastigheterna oroliga för solinsläpp och att deras bostad ska gå ner i värde. Däremot menar Stadsbyggnadskontoret att detta är konsekvenser av att en storstad utvecklas och växer. De menar dock att tidiga dialoger med sakägare är viktigt då byggtiden för med sig buller och andra störningar som direkt kan upplevas som störande men att dessa kan minimeras med kompromisser och förståelse. (Bogale & Paluchiewicz, 2011)

Förtätning av känsliga miljöer är ett examensarbete skrivet av Joakim Olsson Syväluoma och Simon Östberg, 2017, vid Högskolan i Gävle. Syftet med examensarbetet beskriver Olsson och Östberg är att ”identifiera de mest lämpliga platserna i Östersund centrala delar där en förtätning kan ske”. Studien resulterade i utpekandet av nio kvarter som var lämpliga för eventuella

vertikalförtätning. De drar slutsatsen att befintlig bebyggelse och kulturvärden inte nödvändigtvis hindrar utvecklingen av Östersunds centrala delar. Olsson och Öberg menar att förtätning bör ske utbredd för att fördela boende i centrala delar av innerstaden vilket de menar leder till hållbar förtätning och möjlighet till mångfald. (Olsson Syväluoma & Öberg, 2017)

Joel Lindén skrev 2014 ett examensarbete med titeln *Förtätning av tätort utan att bebygga orörd mark* på Mittuniversitetet. Syftet med studien var att hitta alternativa lösningar för 1000 nya bostäder fram till år 2030 utan att ta ny mark tas i anspråk, för företaget Eider AB i Trollhättan. Lindén säger i sin slutsats att förtätningsprojekt så som påbyggnation kan kräva mer förstudier och tid i tidiga skeden jämfört med nybyggnation på exploaterbar mark utpekad i översiktsplanen. Han menar också att olika förtätningssätt kräver olika typer av förutsättningar för projektering. Påbyggnadsprojekt krävs mer tid och bredare kunskap inom flera olika områden. Lindén trycker på att kommunen måste visa politiskt att de vill arbeta mot utsagda mål i översiktsplanen när privata aktörer väl börjar arbeta mot en tätare och mer hållbar stad. För att nå dessa mål anser Lindén att äldre detaljplaner måste ses över och kommunens syn speglas i detaljplanearbetet, vilket för påbyggnader innebär högre byggnadshöjder. (Lindén J. , 2014)

Ett examensarbete som varit omtalat och citerat av andra examensarbetare har varit Anna Ahnströms studie *Planering för förtätning genom påbyggnader*, 2004, vid Blekinge tekniska högskola. Syftet med studien var att ”ta fram en systematisk metod för att identifiera lämpliga byggnader för förtätning med bostäder genom påbyggnad”. Ahnström skriver i sin slutdiskussion att metoden som tagits fram inte ska ersätta den intuitiva bedömningen utan bör användas för att uppvisa vilka aspekter som bör uppmärksammas i en utredning. Hon skriver också att metoden kan ge styrka till subjektiva bedömningar genom en empirisk metod för undersökningen av lämpligheten av förtätning med hjälp av påbyggnader. Ahnström menar att påbyggnationen av våra städer beror på en mängd faktorer. Tak kan inte hur som helst tas i anspråk, först är det fastighetsägaren som måste bestämma om den vill ha bostäder på sitt tak och därefter blir det kommunens och andra kringliggande fastighetsägare som ska ta ställning. Antalet våningar som är möjliga att addera har en stark korrelation mellan kostnadseffektiviteten och de åtgärder som krävs. Ahnström menar dock att hyresgäster kanske inte har samma positiva inställning till att bli bebyggda även om detta drar med sig fördelar för området i stort. Hon menar att många skulle reagera med inställningen ”not in my backyard” (NIMBY), vilket betyder ”inte på min bakgård”. Hon nämner att NIMBY-syndrom innebär att folk vill se en förändring och vill att saker ska ske men bara inte i deras område. Hennes slutsats kring inställningen bland de boende menar hon kommer avgöras över tid och med det avgöra om påbyggnation av befintliga byggnader kommer att fortsätta.

3.1.2 Forskning i Sverige

Tidigare studier om påbyggnader och de förutsättningar som gäller har diskuterats och sammanfattats i Ylva Sandins (2019) rapport *Stadsutveckling och påbyggnader*. Denna rapport är skriven för projektet Timber on top och är menad att presentera en del av det arbete som gjordes under etapp 1 av projektet och fortsatt forskning inför etapp 2. Syftet med etapp 2 är att ”identifiera, utveckla och beskriva kunskaper om hur man bäst arbetar med påbyggnader ur ett socialt hållbarhetsperspektiv med speciellt fokus på stadsutveckling”. Sandins rapport är en förstudie för kommande arbeten in projektet och menat att skapa ramar och behovsinventering. Sandin uttrycker ett behov att det finns intresse att studera förhållningssätt till kulturmiljö, riksintressen och kommuners tankar kring nivå i planprocessen för att skapa flexibilitet för

byggherren. Det finns också en efterfrågan om information kring hur kommuner och entreprenörer som utfört påbyggnadsprojekt och kan förmedla sina kunskaper och lärdomar kring processen de gick igenom. (Sandin, 2019)

Susan Bergstens licentiatavhandling *Industrialised building systems: vertical extension of existing buildings by use of light gauge steel framing systems and 4D CAD tools* (2005), är en studie kring tredimensionell fastighetsbildning och fokuserar på hur detta öppnar upp möjligheten för om-/till-/påbyggnader att nyttjas som förtätningssalternativ i centrala lägen. Rapporten fokuserar på påbyggnation med lättbyggnadselement i stål med inriktning på industriellt byggande och användningen av 4D CAD modellering. Bergsten fann att lättbyggnad med stål är ett bra alternativ vid påbyggnation och industriellt byggande men menar att påbyggnader i sig kan innebära att industriell produktion inte alltid är lämpligt då det ofta finns många restriktioner och projektspecifika lösningar. Bergsten förtydligar att detta har att göra med konstruktionsprocessen och inte med byggsystemet. Bergsten menar att vertikal förtätning för med sig fördelar som: mer effektivt nyttjande av exploaterad mark, exploateringen kan ske där behoven är höga, nyttjande av befintlig infrastruktur, kan kombineras med renovering och ombyggnad av befintliga byggnader samt att vertikal förtätning är ett kostsamt sätt att öka exploateringsnivån i ett område. (Bergsten, 2005)

3.2 Förtätning

Täthet kan mätas på olika sätt beroende på vilken typ av täthet som efterfrågas. Den första stora skillnaden som utmärks är upplevd och teknisk täthet. Täthet som en upplevd egenskap kan variera, ett bostadsområde kan upplevas öppet men visas ha en hög exploateringsgrad. Lika så kan ett område upplevas tätt, men uppvisa en relativt låg exploateringsgrad. Teknisk täthet behöver även den förtydligas i och med att den går att uppmätas, definieras och jämföras med olika metoder. Sedan 1800-talet har befolkningstäthet mätts som invånare per hektar eller kvadratkilometer. Med en hög befolkningstäthet väntas det ofta att ett område ska vara högexploaterat, däremot kan detta bero på stor trångboddhet. Befolkningstäthet kan alltså variera beroende på hur den mäts. Till exempel kan befolkningstätheten i ett enskilt kvarter uppmätas till 1000 inv/ha, samtidigt som den genomsnittliga tätheten beräknad på tätortsytan vara 30 inv/ha. (Rådberg & Friberg, 1996)

Under det senaste århundradet har polariseringen av bebyggelse varit stor; villaområden har byggts för sig och flerfamiljshus för sig i separerade delar av stadens periferi. Utflytningen från stadens centrum till nybyggda områden började redan på slutet av 1800-talet och var menad att ge befolkningen bättre livsmiljö. Sedan 1945 har den genomsnittliga boendetätheten halverats. (Rådberg & Friberg, 1996)

Wärneryd, Hallin och Hultman menar att urbanisering som skett under 1900-talet har löst en del problem men skapade flera ekologiska problem som inte funnits i tidigare samhällsformer. Under efterkrigstiden efterfrågades högre täthet för att ge befolkningen god service men dessa intressen var högs ekonomiska och ideologiska. Med den ökade biltrafiken växte stadens funktionella zonindelning fram, dessa ideal nådde sin höjdpunkt under miljonprogrammet. (Wärneryd, Hallin, & Hultman, 2002)

Nyström (1999) menar att förra sekelskiftets problem löstes genom ett stadsbyggnadsparadigm, men har lätt till problem som dessa stadsplanerare inte kunde föreställa sig; miljöförstöring,

arbetslöshet, segregation och resursslöseri. Hon menar att den problematik som råder med dagens bebyggelse inte ligger i staden utan i dess omgivande stadslandskap. Det är just glesheten som är resurskrävande för såväl människor som naturen. Nyström menar att detta inte kommer att ske över en natt och att det kommer att ta tid att förändra många av de ödsliga stadslandskapen runt städerna till godare boenden. Boverket (2016b) anser att förtätning av redan byggda områden ses som en möjlig strategi för att motverka städernas fortsatta utglesning och minska miljöförstöringen. Boverket (2016b) menar i sin idéskrift ”Rätt tätt” att denna nya trend att förtäta beror på den utglesning som lätt till ett ökat bilberoende och det anspråk som gjorts på natur- och jordbruksmark måste haltas. Däremot framgår de med att denna strategi har flera utmaningar så som upplevd täthet, dagsljuskrav m.m. Förebilden till förtätningen menar Boverket (2016b) bör vara de gamla stenstäderna istället för färre höga byggnader som kan leda till problematik inom mikroklimatet. Det finns både argument för och emot en tätare stad; ett argument för en förtätning är att staden blir med promenadvänlig vilket minskar bilanvändandet, men detta måste även ske i samband med en strypning av trafiken och ändrade framkomlighetsmönster för gående och cyklister (Boverket, 2016b). Förtätningssprojekt i centrala delar menar Boverket (2016b) leder till ett ökat markpris vilket kan leda till ökade bostadspriser, gentrifiering och social ojämlikhet. Boverket (2016b) menar att genom kartläggning och analysering kan befintliga områden kartläggas och kompletteras med annan bebyggelse för att öka beblandningen av bebyggelsetyper, upplåtelseformer, friytor och gaturum samt öka det sociala livet. Genom att undersöka vad som går att bevara och nyttja det som en resurs för framtida utveckling (Boverket, 2016b).

Henrik Nerlund (2014), arkitekturhistoriker, sekreterare och kanslichef för ”Rådet till skydd för Stockholm”, skriver i en rapport att dagens stadsplanerare har en enorm uppgift att skapa attraktiva stadsmiljöer i och runt om 1900-talets autoritära stadsplanering. Han menar att uppdelningen av trafik, bostadsområden, arbete och konsumtion har varit förödande för invånarna och lett till förfallet av en del stadsdelar i Stockholm, däribland Årsta som länge sågs som en kronjuvel för den modernistiska planeringen. Nerlund menar vidare att en god stadsmiljö innehåller tre primära funktionerna; bostäder, arbetsplatser och institutioner vilket i sin tur drar med sig sekundära funktioner som butiker och restauranger. I och med en god beblandning av verksamheter blir en stadsdel levande dygnet runt, vilket leder till ett rikt stadsliv (Nerlund, 2014; Sandin, 2019). Genom påbyggnader kan stadsdelar och bostadsområden förtätas, beblandas och skapa mervärde åt stadsdelar eller byggnader (Floerke, Weiss, Stein, & Wagner, 2014). Boverket (2016b) menar att påbyggnad är ett gott sätt för förtätning, men menar också att det är högt beroende av såväl stadsdel, kulturhistoria, stadssiluett, vattenrum m.fl. och uppmuntrar byggaktörer och arkitekter att ta ut svängarna för funktionsbelandning och gestaltning.

3.3 Påbyggnader

En påbyggnad är en addering av ett eller flera våningsplan eller byggnadskropp på en redan existerande byggnad (Amer & Attia, 2017). En påbyggnad agerar i symbios med redan existerande bebyggelse och höjer inte enbart värdbyggnadens värde utan områdets urbana kontext (Floerke, Weiss, Stein, & Wagner, 2014). Genom påbyggnad kan städer förtätas utan att nyttja varken ny mark eller existerande som används till andra ändamål så som parker eller jordbruksmark (Boverket, 2016b). I flera fall har fastighetsägare finansierat renoveringar genom adderandet av våningsplan på den befintliga byggnaden, vilket lett till bevarande av såväl värdbyggnadens som områdets identitet (Amer & Attia, 2017).

3.3.1 Lagar och regler

Inom PBL definieras tillbyggnader som alla ändringar som ökar byggnadens volym oavsett riktning. Under detta räknas alltså påbyggnad, takkupor och källarutgrävning. Tilläggsisolering räknas däremot inte som en ökning av byggnadsvolymen vilket gör att inredningen av nya bostäder inom byggnadens ursprungliga volym inte är en tillbyggnad, till exempel renovation och konstruktion av bostäder i vindsutrymmen. (Boverket, 2018d)

Tillbyggnader följer kraven för ändring av byggnad, men i regel ska de följa samma utformningskrav och tekniska egenskapskrav som nyproduktion. Om ändringar utöver tillbyggnaden görs på den befintliga byggnaden faller även denna in under samma krav som tillbyggnaden och om tillbyggnaden innebär en ändring i planlösningen på den befintliga byggnaden blir även ombyggnadsregler tillämpliga. (Boverket, 2018d)

Gemensamma funktioner som berörs vid ombyggnad så som ventilation- och värmesystem anser Boverket (2018b) kan vara lämpliga att förnya i sin helhet, om detta inte är möjligt bör nödvändig upprustning, om ekonomiskt och tekniskt möjligt, ske i ett korrekt sammanhang. Om krav ställs på att ett par våningsplan inom byggnaden bör även denna angöra till resterande våningsplan (Boverket, 2018b).

PBL, 8 kap. 7 § avser ändring eller flyttning av en byggnad där kraven i 1 och 4 §§ anses vara oskäligen med anseende på byggnadens förutsättningar och om dessa ändringar bryter mot varsamhets och förvanskningens kraven. Däremot får avsteg från 1, 3 och 4 §§ göras om lägenheter under 35 kvm inreds på en vind.

Tillgänglighet

I BBR 3:112 definieras begrepp som tillgänglighet och användbarhet som ”Tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga”.

Enligt Boverket (2019f) är det byggherren som bär det yttersta ansvaret för att tillgänglighetsregler enligt PBL, BBR och PBF följs och minimikrav uppfylls. Enligt PBL 10 kap. 5 § kan samhället enbart ingripa om minimikraven inte uppfylls.

Hisskrav med hänseende på tillgänglighet tas upp i PBF och specificeras i BBR. Boverket (2018a) förklarar att byggnader kräver hiss eller annan lyftanordning om den utan dessa inte anses vara tillgänglig för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Inom dessa ramar finns det däremot undantag och regler. PBL 8 kap. 1 § nämner att ett byggnadsverk ska vara lämpad för sitt ändamål, uppfylla krav för god färg-, form- och materialverkan men även vara tillgänglig för människor med anpassad eller nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. PBL 8 kap. 2 § hänvisar till att 8 kap. 1 § måste uppfyllas vid ombyggnad och avser hela byggnaden, om detta inte är rimligt avses betydande och avgränsande delar som påtagligt förnyas i och med ombyggnaden. Däremot kan detta hävas eller utökas genom 16 kap. 2 § som säger att regeringen eller en myndighet kan utlysa undantag från 8 kap. 2, 5, 7 och 8 §§.

Något som inte får glömmas i utökningen av befintligt byggnadsverk är tillgången till parkering. I PBL 8 kap. 9 § måste personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga kunna nyttja byggnadsverket eller tomten med undantag för terräng och orimliga förhållanden. Detta arbete faller däremot på kommunen då de är huvudansvariga för parkeringstal (Boverket, 2018c).

3.3.2 Konstruktion

De senaste 20 åren har det gjorts flera examensarbeten inom påbyggnation. Däribland en del som kontrollerar påbyggnadsmöjligheten av flerbostadshus från miljonprogrammet. Lindgren och Larsson (2012), Hällgren och Falge (2017), Lundgren och Sibe (2016) samt Friberg och Karlin (2015) är några av de fallstudier som gjorts inom ämnet påbyggnader. Alla fyra rapporter nämner tre områden som måste kontrolleras tidigt; betongstommen, vindsbjälklaget och grundläggning. Inom samtliga rapporter finner de att betongstommen är överdimensionerad och klarar allt från 1 till 4 våningspåbyggnader, dessa görs alla med lättkonstruktion så som Limträ/KL-trä eller stål. Vindsbjälklaget varierar inom resultaten men rekommenderas att bytas ut. Grundläggningen varierar från fall till fall men tas upp som ett av de tre huvudområdena som måste kontrollerats.

3.3.3 Möjliga påbyggnadsobjekt

Genom att studera tidigare examensarbeten kan slutsatsen dras att hus byggda under miljonprogrammet och hus med en stomme av armerad betong från 1950- till 1970-talet, kan vara goda påbyggnadsobjekt tack vare deras överdimensionerade stommar.

Karlsson och Rosin (2018) utreder i sitt examensarbete om äldre murverksbyggnader från 1800-talet klarar eventuella påbyggnader. Deras slutsats beskriver murverkshus som potentiella påbyggnadsobjekt, främst på grund av höga tryckhållfasthetsvärden inom många grovt dimensionerade murverkshus. Däremot krävs djupgående inventeringar som även omfattar andra delar av huset, bortsett från stommen och eventuellt komplementerande konstruktion så som stomförstärkning kan vara nödvändig. De klargör att alla objekt är olika, vilket gör analyser och inventeringar särskilt viktiga inom denna typ av byggnader.

Boverket (2014f) menar att många av de hus som byggdes under miljonprogrammen är redo att renoveras, många av husen är i behov av teknisk upprustning och energieffektivisering. De belyser däremot att förutsättningarna för att renovera dessa byggnader ser olika ut beroende på hur dessa hus omhändertagits under sin livstid. Frågan om att renovera alla miljonprogramshus har däremot blivit politisk då det kommer att krävas runt 300 till 500 miljarder kronor, vilket lett till att kommuner med bostadsöverskott valt att riva dessa bostäder och upprätta nya bostäder i deras ställe (Boverket, 2014f).

3.4 Kultur, kulturmiljö och arkitektur

RAÄ (2017) definierar kulturmiljö som all miljö som påverkats och nyttjats av människor. De beskriver även att kulturmiljö kan avgränsas och preciseras till enskilda anläggningar eller lämningar, landskapsavsnitt, byggd eller region. Inom dessa områden kan det handla om välutnyttjade stads- och industriområden till fjäll- och skogslandskap, men även immateriella ting som ortnamn och sägner knutna till dessa områden (Riksantikvarieämbetet, 2017). Enligt Boverkets författningssamling, BFS 2011:15, KUL 2, avses kulturvärden som:

”Med kulturvärden avses byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, konstnärliga och arkitektoniska värden. Samtliga dessa värden innefattas även i begreppet kulturhistoriskt sammanhang.”

3.4.1 Statligt arbete med kulturmiljö

I Sverige beaktas kulturmiljöarbetet av två myndigheter: Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och Statens centrum för arkitektur och design (ArkDes) (Boverket, 2014c).

Riksantikvarieämbetet arbetar med att bevara, utveckla och använda det kulturarv som finns runtom i landet (Riksantikvarieämbetet, 2019). Statens centrum för arkitektur och design har ett unikt uppdrag från regeringen att säkra kvalitetsaspekter inom arkitektur och design som de benämner som ArkDes Think Tank och fungerar som ett debatt- och forskningsrum för arkitektur och urbanism (Sveriges nationella centrum för arkitektur och design, u.d.).

3.4.2 Länsstyrelsens roll

All offentlig verksamhet som avser att skydda, bevara och sprida kunskap om det fysiska kulturarvet benämns som kulturmiljövård. Ute i landet är det Länsstyrelsen som agerar som tillsynsmyndighet för kulturmiljövården och RAÄ har högsta tillsyn över kulturminnesvården. Många beslut under kulturminneslagen fattas inom länsstyrelserna, däremot är det RAÄ som fattar större och mer känsliga beslut så som kyrkoärenden. Inom de enskilda kommunerna är det kommunerna själva som arbetar med kulturmiljö, bland annat med bevarandet av riksintresset. (Nationalencyklopedin, u.d.)

3.4.3 Riksintresseanspråk

När ett riksintresseanspråk utförts av RAÄ ska Länsstyrelsen och kommunen tillsammans ange hur riksintresset kommer tillgodoses. Detta ska även nämnas i kommunens översiktsplanering. Genom denna process är det Länsstyrelsen som representerar statens intresse inom kommunens planerade bebyggelse och bevaringsprogram (Boverket, 2014e). Enligt förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden 1 kap 3 § ska länsstyrelsen så tidigt som möjligt inom besluts- och planprocessen tillgodose att miljöbalkens 3 och 4 kapitel tas i hänsyn. Länsstyrelserna bör även hjälpa kommuner i deras arbete som berör riksintressen genom rådgivning och nödvändiga underlag för bedömning (Boverket, 2014e). Inom denna bedömning är begreppet ”påtaglig skada” väsentligt. Enligt miljöbalken (1998:808) 3 kap 6 § ska kulturvården skyddas från påtaglig skada från åtgärder inom kultur- och naturmiljön, vilket även inkluderar riksintressen. En irreversibel åtgärd på ett riksintresse bör oreflekterat anses utgöra påtaglig skada och därmed inte godkännas (Boverket, 2014d). Utöver detta har även Länsstyrelsen rätt att häva en detaljplan om de anser att den utgör och kan medföra påtaglig skada på riksintressen (Boverket, 2014d).

3.4.4 Kommunala brister inom arbete med kulturmiljövård

Enligt RAÄ (2018) finns det stora brister i hur kommuner arbetar med kulturmiljövård och att konsekvenserna av detta inte uppmärksammas. I deras undersökning visar de att sex av tio byggärenden inte tar hänsyn till utpekade kulturvården och att enbart fyra av hundratio undersökta fall hade kontrollpunkter för kulturvården inskrivna i kontrollplanen. De menar att detta, i vissa fall, kan bero på att kommunen anser att åtgärden inte påverkar kulturvårdena, men förtydligar att det ofta beror på att byggherren missat dessa punkter i sin föreslagna kontrollplan. RAÄ (2018) anser att hanteringen av kulturvården i byggprocessen är otillräcklig och att detta kan få grava konsekvenser på Sveriges kulturvården.

Certifiering

Byggnadsnämnden ska vid startbesked avgöra om byggherrens egenkontroll tillgodoser samhällets krav. I kontrollplanen ska det tydligt framgå vilka kontroller som ska genomföras och av vem. Inom dessa ramar ska byggnadsnämnden avgöra om byggnadsherrens organisation erhåller tillräcklig kompetens för att utföra kontrollplanen och tillgodose samhällsintressen, detta görs oftast av sakkunniga. Inom bedömningen av kulturmiljö krävs en certifiering under KUL 2, BFS 2011:15. Enligt Boverket finns det enbart en aktör som är ackrediterad för certifiering av KUL 2; RISE Certifiering. (Boverket, 2017e)

3.4.5 Anpassning

Enligt PBL 1 kap. 4 § definieras ändring av byggnad som: ”en eller flera åtgärder som ändrar en byggnads konstruktion, funktion, användningssätt, utseende eller kulturhistoriska värde.”

Anpassningskravet skall gälla vid alla bygglovspliktiga och icke lovpliktiga åtgärder, till exempel fasadändring. Anpassningskravet innebär att åtgärden ska vara lämplig utifrån den befintliga miljön. Prövning mot anpassningskravet innebär att hänsyn tagits till:

- stads- och landskapsbilden,
- natur och kulturvärden på platsen
- intresset av en god helhetsverkan

Bygglov ska prövas mot regleringar och regler i den gällande detaljplanen, vilket kan medföra vissa variationer i prövningens omfattning. Genom anpassningskravet har kommunen ansvar att definiera vad anpassningskravet innebär inom olika bebyggelseområden. Detta gäller alla områden och inte enbart utpekade särskilt värdefulla områden. Denna beskrivning ska göras inom planbeskrivningen, planbestämmelser eller andra vägledande dokument så som arkitekturprogram. (Boverket, 2019d)

Stads och landskapsbilden

Boverket (2019d) beskriver att anpassning till stads- och landskapsbilden innebär att åtgärden ska både placeras och utformas utefter kringliggande bebyggelse och bebyggelsemönster. Att anpassa åtgärden till kringliggande bebyggelse innebär en koppling till det befintliga genom form, färg eller material. Att anpassa till bebyggelsemönstret innebär att en anpassning till befintligt gaturum och förhållande mellan byggnader. Det kan alltså vara olämpligt att placera en ny byggnad närmre vägen än resterande bebyggelse.

Natur- och kulturvärden

Anpassning till natur- och kulturvärden innebär att varsamhet bör tas till områdets topografi och byggnadstradition. Anpassning till topografin och naturvärden kan innebära att byggnadsverket måste placeras och utformas utefter värdefulla naturmiljöer som till exempel förflyttning för bevarandet av värdefulla träd. Anpassning till kulturvärdena innefattar form, storlek, materialval, takutformning, fönsterform och fönstersättning. Dessa krav kan bli betydligt striktare om området innefattar särskilt värdefulla byggnader eller bebyggelse. (Boverket, 2019d)

Intresset av god helhetssyn

Med god helhetssyn menas enlighet inom området. Inga åtgärder bör tas där områdets helhetsverkan förändras eller undermineras av ny bebyggelse. Detta kan ske genom att en ny

byggnad är för stor och därmed dominerar helhetsintrycket och förvanskar områdets atmosfär. (Boverket, 2019d)

3.4.6 Pastischer

År 2014 startade det så kallade Arkitekturuppropet, en rörelse på internet som vill uppmärksamma vad de anser är ful arkitektur och förvanskningen av många städer (Arkitekturuppropet, u.d.). Arkitekturuppropet (u.d.) är även sedan 2016 en ideell förening. Efter gruppens genomslag på Facebook startade en stor debatt i Sverige om modern arkitektur. I en debattartikel i tidningen Arkitektur (2019) skriver Mårten Belin att de byggnader som lyfts fram som goda exempel av Arkitekturuppropet menar Belin är ”renodlade pastischer”. En pastisch är enligt Nationalencyklopedin (u.d.) ett verk som med avsikt tydligt efterbildats en annan epok eller personlig stil. Belin (2019) menar att professionellt verksamma arkitekter inte ser arkitekturens utveckling genom att rita pastischer. Lars Anders Johansson (2017) skriver i en artikel för Timbro förlag att arkitektur är mer likriktad än någonsin och menar att de flesta människor föredrar klassisk arkitektur. Johansson (Johansson, 2017) menar att det finns en klyfta mellan vad den svenska arkitekturkåren och befolkningen tycker är god arkitektur. David Grossman (2016) ställer sig frågan ”bygger vi det folk vill ha?” i en artikel där han intervjuar olika aktörer och privatpersoner. Grossman (2016) visar även på en splittring mellan arkitektkåren och allmänheten, där en av de intervjuade menar att de flesta arkitekter bor i gamla hus vilket han menar talar för sig självt.

3.4.7 Arkitekturråd

Arkitekturråd kommer i olika former, de kan vara råd till kommuner så som skönhetsrådet i Stockholm (Stockholms stad, u.d.), myndighetsbaserade råd som trafikverkets arkitekturråd (Trafikverket, 2017), länsbaserade råd som Dalarnas arkitekturråd (Byggdialog Dalarna, u.d.) men även ett riksråd som det nyinrättade rådet för hållbara städer som leds av Sveriges första riksarkitekt Helena Bjarnegård (Boverket, 2019e). Samtliga av dessa råd arbetar med utformning och gestaltning och arbetar för att främja arkitekturens roll i samhällets (Boverket, 2019e; Trafikverket, 2017; Stockholms stad, u.d.; Byggdialog Dalarna, u.d.)

Meningen med dessa råd är att rådgiva, opponera och ge förslag inom framför allt gestaltungsfrågor inom arkitektur (Byggdialog Dalarna, u.d.; Trafikverket, 2017; Stockholms stad, u.d.; Boverket, 2019e).

3.5 Riksintresse

Riksintressen är geografiska områden som är av nationell betydelse. I översikts- och detaljplanering väntas riksintressen att bli preciserade i dialog mellan stat och kommun. Inom dessa områden får inte åtgärder tas som kan leda till skada på utpekade värden, vilket bevakas av Länsstyrelsen. (Nationalencyklopedin, u.d.).

Under 1950- och 1970-talet skedde en ekonomisk tillväxt i Sverige som ledde till en stor urbanisering och strukturomvandling av det svenska samhället (Boverket, 2017d). Ett välkänt exempel är rivningen av klarakvarteren och moderniseringen av nedre Norrmalm som vann laga kraft redan 1945 och betecknades som *Sanering av nedre Norrmalm* (Nilsson S. , 2009). Under denna tid utfördes riksplaneringen som var menad att kartlägga Sveriges naturresurser och bedömningen av värdefulla områden och planeringen för långsiktigt anspråk på vatten, mark och

naturtillgångar (Boverket, 2017d). Under 80-talet infördes PBL parallellt med naturresurslagen som på 90-talet kom att bli en del av miljöbalkens tredje och fjärde kapitel.

Riksintressebestämmelser är begränsade enligt MB 3 och 4 kap. och beroende på typen av riksintresse sätts även bestämmelser in över vad ett riksintresseanspråk på vatten- och markområden får innehålla. Riksintressebestämmelser anger enbart hur riksintresseanspråk ska skyddas och inom vilka ramar som riksintresseanspråk kan göras. Inom ett riksintresseanspråk bör även områdesbeskrivningar, kriterier och ansvarsfördelning förtydligas. I översiktsplanen (ÖP) ska riksintressena preciseras och tolkas. ÖP skall även ta hänsyn till eventuella konflikter mellan olika allmänna intressen vid en plats. Genom att göra tydliga övervägningar och riktlinjer inom ÖP kommer kommun och stat formellt överens om hur dessa intressen ska hanteras i detaljplan och andra tillståndsprocesser. (Nord, 2018)

Bestämmelserna kring om riksintressen ska tillämpas vid kommunal planering och vid beslut tas med anseende på tolv lagar som berör ändrad mark- och vattenanvändning, bland annat PBL (2010:900), Luftfartslagen (2010:500) och Väglagen (1971:948). Något som kan vara av riksintresse, alltså ett riksintresseanspråk, kan ifrågasättas fram tills det att ett beslut fattats enligt någon av de lagar som tillämpar riksintressen. (Boverket, 2017a)

Nord (2018) förklarar att riksintressen inte betyder exploateringsförbud men lägger tyngd vid att detta anspråk måste tillgodoses. Hur dessa tillgodoses är däremot inte alltid givet och måste därför prövas av såväl kommun som Länsstyrelsen. För att tydligare ge en bild över hur olika exploateringsåtgärder bedöms och karakteriseras inom ramen för hushållningsbestämmelserna i MB presenterar Nord (2018) följande förklaring, se

Tabell 1.

Tabell 1 Visar handlingsutrymme vid påverkan av riksintresse, från en förbättring till påtaglig skada av riksintresset.

	Förändring						
Områdets värden kommer att;	Förädlas	Förökas	Försäkras	Förbli oförändrade	försvagas	Förvanskas	försvinna
Innebörd	Förbättring			Neutralpåverkan	Skada	Påtaglig skada	
Förhållningssätt	Inspirera – stärka			Hänsyn	Hindra – lindra	Ej Tillåtlig	

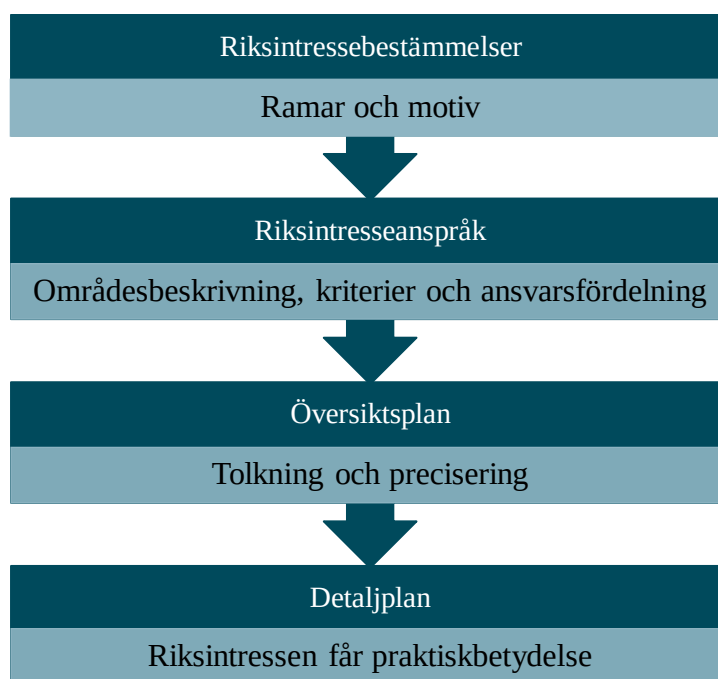
	Berika	Brukar varsamt	Minimera skada	Undvika skada
--	--------	----------------	----------------	---------------

3.6 Kulturmiljö i plan- och bygglovsprocessen

Enligt Nord (2018) ska en tolkning av riksintresset göras av kommunen vid möjlig åtgärd som kan komma att påverka det. Kommunen ska i alla skeden tolka det berörda riksintresset genom planprocessen. Möjliga oklarheter från ÖP bör klarläggas tidigt för att minimera felhantering av riksintresset (Nord, 2018). I översiktsplanen tydliggörs riksintressets anspråk och hur det förhåller sig till andra intressen inom kommunen (Boverket, 2020f). Boverket (2020f) menar att det är först i kommuners översiktsplanering som konsekvenserna av riksintressen tydliggörs och att planen då fungerar som ett verktyg för kommuner och stat att diskutera olika intressen.

3.6.1 Specifiering av riksintressen

I och med att planprocessen fortgår konkretiseras riksintressen från politiska idéer inom hushållningsbestämmelser och riksintresseanspråk till konkreta bestämmelser om värnandet av riksintressen i detaljplan, se Figur 1. (Nord, 2018)

Figur 1 visar hur riksintressen specificeras genom planprocessen (Nord, 2018).

3.6.2 Bristande arbete kring kulturmiljövård

Riksantikvarieämbetet (2018) menar att det finns stora brister i hur kulturvärden uppmärksammas och värnas i byggprocessen. I en undersökning från 2018 fann RAÄ att av 110 undersökta fall togs hänsyn till kulturvärdena i 46 av dessa, uppmärksammades med krav i 30, sakkunnig medverkade i 8 och punkter för kulturvärden i kontrollplan fanns i 4 av dessa fall. I ett flertal föll

bort i och med processens fortgång. RAÄ pekar på att det inte finns en gemensam faktor som står bakom detta bortfall av kulturmiljön och pekar på att kommuner har olika förutsättningar, behov och verktyg för att arbeta med dessa frågor. Antikvarisk kompetens är en framgångsfaktor, däremot finns det ofta en otydlighet i när denna kompetens ska tas in. Bygglovshandläggare och inspektörer med antikvarisk kompetens är även de en framgångsfaktor inom kulturmiljövården. Genom interna möten och diskussioner skapas samsyn och många av de undersökta kommunerna menar att detta stödjer deras arbete och ställningstaganden. Deras slutsats visar på att det finns omfattande brister inom arbetet med kulturvården inom byggprocessen och menar att konsekvenserna av detta blir att kulturvården går förlorade. De menar däremot att arbetet med kulturvården skiljer sig mellan kommuner och att en del uppfyller en god nivå. RAÄ rekommenderar att tydliga rutiner bör införas med huvudsyfte att dessa frågor beaktas genom hela processen. De menar även att Boverkets utbildningar inom kulturmiljöarbete inom byggprocessen behöver utvecklas och att inspektörerna bör prioriteras inom denna typ av utbildning. (Riksantikvarieämbetet, 2018)

Boverket (2014d) anser att det finns fyra saker att analysera vid potentiell skada av ett riksintresse:

- Vad utgör den kulturhistoriska miljön?
- Utgör åtgärden så pass stor skada att det inte går att utläsa historien?
- Medför åtgärden en risk för ytterligare förändring för att avsedd verksamhet ska kunna bedrivas på ett ändamålsenligt sätt?
- Riskerar flera likartade åtgärder påtaglig skada?

3.6.3 Utveckling av arbete med kulturmiljövård

I Handlingsplan Agenda 2030 (2018) vill regeringen att tio myndigheter ska arbeta med en strategi för det framtida arbetet med kulturmiljövård och en nationell världsarvsstrategi med mål om kulturarvets angelägenhet för alla.

På Regional utveckling och samverkans (RUS) hemsida finns möten mellan RAÄ, Boverket och Länsstyrelsen. Detta samarbete grundar sig i målen att:

- ”stärka kopplingen mellan miljömålsuppdraget och kulturmiljöarbetet,
- få till stånd en bättre miljömålsuppföljning till exempel genom fler indikatorer och att länsstyrelserna uppmärksammar kulturmiljöaspekterna i sina miljömålsbedömningar på ett bra sätt och
- synliggöra och utveckla åtgärdsarbetet avseende kulturmiljörelaterat miljömålsarbete”. (Regional Utveckling och Samverkan, u.d.)

Enligt mötet (2018) där Boverket, Länsstyrelserna och RAÄ diskuterade kulturmiljöunderlag nämns det att behovet för ett ökat underlag beror på den höga förändringshastigheten i samhället och att kulturmiljövården bör blir mer interagerad.

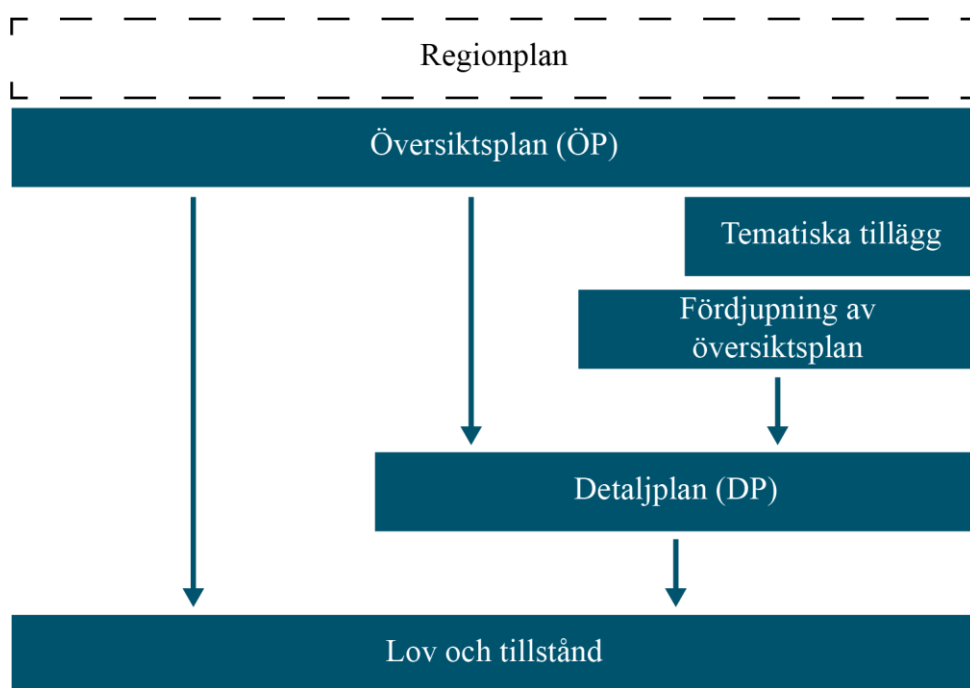
Vid ett annat möte (Boverket, Riksantikvarieämbetet, RUS, 2018) nämns det att Regeringen föreslår att ”Länsstyrelsen uppgift att inom ramen för samrådet ge råd om tillämpningen av lagens bestämmelser ska utökas”. Under det inspelade mötet (Länsstyrelsen i Jönköpingslän, 2018) föreslås det även att Länsstyrelsens roll som första instans vid överklagan i detaljplaneförfarandet

bör slopas för att de i större utsträckning ska kunna rådge och biträda kommuner i hur privata och allmänna intressen beaktas i samband med planprocessen. Regeringen vill med detta förslag att länsstyrelsens aktiva roll i arbetet kring kulturmiljövård och riksintressen ska öka. Länsstyrelsens roll som tillsynsmyndighet för byggnadsnämnden ska utökas med fokus på uppföljning av PBL. Med detta menar de att Länsstyrelsen ska undersöka om kommunerna följer PBL:s lagar och regler gällande kulturvärden och riksintresse. (Länsstyrelsen i Jönköpingslän, 2018; Boverket, Riksantikvarieämbetet, RUS, 2018)

3.7 Planprocessen

Den första april 2020 träder ändringar av PBL 3 kap. i kraft. Dessa ändringar påverkar först och främst översiktsplaner. Syftet med ändringen är att kommunernas arbete med översiktsplaner ska bedrivas kontinuerligt och hållas aktuella och framåtsyftande. Inom detta arbete kommer Länsstyrelsen utveckla en strategi och ge underlag till kommuner för bedömning av gällande översiktsplanens aktualitet. Några av ändringarna påverkar arbete med och kring riksintressen och kulturmiljövård. Bland annat ska kommunen redovisa de förhållandena inom mark- och vattenanvändning som kan ha stor betydelse för det allmänna intresset. Detta innefattar även bevarandet, utvecklingen och användningen av befintligt bebyggd miljö och kommunen kan nu även redovisa olika detaljeringsgrad för olika områden i översiktsplanen. Granskning ersätter nu utställning av föreslagen översiktsplan och Länsstyrelsens yttrandeförmåga inom granskningen har nu klargjorts och införts. Kommunerna har fram till september 2024 på sig att både ta fram och anta den nya planeringsstrategin för bedrivandet av översiktsplaneringen. (Boverket, 2020c)

Enligt PBL kan kommuner enbart ge ut lov och tillstånd som bygglov, rivningslov och marklov. Processen för att utföra dessa bedömningar kan således sammanfattas i Figur 2 (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012).

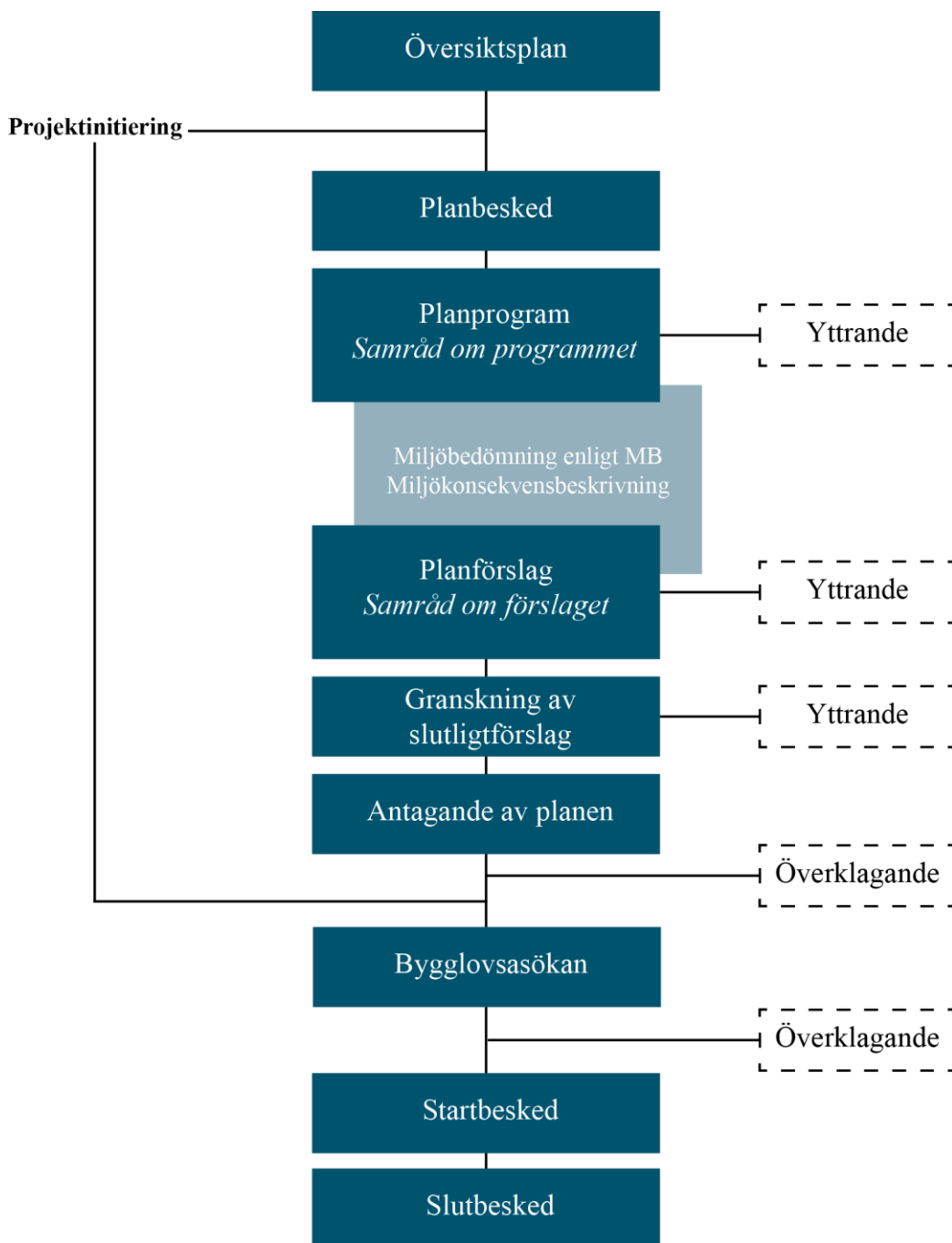

Figur 2 visar plan- och tillståndssystemet för husbyggnad i Sverige.

Enligt Kalbro et al. (2012) varierar genomförandetiden för byggprojekt som kräver ny detaljplan stort i Sverige, från några månader till 7 år. Genomförandetiden beror på komplexiteten av projektet. Före 1987 års reform av PBL kunde många projekt genomföras med en bygglovsprövning då större avvikelser från detaljplaner accepterades. Men med reformen och med introduktionen av PBL stramades systemet till och enbart mindre avvikelser från detaljplanen var godtagbara. Sedan dess har betydelsen, tyngden och efterlevnaden av detaljplaner ifrågasatts och diskuterats. Förslag om att lossa på kraven kring avvikelser har gjorts med liten effekt. (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012)

Föreningen för byggemenskap (2014) argumenterar för att planprocessen stänger ute mindre aktörer från marknaden genom stora kostnader. De menar att varje aktör ligger ute med flera miljoner kronor i plankostnader vilket för mindre aktörer inte är ekonomiskt möjligt. Detta bekräftas genom Olanders (2005) studie som pekade på att små företag såg planprocessen som ett hinder för nyproduktion av bostäder och pekar på att denna inställning bygger på företagets omsättning. I en statlig utredning ges förslag för en kortare planläggnings tid fram men visar på att fler kostnader för byggherren kan komma att utesluta mindre aktörer då de inte har möjligheten att ta den ekonomiska risken (Holmqvist, 2019). I Konkurrensverkets rapport (2018) bedömer de att lång och icke transparenta planprocesser leder till sämre konkurrens inom byggsektorn.

Processen som byggherrar måste genomgå representeras som en förenklad version i Figur 3.

Figur 3 visar en sammanfattad bild av den samlade processen från projektinitiering till slutbesked.

3.7.1 Översiktsplan

I och med lagändringen av PBL 3 kap. ska alla befintliga översiktsplaner antagna innan 2004 upphöra och ny detaljplan måste vinna lagakraft innan 2025. Denna ändring görs främst på grund av att vissa delar av kommuner inte genomfört en miljöbedömning. Detta på grund av att denna del av miljöbalken infördes 1 januari 2004. Boverket sammanfattar (Boverket, 2020c)

På grund av att denna studie påbörjades innan lagändringen kommer enbart de lagar och regler som gällde före första april 2020 att beaktas, om inget annat framgår.

Översiktsplaner är menade att visa kommunernas avsikter inom mark- och vattenanvändning men även hur den fysiska miljön ska bevaras, användas och utvecklas. Denna plan ligger till grund för besluts- och lovärenden som kommer tas inom kommunen. Planen samordnar samtliga intressen i kommunen så som service, infrastruktur och bostäder men verkar även för regionens fortsatta utveckling. (Boverket, 2020f)

Översiktsplaner kan kompletteras med tematiska tillägg och fördjupningar för att både hålla översiktsplanen aktuell och visa på ett effektivt nyttjande av resurser där behov finns (Umeå kommun, 2019). Umeå kommun (2019) förklarar att fördjupningar (FÖP) är menade till att väga allmänna och enskilda intressen inom specifika geografiska områden. Sundsvalls kommun (2019) förklarar att tematiska tillägg används för att hantera specifika ämnen vilket då gäller hela kommunen.

Boverket (2019c) ser en trend bland flera kommuner att utöka deras gällande översiktsplaner med tematiska tillägg och fördjupningar. Trenden nådde sin kulmen 2013 och har sedan dess stadigt sjunkit. Detta tror Boverket (2019c) beror på att det statliga stödet för vindkraft och landsbygdsutveckling (LIS) avslutats. När det kommer till tillägg av gestaltning- och arkitekturprogram angav 52 av 252 kommuner att de hade någon form av arkitekturstrategi och enbart 24 av de kommunerna hade en strategi kopplad till översiktsplanen (Boverket, 2019a). Boverket (2019a) förklarar även att dessa program benämns olika inom olika kommuner men ser en ökning av benämningar som: Gestaltungsprogram, Arkitekturpolicy och Kulturmiljöprogram.

Stockholm stads gestaltungsprogram *Arkitektur Stockholm* vann laga kraft 2013 och nämner att på-/till-/ombyggnation av kontorsfastigheter till att även hysa bostäder kan bidra till det fysiska stadsrummet med aktivitet på balkonger, upplysta fönster eller takterrasser. Vid denna typ av bebyggelse bör dessa positiva aspekter vara synliga från gaturummet (Stockholms stad, 2013). ”Att utveckla och ta tillvara det befintliga taklandskapet som vistelseyta skall uppmuntras förutsatt att nya tillägg är välutformade och bidrar till helhetsupplevelsen av byggnaden och staden” (Stockholms stad, 2013).

Göteborgs stad nämner påbyggnader i deras stöddokument *Strategi för Göteborg 2035* (Brunnkvist & Claesson, 2014). Den syftar till att hjälpa kommunens planeringsinstanser i prioriteringen av platser och områden som anses ha särskilt goda förutsättningar för god planerings och utbyggnadsmöjligheter som hjälper en stor del av befolkningen. De menar att arbetet med att förnya och omvandla byggnader med hjälp av påbyggnader kommer att fortsätta då denna typ av bebyggelse gett ett nettotillskott av 200 bostäder varav hälften i centrala Göteborg. I dokumentet pekas även en specifik stadsdel ut som möjligt objekt för utveckling med hjälp av till-/påbyggnader.

Linköping nämner inte påbyggnader i någon form i sitt tillägg *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad* (Linköpings kommun, 2019).

3.7.2 Detaljplan

Detaljplaner är menade att vara nästa steg i planeringsprocessen där specifika tomter och områden ställs i fokus. Kommunerna får utifrån översiktsplanen reglera mark- och vattenområden och hur de används i detaljplanen. Detaljplaner är menade att ligga till grund och är lagligt bindande vid framtida bygglovsprövningar och är menad att förenkla beslutsprocessen. (Boverket, 2014a)

Boverket (2014g) förklarar att en detaljplan är ämnad som ett instrument för kommuner att bedöma lämpligheten av bebyggelse, förändring i befintligbebyggelse eller bevarande. Om en detaljplan vunnit lagakraft medföljer en rätt att nyttja planen från 5 till 15 år eller angiven genomförande tid (Boverket, 2014g).

I Sverige har kommunerna planmonopol, vilket innebär att det är kommunen som bestämmer över hur mark- och vattenområden ska exploateras eller nyttjas, vilket innebär att kommunen bestämmer när, var och hur en detaljplan ska upprättas (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012). Enligt PBL 5 kap. 2, 3 och 4 §§ kan någon som avser att vida någon typ av åtgärd som kräver ändring eller upphävande av befintlig detaljplan söka ett planbesked innehållande avsikt och karta över berört område. Samma paragrafer ger även kommunerna fyra månader på sig att återkomma med beslut gällande planbeskedet om inte båda parter kommit överens om annat. Kommunen har även rätt att ta ut en avgift för planbesked och framtagandet av en detaljplan (Boverket, 2016a).

Utöver genomförande måste detaljplanen innehålla vissa obligatoriska delar för att fastighetsägare och andra intressenter ska kunna lämna synpunkter. Kalbro et al. (2012) förklarar att användningsändamålet av marken, maximal våningshöjd, sammankopplingar eller separationer mellan bebyggelse på området och gäller planen ett större område bör infart, parkering och gemensammaytor pekas ut. Utöver dessa krav kan kommunerna utrymme att efterfråga ytterligare uppgifter och reglering av till exempel bebyggelsens omfattning, utförande, placering, genomförandefrågor och gestaltning. Däremot regleras detta av PBL 4 kap. 32 § som tyder på att regleringarnas omfattning inte får bli överflödigt i förhållande till planens syfte. Samma paragraf i PBL förtydligar att det klart ska framgå hur dessa bestämmelser reglerar utförandet. (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012)

3.7.3 Detaljplaneprocessen

Processen för att ta fram en detaljplan börjar med ett planbesked. För att underlätta detaljplanearbetet kan kommunen välja att ta fram ett detaljplaneprogram där mål och utgångspunkter för detaljplanen förtydligas (Boverket, 2020a).

Efter detta väljs vilken typ av förfarande som ska tas för framtagandet av detaljplanen som grundas i ett antal kriterier som klargörs i PBL (se PBL 5 kap. 7 §) (Boverket, 2020d). Boverket (2020d) förklarar att kriterierna för valet av förfarande bottnar i den potentiella påverkan förslaget har på sin omgivning. Det finns sex typer av förfaranden: Standard-, begränsat standard-, utökat-, samordnat-, förenklat- och förenklat standardförfarande (Boverket, 2020d). Av dessa används främst standardförfarande men utökat förfarande kan användas om detaljplanen bryter mot översiktsplanen eller Länsstyrelsens granskningsyttrande, som är av betydande intresse för allmänheten eller antas medföra betydande miljöpåverkan (Boverket, 2020d).

Standardförfarande är uppbyggt av sex steg (se Figur 4): samråd, underrättelse, granskning, granskningsutlåtande, antagande och laga kraft, för en mer detaljerad genomgång se Bilaga 4.

Under samråd ska kommunen informera och diskutera med de intressenter som blir direkt berörda av planen där ibland, Länsstyrelsen, lantmäterimyndigheten, kända sakägare och eventuellt boende (Boverket, 2020b). Samrådet är till för att informera och för berörda parter att lämna synpunkter och önskemål (Boverket, 2020b). Kalbro et al. (2012) menar att samråd har två huvudfunktioner; kommunen ska få synpunkter och kunskap om planområdet samt planens utformning. Om samrådet finner enighet går planen direkt från samråd till antagande och sedan lagakraft, detta är begränsat standardförfarande (Boverket, 2020d).

Om enighet inte råder prövas planen enligt utsatt förfarande. Den föreslagna planen ska under underrättelsefasen kungöras och vara tillgänglig på kommunens anslagstavla och öppen för granskning (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012).

Under granskningstiden har sakägare, myndigheter och andra intressenter möjlighet att lämna synpunkter på planförslaget. Genom att lämna synpunkter under detta granskningsskede erhåller man sig rätten för framtida överklagan av förslaget. Under denna period har även Länsstyrelsen en stor roll och måste därmed yttra sig om de tror att planen kan komma att strida mot föreskrifter av Länsstyrelsens ingripandegrunder. (Boverket, 2020b)

Efter granskningsutlåtandet ska kommunfullmäktige anta ett beslut gällande detaljplanen. Kommunfullmäktige kan i vissa fall delegera beslutsprövningen till byggnadsnämnden eller kommunstyrelsen. Beslutet gällande planens antagande ska skickas till lantmäterimyndigheten, länsstyrelsen, regionplaneorgan och andra berörda kommuner samt till dem som lämnade synpunkter under granskningstiden. (Boverket, 2020b)

Efter det att samråd gällande antagande avslutats ska ett slutligt förslag kungöras och vara anslagen på kommunens anslagstavla öppet för granskning och skickas till de ovannämnda intressenterna. Förslaget ska vara öppet för granskning i minst två veckor om inte annat sagts mellan samtliga intressenter (Boverket, 2020b).

3.7.4 Gestaltning i detaljplan

Enligt Boverket (2018e) har kommuner en rätt att reglera utformningen på ”delar av byggnadsverk, fasadutsmäckningar, material och kulörer på byggnadsverk samt typer av byggnader, både vad gäller nybyggnad, tillbyggnad och annan ändring”. Detta är menat att ta vara på platsspecifika traditioner och förutsättningar inom bebyggelsen och kan vara kopplat till planens syfte (Boverket, 2018e). Boverket (2018e) menar däremot att dessa bestämmelser endast borde tillämpas om det finns särskilda skäl att ta hänsyn till i natur- och kulturvärden samt anpassning till terrängen. Däremot kan utformningsbestämmelser också införas om det finns en ambition om att byggnadsverket ska uttrycka en speciell karaktär eller arkitektoniskt uttryck, men kräver starka kopplingar till antingen planens syfte, översiktsplanen, gestaltningsprogram/arkitekturprogram eller politiska beslut gällande områdes utformning (Boverket, 2018e).

Dessa bestämmelser och ambitioner om ett speciellt uttryck eller karaktär kan samlas i ett kompletterande dokument till detaljplanen som kallade gestaltningsprogram. Enligt Kalbro et al. (2012) finns det olika benämningar på dessa program: ”gestaltningsprogram, kvalitetsprogram, stadsmiljöprogram, designprogram, arkitekturprogram, designmanual, gestaltningsprinciper m.m.” där gestaltningsprogram är den vanligaste benämningen. Dessa program har ingen laglig grund i sig och måste därför refereras till i plankarta eller planprogram för att kunna användas inom framtida lovansökningar. Det finns tre sätt att referera till dessa program:

Figur 4 visar detaljplaneprocessens olika steg för ett standardförfarande.

- det måste vara uttryckt att det blir eller avses att bli planbestämmelser som måste följas.
- Inget är uttryckt i antingen plankarta eller planbestämmelser vilket leder till att programmet inte blir rättsligt bindande för lovprövning.
- Programmet kopplas till ett genomförandeavtal där programmet inte är rättsligt bindande för lovprövning men kan ses som en överenskommelse mellan byggherre och kommun. (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012)

Enligt Kalbro (2012) har gestaltningsprogram ökat i användning på grund av ändringen som gjordes i PBL på 90-talet, ändringen var menad att framhäva de estetiska värdena i bebyggelsen. Många kommuner ansåg att förändringarna var för svaga och menade att de behövdes mer preciserade dokument (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012). Målet med ett gestaltningsprogram beskriver Karlskrona kommun (2011) i en programsamrådshandling som en ”genomgång av områdets olika delar för att definiera de kvaliteter som är speciellt viktiga för den eftersträlvade miljön”. Däremot menar Kalbro et al. (2012) att kopplingen till dessa program kan vara svaga och diffusa med uttryck som ”ska beaktas” och ”ska ligga till grund för”, exempel:

*”gestaltningsprogram ska ligga till grund för utformningen av allmän plats”-
(Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012)*

Luleå kommun (2020) utvecklar detta genom att även inkludera struktur- och gestaltningsidéer samt hur området samverkar och förenar sig med omgivningen. Vad kommunerna frågar efter varierar och bör alltid diskuteras i tidigt skede med kommunen.

3.8 Bygglovsprocessen

Efter det att detaljplanen vunnit lagakraft kan byggherren ansöka om bygglov och därmed påbörja bygglovsprocessen. Under bygglovsprocessen prövas främst den yttre utformningen och placeringen av byggnaden (Eskilsson, 2018). Processen kan variera mellan olika kommuner, men delas oftast upp i elva steg: förberedelse, ansökan, granskning, komplettförklaring, prövning av ansökan, beslut, tekniskt samråd, arbetsplatsbesök, slutsamråd och slutbesked (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.; Kalix kommun, 2013; Linköpings kommun, 2020). I Figur 5 visas följande steg i bygglovsprocessen.

Figur 5 visar en sammanfattning av boverket (2019b), Sigtuna kommun (u.d.), Linköpings kommun (2020) och Kalix kommun (2013) beskrivning av bygglovsprocessen.

Under bygglovsprocesser är det en del faser som innebär mer inflytande för handläggare och anställda på stadsbyggnadskontoren. Vid intresse finns hela bygglovsprocessen beskriven i Bilaga 5.

Under förberedelsefasen kontaktas stadsbyggnadskontoret för att bland annat utreda vilka handlingar de kräver för att pröva bygglov och är beroende av vad som ska byggas (Sigtuna kommun, u.d.). Byggnadsnämnden ska även vägleda och ge råd i rimlig omfattning beroende på projektets omfattning (Boverket, 2019b). När all nödvändig dokumentation samlats in är byggherren redo att ansöka om bygglov (Boverket, 2019b). Boverket (2019b) anser även att det är en god idé att kontrollera att alla handlingar är fackmässigt utförda då komplettering annars kan krävas. Beroende på planförhållanden och andra faktorer kan handläggningstider variera (Sigtuna kommun, u.d.).

När ansökan prövas kontrollerar byggnadsnämnden om ansökan om bygglov är grundad och förenlig med detaljplaner eller områdesbestämmelser. Under denna process prövas även förslagets gestaltning i enlighet med PBL 8 kap. 1 §, att byggnaden är lämplig för sitt ändamål, att den har en god färg-, form- och materialverkan samt om den är tillgänglig och användbar för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Byggnadens placering, anpassning till omkringliggande bebyggelse, natur- och kulturvärden tas här i beaktning. Om planen ligger utanför områdesbestämmelser eller detaljplan prövar byggnadsnämnden om platsens lämplighet utefter föreslaget bygge. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.)

Om ansökan beviljas kungörs beslutet och olika intressenter som då har tre veckor på sig att överklaga beslutet. Om ingen överklagar vinner beslutet laga kraft och bygglovet kan nyttjas i två år framåt. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.; Göteborg stad, u.d.)

4 Resultat och analys

Resultatet i detta kapitel är uppdelat i olika teman för att enklare analysera vad respondenterna sagt om ämnet. Ordningen är bestämd till att följa processen som många byggherrar måste följa genom planprocessen från förundersökning och gällande regleringar till detaljplaneförfarande och ansökan om bygglov se Figur 3.

Under transkribering och primär analys hittades följande teman:

- Riksintresse och kulturmiljö
- Översiktsplan
- Idébeskrivning: första dialogen med kommunen innan initierad plan-/bygglovsprocessen
- Detaljplan
- Anpassning: gestaltungsanpassning som beskrivet i kap. 3.4.5
- Bygglov
- Möjligheter och hinder: utanför föregående rubriker

Följande förkortningar kommer att användas för var och en av de olika intervjupersonerna:

- Detaljplanshandläggare i Stockholm: DS
- Detaljplanehandläggare i Göteborg: DG
- Kommunal byggnadsantikvarie i Göteborg: AG
- Bebyggelseantikvarie i Göteborg: BAG
- Bygglovshandläggare i Linköping: BL
- Bygglovsarkitekt i Linköping: BAL
- Bygglovsantikvarie i Linköping: AL

4.1 Riksintresse och kulturmiljö

4.1.1 Resultat: riksintressen och kulturmiljö

Alla intervjupersoner höll med om att riksintresse och kulturmiljövård är något viktigt för stadens utveckling och bevarande samt något de ofta ser i sina yrkesroller. Enligt handläggaren i Stockholm finns det enbart abstrakt text om vad som omfattas av riksintressen. Detta leder till att stadsbyggnadskontoret måste anlita egna antikvariska konsulter för att kunna utvärdera och tolka riksintresset. Detta sker inom detaljplaneförfarandet och vilket överensstämmer med hur Nord (2018) beskriver hur riksintressen konkretiseras utefter planprocessens gång.

”Det är inte så att det finns nerskrivet på förhand att det är regler vi ska förhålla oss till, gör vi en detaljplan prickar vi bara av reglerna, utan det är ofta lite svepande formuleringar i fråga om riksintresset till exempel i översiktsplanen eller byggnadsordningen” – DS

Detta överensstämmer även med hur den bebyggelseantikvarien i Göteborg beskriver sitt arbete och vad hen gör inom projekt som befinner sig i tidiga skeden. Däremot har hen lagt märke till

en förflyttning av stadsbyggnadskontoret att handlägga fler och fler projekt inom bygglov istället för detaljplan.

”Antikvarier tycker det är knasigt, men man är pigg på att ge bygglov och hantera allt i bygglov istället för att göra en ny detaljplan.” – BAG

Det kan nämligen innebära att Länsstyrelsen inte kan gå in med synpunkter om skada på riksintresset under bygglov om en överklagan kommer in. Handläggaren i Linköping berättar även om denna situation inom bygglov. Eftersom Länsstyrelsen är första instans vid överklagan är de väldigt vaksamma med att vara delaktiga innan en överklagan kommit in. I och med att Länsstyrelsen lagt sig i utformningen eller bevarandearbete inom projektet med råd och riktlinjer innan en överklagan kommit in kan det alltså uppstå en jävsituation om Länsstyrelsen måste pröva ett ärende som de själva gett råd och riktlinjer för.

”Vi ska ju inte remissa till Länsstyrelsen eftersom att de är första instans om ett ärende blir överklagat... så det är de som granskar den överklagan och om de då redan varit inblandade så blir det lite jävssituation, så de vill inte att vi ska remissa dem.” – BL

I ett exempel som togs upp i Linköping kom det aldrig någon överklagan och projektet hade gått direkt via bygglov. Däremot hade både stadsantikvarien och senare en antikvarie på kommunen varit inblandade för att tillgodose kulturmiljövården. Ett liknande fall i Göteborg uppkom i intervjun med bebyggelseantikvarien som blivit anlitad som konsult för ett renovering- och påbyggnadsprojekt på en äldre byggnad. Hens råd var att de tänkta förändringarna skulle medföra påtaglig skada på riksintresset, vilket ignorerades av stadsbyggnadskontoret. Hen fortsätter även att beskriva den situation som kan uppkomma när saker tas om hand direkt i bygglov och hur Länsstyrelsen roll kan kompliceras.

”Länsstyrelsen ska på en sida hantera riksintresset så att det inte blir påtaglig skada, man kan acceptera en skada men inte en påtaglig skada och i det andra läget då så är man första överklagandeinstansen på byggfrågor, PBL.” – BAG

Detta sätter Länsstyrelsen i en komplicerad sits menar hen. Om Länsstyrelsen är för tam i förhållningen till riksintresset vid eventuell inblandning i projekt kan detta leda till att de sätter sig själva i en svår situation vid eventuell överklagan. Hen förstår däremot Länsstyrelsens situation. I ett detaljplaneförfarande finns det en inkallelsegrund vid eventuell påverkan på riksintresse, mellan kommunala frågor och om Länsstyrelsen där hävdar att riksintresset inte tas till vara kan de häva planen. Hen tror däremot att detta beror mycket på politiska styret inom kommunen. Hen talar väl om Stadsbyggnadskontoret i Göteborg, men anser att den politiska sidan av bebyggelse växer sig allt starkare. Enbart de senaste femton åren anser hen att det skett en stor förändring i hastigheten och viljan att bebygga centrala delar av staden med bland annat höga byggnader som förvanskar både siktlinjer, skyline, och är mer benägna att riva äldre bebyggelse. Denna åsikt delas av den kommunala antikvarien i Linköping som även hen beskriver att Sverige är inne i en ny rivningsvåg där äldre bebyggelse rivs och även äldre byggnader med kulturhistorisk betydelse rivs för att göra plats åt modern bebyggelse. Däremot kan inte denna rivningsvåg jämföras med rivningsvågen på 60-talet. Rivningarna är inte lika massiva, men kan ha stor betydelse på kulturarvet. Hen upplever att många anser att vår tids arkitektur inte får plats att gör ett intryck i

centrala stadsmiljöer och anser att detta är möjligt men bör inte göras på bekostnad av vad som en gång varit.

”Där tycker jag nog ändå att man kan ha en lite mer ödmjuk inställning till det kulturarv som vi har, för det ska man ha klart för sig är en ändlig resurs. Och där... man river mycket, det är en ny rivningsvåg. Man pratar så mycket om att man rev mycket på 60-talet med city... men man river ändå ganska mycket idag, bara inte lika mycket massivt men man river ju byggnader från 1800-talet” – AL

Hur bör byggherre och arkitekt då arbeta med riksintresse på ett effektivt sätt för att tillfredsställa både Länsstyrelsens syn på riksintressen, kommunernas syn på god bebyggd miljö och varsamhet till befintlig bebyggelse var en fråga som berördes under intervjuerna. Den kommunala antikvarien i Linköping skulle vilja se en ökad förståelse och eftertanke kring bebyggelsens förutsättningar. Framförallt om det gäller kulturhistoriska byggnader och miljöer genom att tidigt diskutera och samråda med såväl antikvarier och stadsbyggnadskontor för att få en god syn över möjligheterna som finns inom området och för utvald byggnad. Att vara medveten om de kulturhistoriska värdena på platsen och för bebyggelsen som kan vara mål för möjlig påbyggnad är något som samtliga intervjupersoner håller med om. Däremot är det inte alltid så enkelt som många byggherrar önskar att det vore. Bebyggelseantikvarien i Göteborg menar att stadsbyggnadskontoret inte vill diskutera kulturmiljö på grund av att det inte är en egen fråga genom processen. Det är någonting som genomsyrar PBL och BBR. Hen menar att det inte behöver vara någon stor undersökning men någonting att forma idéer kring.

“Hur mycket diskussion som stadsbyggnadskontoret, eller motsvarande kommunkontor, vill ha och kan tänka sig att ha. Här [Göteborg] är det ju så att det är svårt att få ur dem något utan att ha skickat in något; “jo men det får vi hantera i bygglov” jo men ska vi lägga x-miljoner på konsulter i det här och så blir det inget.” – BAG

Men denna bild delas inte av handläggare och antikvarie på Göteborgs stadsbyggnadskontor. De menar att de skärpt sina rutiner, framför allt inom de tidigare skedena, och att exploatörer och byggherrar inte ska vara förvånade över alla de utredningar som stadsbyggnadskontoret kräver för att göra ett beslut om detaljplan.

“Det är mycket som har hänt på kort tid får man väl ändå säga, hos oss här på stadsbyggnadskontoret i Göteborg. Vi har ju skärpt rutinerna och speciellt rutinerna för de tidiga skedena. Det är fler frågor som ställs i tidigt skede och vi har i och för sig ökat kraven något på redovisning också av dem här idéerna eller projekten som man avser att dra igång” – DG

Vid bebyggelse inom kulturhistoriska miljöer är detta särskilt viktigt då frågan om en påbyggnation överhuvudtaget går att göra ur kulturmiljöhänsyn.

”Undan är det kanske också en fråga om man kan göra det överhuvudtaget, avhängt gestaltningen, i känsliga miljöer då, i kulturhistoriskt känsliga miljöer eller för känsliga objekt, så det är ingen självklarhet” – AG

4.1.2 Analys: riksintressen och kulturmiljö

Genom ett ökat genomförande i bygglov minskar länsstyrelsens inverkan för beskyddet av riksintressen. För att undvika komplicerade situationer agerar länsstyrelsen passivt under bygglovsprocessen vilket kan få stor betydelse för riksintressens bevarande. Att Länsstyrelserna hamnar i svåra situationer vid bedömning eller rådgivning kring dessa frågor kan tydligt tolkas från resultatet och diskuterats bland myndigheter utifrån den förändring som ses inom hur kulturmiljövården ska värnas om i Sverige. I och med uppkomna jävsituationer för en tillsynsmyndighet är arbetet med länsstyrelsen roll i framtiden en god diskussion för myndigheter och riksdag. Utifrån statliga utredningar är det tydligt att kulturarvet i Sverige måste bevaras men byggbranschen måste även den inse tyngden i dessa frågor och hur fortsatt exploatering kan ske på ett hållbart och bevarande sätt. Att tidigt anlita antikvarisk expertis inom påbyggnadsprojekt blir därför en viktig slutsats som delas av Sandin (2019). Arkitekter och byggherrar bör vara medvetna om vilka omständigheter som råder för både värdbyggnaden och området för att både respektera och rita/ gestalta en påbyggnad. Om kompetensen inte finns nära till hands för arkitekt eller byggherre är det klokt att anlita en konsult som kan medverka i det tidiga gestaltungsarbetet eller med en god kommunikation med eventuella antikvarier som arbetar åt kommunen.

RAÄ:s (2018) kritik om otillräckligt arbete kring kulturmiljövård inom kommuner ger en annorlunda bild än intervjupersonerna. Arbetet med kulturmiljö är ständigt och resultatet i denna studie kan visa på hur kommunerna skulle vilja gå tillväga eller förhålla sig till dessa frågor. Däremot är det inte att förglömma att många kommuner arbetar med att förbättra sina rutiner kring kulturmiljövård (Riksantikvarieämbetet, 2018). Sandin (2019) drog samma slutsats och menar att Timber on top bör undersöka och utveckla ett processtöd för behandlingen av kulturvärden inom påbyggnadsprojekt.

Förhållningen till riksintressen kan vara svåra både utifrån kommunalt och privat håll. Arbetet med riksintressen är komplicerade och kan leda till utdragna processer och prövningar. Hur denna del av bevarandearbetet skulle kunna utvecklas ligger inom riksantikvarieämbetets arbete. Att det råder diskussioner kring vad och i vilken utsträckning olika riksintressen bör bevaras råder det inget tvivel om. Däremot behövs en genomgående enighet hos alla statliga och kommunala institutioner för att detta arbete ska effektiviseras och förbättras. Genom RUS arbetar Boverket, Länsstyrelserna och RAÄ med att göra just detta, en bredare och tydligare roll för länsstyrelsen med verktyg som ska hjälpa kommuner med ett lyckat bevarande (Boverket, Riksantikvarieämbetet, RUS, 2018).

4.2 Översiktsplan

4.2.1 Resultat: översiktsplan

Samtliga handläggarna anser att detaljgraden för att inkludera påbyggnation inom översiktsplanen är för låg. I Linköping hänvisade bygglovsarkitekten till arkitekturprogrammet som hen trodde kunde nämna planer inom rätt detaljeringsgrad. Vid undersökning av Linköpings rådande program nämns inte påbyggnader eller vertikalförtätning. Handläggaren i Stockholm tror att byggnadsordningen, som under intervjutillfället är under utveckling inom Stockholms stad, kan komma att hantera frågor om påbyggnation mer ingående när den är klar. Både arkitekturprogrammet i Linköping och byggsamordningen i Stockholm är menade som bilagor utöver liggande översiktsplan.

”Byggnadsordningen är en sorts bilaga till översiktsplanen som mer tydligt beskriver hur staden ser på bebyggelseutvecklingen i stadens olika områden utifrån olika karaktärer och förutsättningar men utifrån ett stads- och landskapsbilds perspektiv. Gestaltningssmässigt och utmaningssmässigt som ett stöd för oss som jobbar i den här verksamheten att göra bedömningar så att det inte blir godtyckligt från plats till plats, från handläggare till handläggare, utan att det finns en samlad utgångspunkt som naturligtvis inte kommer att täcka in alla svar på alla olika frågor men som kan hjälpa till att hitta rätt inriktning.” – DS

Samtliga anser att det finns möjligheter med påbyggnader inom ramen av förtätning och effektivisering av ytor. Om dessa inte omtalas i tidiga skeden och om kommunerna inte har tillräckligt mycket med information ute på hur de ser på förtätning och vilka delar av staden som har bäst möjlighet för denna typ av bebyggelse kan det vara svårt för byggherrar eller exploatörer att se liknande möjligheter.

”Men där [en plats lämplighet för förtätning] måste man nog vara stark och det är väl något jag kan sakna här hos oss på Göteborgs kommun, att vi egentligen inte har tagit tydligt ställning till om var det är lämpligt och var det då inte är lämpligt. För det är ju någonstans där som man behöver förtydliga också att vi kan göra det på denna plats förutsatt så och så men då gör vi det inte här borta.” – AG

Något som kanske bör vara mer framstående inom de olika kommunernas översiktsplaner med samtliga bilagor är inställningen och möjligheten för denna typ av bebyggelse. Synen på att riva och bygga nytt inom vissa områden är hård men detta betyder inte att det finns möjlighet för förändring eller renovationer och andra bebyggelsealternativ.

”Vi måste ju kanske kalla det otäckt nog för att förtäta och ibland kanske det inte bara är att ta fri yta på marken i anspråk utan även tänka till “var kan vi förtäta på annat vis?” t.ex. genom påbyggnader.” – DG

4.2.2 Analys: översiktsplan

Enligt PBL ska kommunerna tydligt redogöra för hur de planerar användningen av mark-, vattenområden för bebyggelse. PBL 3 kap. 5 § 2 punkt säger att en ÖP ska innehålla kommunens syn på hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras. I vilken detaljeringsgrad det ska utvecklas och bevaras kan inkludera områden som kan utredas för möjlig påbyggnation och bevaras i form av renovation under dessa projekt. Anledningen till att påbyggnader inte är inkluderade i dessa planer kan komma från de utredningar som krävs för att undersöka om en påbyggnation överhuvudtaget är möjlig konstruktionsmässigt. Däremot kan områden eller viss bebyggelse inom översiktsplanen markeras som intresseområden i dessa planer eller bilagor för att visa att denna typ av bebyggelse accepteras och kanske eftersträvas av kommunen. Sandin (2019) menar att översiktsplanen ska vara tydlig med byggnadshöjder för att ge större stöd för påbyggnation i detaljplanen. Eftersom samtliga kommuner arbetar med påbyggnader som ett alternativ för nyproduktion och förtätning av centrala delar kan handlingar tas inom arbetet med översiktsplaner i form av byggnadshöjder vilket skulle öppna upp och markera för flera byggherrar att denna typ av bebyggelse är möjlig.

4.3 Idébeskrivning

4.3.1 Resultat: idébeskrivning

Inom de tre kommunerna finns olika syn på hur man anser att den tidiga diskussionen med stadsbyggnadskontoret ska se ut. I Linköping föreslår de som vill göra en tillbyggnad eller påbyggnad att först se hur detaljplanen ser ut för de område som ska exploateras. Därefter kontakta antingen bygglovskontoret eller planenheten för att diskutera möjliga lösningar. På bygglovskontoret accepteras små avvägningar från detaljplan, däremot är detta väldigt situationsbaserat.

Det är satt med lite avvikelser med vad man kan göra men att strida mot detaljplanen helt och hållet så att den överskrider detaljplan i t.ex. tillåten höjd eller ytan, det går inte att göra. - BAL

Inom Linköpings kommun ges intryck att det är vanligt att bygglovskontoret sköter en hel del av det tidiga idéförfarandet inom kommunen. Bygglövsarkitekten beskriver att hen kan få in enkla idéer eller skisser som de evaluerar på kontoret och granskar mot liggande detaljplaner. Hen beskriver att de kan ha god kontakt med eventuellt arkitektkontor om volymer och gestaltning där de under flera möten återkopplar hur de ser på framfarten av projektet.

”Sen får [exempel kontor] den informationen och fortsätter då sitt arbete eller så kommer de med förslag som vi granskar direkt som vi kanske då kan skicka tillbaka vad vi tycker att de borde ändra” – BAL

Både byggnadsantikvarie och handläggare på Göteborgs stadsbyggnadskontor anser att byggherre eller exploatör redan innan kontakt med stadsbyggnadskontoret bör undersöka både om utvald byggnad rent konstruktionsmässigt tål en påbyggnad, förbereder skisser och vad denna typ av projekt kan vara förenat med för kostnader. De nämner även hur en del exploatörer blir förvånade över dessa frågor. En fråga som bör ställas emot det påståendet bör vara om det är i informationsgivaren eller informationsmottagaren som inom dessa situationer inte gjort tillräckligt för att tillfredsställa ett givande samarbete. Bebyggelseantikvarien i Göteborg ger en annan syn på situationen som konsult åt dessa exploatörer. Hur mycket pengar är rimligt för byggherrar att spendera på utredningar innan kommunen vill uppmärksamma en vilja att diskutera möjligheten för denna typ av bebyggelse för att sedan nekas i en konversation som kunde skett tidigare. Hen ser även att detta beror på med vilken kommun diskussionen förs. Olika kommuner har olika grad av engagemang och tillgänglighet att diskutera möjliga bebyggelseidéer med exploatörer i tidiga skeden. Här ser hen dock en möjlighet för arkitekturråd och liknande organisationer att diskutera frågor med exploatörer och byggherrar. Handläggaren i Stockholm menar att de i tidiga skeden diskuterar volymer och angreppssätt för att senare informera byggaktörerna om vilka utredningar stadsbyggnadskontoret förväntar sig att de ska presentera längre in i processen.

”Som vi jobbar här i Stockholm så är praxis att vi begär av byggaktörerna att de tar fram de utredningar som behövs för planprocessen sen sker ju det också att vi har direktkontakt med de konsulterna i alla möjliga olika frågor t.ex. då antikvarier” - DS

Möjligheten att diskutera frågor i de absolut tidigaste skedena anser fyra av respondenterna är viktigt för att ha en samarbetsvillig utgångspunkt, men även för att tidigt vara delaktiga och producera något som i slutändan blir bra för allmänheten.

”Första gången kommer de med enkla skisser, sen börjar vårt jobb tillsammans och tillslut kommer vi fram till en lämplig utformning. Sällan händer det att de lämnar ritningar som vi inte sett tidigare, vi försöker på något sätt informera och involvera dem i processen och ge tydliga svar, sen försöker vi se till att de nästan är klara när de söker bygglov” – BAL

4.3.2 Analys: idébeskrivning

Att ha en god diskussion och samarbete med kommunen i tidigt skede är av större betydelse för påbyggnadsprojekt i och med påverkan på den befintliga miljön. Hur denna diskussion ska ske skiljer sig mellan kommunerna och kan ha en koppling till storleken på stadsbyggnadskontoren. Mindre städer har en mindre verksamhet där olika delar av kontoret träffas och diskuterar mer mellan avdelningar. Att tidigt ha en diskussion med kontoret kring utformning och volymer kan ge projektet en tidig riktning, vilket ger både byggherre och arkitekt någon att utgå ifrån. Att processen ser annorlunda ut i de två större städerna kan bero på ökat arbetstryck och antalet medarbetare. Möjligheten att diskutera möjliga idéer och frågor gällande denna typ av projekt bör vara möjlig oberoende kommun då det inte finns mycket information kring hur stadens syn eller arbetssätt ser ut kring dem. En möjlighet vore att arkitekturråd och andra intresseorganisationer tar denna typ av diskussioner med byggherren i tidiga skeden och informerar om hur kommunen tänker kring påbyggnadsprojekt. Detta är inte vad dessa råd finns till för i dagsläget i och med beskrivningen från så väl Stockholms stad som Boverket (Byggdialog Dalarna, u.d.; Trafikverket, 2017; Stockholms stad, u.d.; Boverket, 2019e) men kanske kan utvecklas till en rådgivande roll för såväl kommunala/statliga organisationer som privatpersoner och företag samt kan fungera som en förlängning av stadsarkitektens vision för stadens gestaltning. En exploatör bör inte bli förvånad över vilken typ eller mängden utredningar som krävs. Däremot kan en del utredningar kännas onödiga innan kommunen ens är villig att diskutera förslag och idéer.

4.4 Detaljplan

4.4.1 Resultat: detaljplan

Inom detaljplaneförfaranden anser samtliga intervjupersoner att möjligheten för kommunen att påverka gestaltningen är stor. Alla handläggare anser också att de sett en ökning i antalet utredningar som förväntas finnas och presenteras i detta skede, framför allt gestaltningsprogram. Eftersom det inte finns något inom PBL eller BBR som tyder på att gestaltningsprogram är juridisk bindande kan de ses som en god grund för exploatörer att ”sälja in” projektet till stadsbyggnadskontoret. Under detaljplaneprocessen måste det däremot vara tydligt hänvisat till vilka delar inom gestaltningsprogrammet som ska vara till grund för bestämmelser inom bygglovsförfarandet. Handläggaren i Stockholm menar att gestaltningsprogrammen varit betydande under detaljplaneprocessen för ett påbyggnadsprojekt som hen handlade.

”Det här [att hänvisa till gestaltningsprogram] är det knepiga alltid, i kv. X har vi på plankartan infört väldigt tydliga illustrationer, dels styrt i faktiska

bestämmelser med byggnads höjder och annat men också kopplat dem till illustrationer som väldigt tydligt visar vad avsikten har varit” – DS

Hen förtydligar även att man gör detta för att ge de arbetet som utfört med exploatören tyngd i vidare bedömningsprocesser och juridisk tyngd. Även handläggare i Göteborg vittnar om ett påbyggnadsprojekt med tydlig hänvisning till gestaltningsprogrammet i plankartan.

”Det skrevs ett gestaltningsprogram som det hänvisades till på plankartan med de riktlinjer som man tog fram där och att de skulle följas” – DG

Hen pekar även ut att det måste vara exakta referenser till gestaltningsprogrammet för att finna juridisk tyngd men menar även att detta ibland blir en tolkningsfråga. Inom projektet som refererades till inom citatet ovan skedde en situation där ett material som använts på värdbyggnaden inte längre går att införskaffa. Detta lede till att fönster som var fullt fungerade från originalhuset var tvungna att ersättas för att matcha fönstren på påbyggnaden med ett material som efterliknade originalet. Detta såg som ett lärotillfälle för både handläggare och byggnadsantikvarien på stadsbyggnadskontoret i Göteborg.

”Det var två saker som vi gjorde fel där, vi skulle haft en varsamhetsbestämmelse på befintliga delar och sen utformningsbestämmelser för den nya delen.” – AG

Bebyggelseantikvarien i Göteborg pekar även hen ut att påverkan för de antikvariska utredningarna är större inom detaljplaneprocessen men är tydlig med att beslutet ligger hos stadsbyggnadskontoret genom att antingen acceptera eller gå emot hens utredning. Däremot kan mycket falla på detaljerna inom projektet, vilket även den kommunala byggnadsantikvarien vittnade om ovan, vilket kan leda till diskussion och avvägningar mellan de olika parterna.

”Jag har inte beslutet när det har landat i ett bygglov/startbesked, men sen kan jag ju ha påverkan genom en detaljplan” – BAG

För handläggarna som arbetar med detaljplaner råder konsensus över hur de vill att arkitekter ska presentera sina tidiga skisser i detaljplanearbetet. Det viktiga är inte den exakta utformningen i detaljnivå som kan förekomma i bygglov utan fokusen bör ligga på volymer, färg och tanken/avsikten med den föreslagna påbyggnaden. Genom att tidigt studera volymer kan handläggarna få en insikt i vad detta kommer att göra med siluetten. Handläggaren i Stockholm förklarar att Länsstyrelsen har åsikter om mängden glas som den eventuella påbyggnaden har om den sticker upp ur siluetten.

”Länsstyrelsen (Stockholm) trycker på att en sån påbyggnad som sticker upp i siluetten ska helst inte vara allt för uppglasad så att den lyser som en lyckta på natten, utan den ska vara mer nertonad, men annars är det framförallt höjden och volymen” – DS

4.4.2 Analys: detaljplan

Genom att vara ödmjuk mot vad som en gång varit och anpassa påbyggnaden till sin omgivning och med god avsikt försköna karaktären av området och inte bara en specifik byggnad, kan samarbetet med såväl stadsbyggnadskontoret som länsstyrelsen och arkitektoniska råd vara fruktsamma.

Länsstyrelsen i Stockholm vill inte att det ljusspel som stadssiluetten har under kvällar och nätter ska förändras eller domineras av att en del av ett hus med betydligt större fönstermängd än kringliggande bebyggelse. Fönstermängd är inte enbart en faktor som spelar in i fasadens gestaltning utan påverkar uttrycket av byggnaden beroende på hur ljust det är utomhus. Under kvällar och nätter blir fönster något som drar till sig blickar och skapar en känsla av liv och nyttjande. Däremot kan ljuskällor som sticker ut från resten av bebyggelsen stå ut och fånga allt fokus.

Att gestaltningen har stor betydelse för en påbyggnads framgång har i studien visat sig bero på den direkta påverkan på värdbyggnaden men även omgivningen. Gestaltningsprogram har tagit större och större plats inom planprocessen, resultatet i studien ger sken av att dessa program väger tyngre för påbyggnader i jämförelse med andra projekt. Sandin (2019) menar att detaljplaneförfarandet är i stort sett det samma för både påbyggnadsprojekt och nyproduktion. En förklarande faktor för skillnaden i denna studie skulle kunna vara att påbyggnadsprojekten som refererats till varit centralt placerade och relativt stora och omfattande. Påbyggnader kan förbindas med befintlig infrastruktur men är till ytan och volym oftast mindre i jämförelse med nybyggnadsprojekt. Att det på grund av storleken och anpassningen till något befintligt medför en känsla av mer arbete från det kommunala hållet kan då bli legitimt. Däremot är variationen mellan projekt stor och generella slutsatser svåra att dra.

Hänvisningen till gestaltningsprogrammen efter det att detaljplanen vunnit laga kraft ses som en komplicerad process som inte alltid verkar för de grundliga intensionerna. Om hänvisningsgraden skiljer sig mellan nyproduktion och påbyggnadsprojekt kan inte deduceras från denna studie. Men kommunernas intention att arbeta med gestaltning och anpassning till både värdbyggnad, omkringliggande bebyggelse och kulturvärden ses som hög i planprocessen för påbyggnader.

4.5 Anpassning

4.5.1 Resultat: anpassning

Någonting som samtliga intervjupersoner lyfte fram under intervjun var att anpassningen är något som styr processen, om det är genom gestaltningsprogram eller i ständig kontakt med stadsbyggnadskontoret under bygglovsprocessen.

"PBL säger i sina portalparagrafer att bebyggelsen ska dels vara anpassad till karaktären på platsen och att den ska ha estetiska kvaliteter och så vidare, så det är det vi har med oss in, det styr ju hela plan och byggverksamheten" –
DS

Att anpassa något till en befintlig miljö innebär inte att man ska kopiera gestaltningen av den befintliga bebyggelsen. Inom ramen för påbyggnation är detta av stor betydelse då adderingen är en utökning av något redan existerande som sedan innan har en karaktär. Bygglovsarkitekten i Linköping menar att anpassning inom påbyggnation inte primärt landar i fasadmaterial utan påbyggnadens form i relation till den befintliga byggnaden och dess omgivning. Bebyggelseantikvarien i Göteborg förklarade att anpassning kan ske på flera olika sätt; färg, form, material, placering, fönstersättning, höjder, vertikala och horisontella axlar. Något som hade stor betydelse för handläggaren i Göteborgs ovannämnda projekt, gällande referering till gestaltningsprogram, var just de tidstypiska vertikala linjerna som dominerade värdbyggnaden som hade stor betydelse inom gestaltningen av det påbyggnadsprojektet.

Under intervjuerna frågades samtliga personer om de ansåg att skiljelinjen mellan påbyggnad och värdbyggnad ska vara tydlig. Samtliga svarade att det ska vara tydligt vad som är nytt och vad som en gång varit och att påbyggnaden helst ska ställa sig i underordning till värdbyggnaden. Däremot medgav de även att detta inte alltid är möjligt men bär extra tyngd inom kulturhistoriskt känsliga miljöer och byggnader.

”Påbyggnader blir det väl olyckligt om det blir något så pass mastodont som trycker ner den ursprungliga byggnaden, så den bör ju vara underordnad trots att den kanske byggs på. Men det är inte givet, det är inte hugget i sten, det beror helt på vilken typ av byggnad vi pratar om, alltså ursprungsbyggnaden.” – AL

Byggnadsantikvarien i Linköping vill även förtydliga att det inte allt går att göra till- eller påbyggnader på kulturhistoriskt värdefulla byggnader, men att det även beror på hur och varför byggnaden är av kulturhistoriskt värde från första början. Inom detta område anser även bebyggelseantikvarien i Göteborg att analyser av områdets och dess karakteristiska drag kommer man landa in en analys som säger vad som är möjligt att göra.

”Om man har verktygslådan med sig för att komma fram till ett resultat kommer alla resultat att se olika ut, men om man har använt verktygen på rätt sätt kommer det vara ett resultat som är anpassat till det stället.” – BAG

Med detta menar hen att det inte finns ett korrekt sätt att göra en lyckad påbyggnad utan en lyckad påbyggnad kan göras på många olika sätt om man använder de verktyg som tillåter en god helhetssyn på både område och befintlig byggnad. Genom att angripa en gestaltungsprocess från ett perspektiv med respekt och vördnad för det som redan finns kan resultatet leda till förädling istället för förvanskning av både område och värdbyggnad. Bygglovsarkitekten i Linköping nämner även att det oftast är kontor med egna antikvarier som är involverade med arkitekterna i anpassningsarbetet. Under en diskussion om ökade gestaltungskrav för påbyggnaden i kontrast till nyproduktion svara handläggare i Stockholm genom lyfta fram just varsamheten till det befintliga.

“Ja, det kan det vara, för det blir så tydligt att du måste ta hänsyn till någonting som är befintligt.” – DS

Bebyggelseantikvarien i Göteborg menar att påbyggnader även kräver mer varsamhet i jämförelse med tillbyggnader.

”...man kan ju docka [fästa] något i en volym utan att det påverkar den första volymen eller att det behöver påverkas. Men att bygga på påverkar alltid, du kan aldrig... du kommer att påverka den första volymen med trapphus och visuellt, men även om man inte vill så kommer det att påverka jättemycket interiört också.” – BAG

Hen menar att det inte enbart är den yttre påverkan som försvårar gestaltningen av påbyggnader utan de måste även anpassas till den befintligt bärandestrukturen i värdbyggnaden. Genom att addera en volym i vertikalled krävs därför, beroende på byggnad, att den befintliga byggnaden anpassas till nya tillgänglighetskrav och bestämmelser. Däremot menar handläggaren i Stockholm att det inte finns någon skillnad inom gestaltungs-perspektiv mellan påbyggnader och

tillbyggnader. Handläggaren i Göteborg nämner tillgänglighet som ett hinder i påbyggnationen av en del äldre lägenhetshus på tre våningar och uppåt som inte har hiss eller inte är anpassade till dagens tillgänglighetskrav. Anpassningen måste alltså ske både visuellt med gestaltning, men denna gestaltning kan komma att bli högst beroende av anpassningen av den befintliga byggnaden till dagens byggstandard.

4.5.2 Analys: anpassning

Anpassningen av en påbyggnad blir en hög prioritet i gestaltungsarbetet. Vid arbetet med anpassning blir kommunikationen mellan arkitekt och kommun essentiell då många olika åsikter kring stil och grad av anpassning kan lyfta eller sänka projekt. Med grad av anpassning menas hur mycket inspiration eller hur mycket påbyggnaden skiljer sig gestaltungs-mässigt från värdbyggnaden. En påbyggnad bör inte kopiera utformningen på värdbyggnaden men inte heller helt bryta gestaltungsuttrycket. Goda anpassningar kan ske på olika sätt och olika aktörer har olika åsikter om vad som är en god gestaltning. Anpassningen av en addering till något befintligt måste ske med goda intensjoner och kunskap inom gestaltning, vilket Sandin (2019) menar är en bristande kompetens överlag inom byggprojekt. Debatten kring pastischer är svår och svaren är högst beroende på vem som tillfrågas. Enligt många privatpersoner som står utanför byggsektorn är pastischer något som kan framhäver en eftertraktad karaktär med moderna funktioner som Grossman (2016) menar även många arkitekter föredrar att bo i. Belins (2019) menar att arkitekturkåren inte ser att arkitekturens utveckling finns i någon form av pastischer. I denna debatt uppfattas det som att definitionen för pastischer är flytande och diskussionen kring grad av anpassning med hänsyn till material, färg och form inte överensstämmer med de personer som inte arbetar inom byggbranschen.

Att på ett lyckat sätt gestalta och anpassa en påbyggnad bör därför ses som en stor utmaning med information och synpunkter från flera håll bör uttryckas i processen. Genom att tidigt få en bild över vilka värden och gestaltungsuttryck som styr och förstärker området och värdbyggnadens karaktär ges arkitekter vägledning och riktlinjer att sträva efter för en lyckad gestaltning. Att dra generella slutsatser om hur stadsbyggnad och gestaltning går inte att göra då varje projekt är annorlunda och platsspecifikt. Även Sandin (2019) menar att stadsbyggande är komplext och måste få vara det, vilket innebär att generella råd innan ärenden prövas kan bli missvisande och olycksbådande. En ståndpunkt som bygglovsantikvarien i Linköping kan tänkas dela med en stor del av byggnadsantikvariekåren är att den utformningsmässigt vackraste lösningen ur ett arkitektoniskt perspektiv inte alltid är den korrekta ur ett antikvariskt perspektiv.

Ståndpunkten att en tydlig skiljelinje mellan påbyggnad och värdbyggnad i bevarande syften kommer från hur Boverkets (2014d) beskriver hur man bör analysera möjlig påtaglig skada på riksintressen. I denna analys bör man ställa sig frågan om det är möjligt att utläsa historien i byggnaden/bebyggelsen i och med de föreslagna förändringarna. Detta blir alltså en stark ståndpunkt för bland annat antikvarier i projekt som berör riksintressen och ligger till grund för ett av de större gestaltungsinflytanden som deras bedömning kan ha på utformningen av projektet. I och med att samtliga intervjupersoner framgick med att detta är något som de beaktar inom påbyggnadsprojekt kan detta innebära att vikten av anpassning till och bevarande av värdbyggnaden och närområdet har en större betydelse än eventuell nyproduktion på samma plats. Huruvida detta är något som intervjupersonerna

4.6 Bygglov

4.6.1 Resultat: bygglov

Hantering och val av förfarande för påbyggnader har nämnts i kapitlet Detaljplan. Däremot nämner nästan alla intervjupersoner att det finns olika tillvägagångssätt och att detta kan ske olika inom olika kommuner. Under intervjun med byggnadsantikvarien och handläggaren på Göteborgs stads byggnadskontor diskuterades frågan om mindre kommuner föredrar att gå direkt via bygglov vid denna typ av bebyggelse. Byggnadsantikvarien tror att större städer kan dras mer åt detaljplaneförfaranden på grund av att de har en känsligare infrastruktur som en påbyggnad kommer att addera till. Det kan handla både om vatten, el, grönområden, parkeringsplatser med mera, och menar att dessa saker inte alltid går att säkerställa i en bygglovsprocess. Handläggaren menar att det kan vara svårt att styrka planer eftersom de kanske då inte har något att hänga upp det i om de går direkt via ett bygglov. Byggnadsantikvarien instämmer på att det kan vara på grund av den komplexitet och begäran av en större helhetssyn. Hen inflikar även med att detta kan bero på hur stor organisation kommunen driver inom stadens stadsbyggnadsutveckling.

”Ja absolut, jag var för många år sedan på studiebesök i en annan mindre kommun, där ställer sig staden eller kommunen starka, där pratar man, man har inte så långa vägar till trafikkontoret eller miljöförvaltning utan alla sluter upp och ställer krav på exploatören det har vi lite svårare med att hantera i en större stad för att det är en så gigantisk organisation.” – DG

Inom Linköpings kommun förklarar bygglovsarkitekten att det är vanligt att vara i ständig kontakt med arkitekterna innan bygglovsprocessen startat. Under denna tid är det vanligt att bygglovskontoret har möten med ”kunden” cirka fyra till fem gånger innan de lämnar in bygglovsansökan. Detta gäller däremot inte alla bygglovsärenden men vanligare för större på- eller tillbyggnadsprojekt, förklarar bygglovsarkitekten.

”Första gången kommer de med enkla skisser, sen börjar vårt jobb tillsammans. Vi kommer sen fram till ”jaha det blir så”, sen söker de bygglov. Sällan händer det att de lämnar ritningar som vi inte sett tidigare. Vi försöker att få våra kunder, ”kunder”, informerade och involvera i processen.” – BAL

Hen menar att denna kontakt är av stort intresse för alla parter då Linköping är av kulturhistoriskt värde. Detta menar antikvarien i Linköping främst beror på att Linköping är en medeltida stad med kulturminnen från en mängd epoker och att stora delar av innerstaden är en fornlämning och spekulerar att detta gäller nästan alla medeltida städer. Detta leder till att mycket av det utgrävningsarbete som ofta är nödvändigt måste gå via Länsstyrelsen.

Om värdbyggnaden eller området som en på- eller tillbyggnad ska uppföras i är av kulturhistoriskt intresse måste KUL-certifierad person vara delaktig genom hela bygglovsprocessen. I tidigt skede genom en förundersökning över vilka värden som finns, inom bygglovsprocessen genom en konsekvensbeskrivning av föreslagen på- eller tillbyggnad och om bebyggelsen skett i enlighet med bland annat kap. 8 §13 (förvanskning), kap. 8 §14 (underhåll) och kap. 8 §17 (varsamhet) i PBL förutsatt kulturhistoriska värden. Denna person ska även under dessa omständigheter delta i tekniska samråd där punkter gällande kulturhistoriska värden läggs in i kontrollplanen. Mycket av detta arbete menar både bebyggelseantikvarien i Göteborg och

byggnadsantikvarien i Linköping sker tillsammans med inspektörerna. Som kommunal byggnadsantikvarie kan även denna person vara delaktig inom denna process om den KUL-certifierade personen inte är på plats. Mindre och mer detaljerade saker som skylt sättning och räck-överliggare m.m. som kan kräva samråd på plats. Byggnadsantikvarien i Linköping fortsätter med att beskriva andra situationer som kan uppstå efter det att bygglovets vunnit laga kraft. Hen ger ett exempel på en restaurang som var tvungna att installera en ventilationskanal på fasaden. Detta räknas som en fasadändring och är därmed inte bygglovspliktigt men kräver likväl antikvarisk tillsyn. Hen fortsätter med att förklara att det kan vara en hel del saker som påverkar gestaltningen av en byggnad som inte är bygglovspliktigt så som utformning av balkongfront, rör som behöver målas in i fasaden m.m. Hen uttrycker även att denna gestaltning alltid utgår ifrån kulturvärdena och gör en hård dragning i att rätt lösning inte alltid behöver vara den mest estetiskt tilltalande lösningen.

”Jag har inte något sånt exempel men jag skulle kunna tycka att en fulare lösning är mer korrekt för att det stämmer mer överens med byggnadens ursprung men en arkitekt, det har inte hänt heller, skulle ju känna att ”den är estetiskt anskrämlig, vi har möjlighet att göra den bättre”. ” – AL

Bygglovsarkitekten ser på bygglovskontoret som beskyddarna av staden, de ansvarar för utformningen och gestaltningen av staden med stadsarkitekten, men är öppna för diskussion med arkitekter som vill vara en del av denna utveckling.

4.6.2 Analys: bygglov

Att tillvägagångssättet för kommuner att hantera påbyggnadsprojekt skiljer sig är en möjlighet som kan ha stor betydelse för byggherrar. En konsekvens av att detaljplaneprocessen utesluts kan bli att möjligheten för mindre aktörer att utreda och projektera för mindre påbyggnader öppnas upp. Att samverka mellan plan- och bygglovsavdelningarna sker smidigare och mer interagerat i mindre städer med mindre organisationer är fullt möjligt. Genom samarbetet och nära kontakt med kollegor med olika expertis kan bredare kompetens inom handlägningsärenden appliceras inom mindre kommuner. Kontakten som ses inom detaljplaneförfaranden mellan handläggare och arkitekter ses i Linköping, om denna kontakt är densamma i Stockholm och Göteborg går inte att avgöra från intervjuerna.

Inom projekt som går direkt via bygglov kan man enligt resultatet från intervjuerna säga att alla projekt som berör kulturhistoriskt känsliga miljöer involverar antikvarier på ett eller annat sätt. Detta stämmer dock inte överens med RAÄ:s (2018) utredning över hur antikvariskt sakkunnigas kompetens används inom byggprocessen. Under intervjun framkom det att Linköpings kommun arbetar med att ta fram rutiner och personal för att arbeta med dessa frågor, detta vittade även antikvarien och detaljplanehandläggaren i Göteborg om. Eftersom detta varit en aktuell punkt för såväl Boverket, Länsstyrelserna, RUS och regering är det svårt att peka ut vilka omständigheter, diskussioner och internt arbete som rådde under de projekt som legat till grund för urvalet av intervjupersoner och deras erfarenhet från dessa projekt. Antikvariskt arbete bör och rekommenderas av Sandin (2019) att införas tidigt inom plan- och byggprocessen. Däremot kan kommuners resurser och erfarenhet inom dessa frågor vara en anledning till att dessa inte påverkar alla projekt som kräver det. Att i ett senare skede beakta dessa frågor kan vara förödande och leda till förvanskning eller försvinnandet av de säregenheter som utgjorde en betydande del av kulturmiljön.

4.7 Möjligheter och hinder

4.7.1 Resultat: möjligheter och hinder

Samtliga intervjupersoner ser både möjligheter och hinder, men detta är stadsberoende och har därför delats in i möjligheter och hinder beroende på stad.

Handläggaren i Stockholm menar att en av de största möjligheterna med påbyggnader är införandet av uteblivna funktioner inom ett område. Hen ger city (södra Norrmalm) som ett exempel. Denna del av Stockholm kallas för Stockholm city och är en av de modernistiska stadsdelarna i Stockholm som moderniserades efter andra världskriget. Detta område skulle på engelska benämnas som CBD (central business district) och huserar framförallt kontor. Hen beskriver att det finns en vilja från stadsbyggnadskontoret att utveckla området till att få en så kallad dygnet-runt-befolkning vilket väckt starkt motstånd från byggaktörernas sida. Hen ser påbyggnader som en möjlig lösning för att öka befintlig kollektivtrafik och starka noder som finns i stadsrummet. Däremot väcks alltid starka diskussioner kring projekt som bygger på höjden vare sig det är nyproduktion eller påbyggnation. Genom denna diskussion menar hen att detta blir ett politiskt intresse och menar att de politiska både kan fungera som en begränsande faktor men även som en katalysator inom dessa diskussioner.

I Linköping menar bygglovshandläggaren att påbyggnader kan vara ett effektivt sätt att förtäta staden på. Däremot är byggnadshöjden relativt låg i Linköping vilket gör att eventuella påbyggnader får en större påverkan på stadsbilden. Bygglovsarkitekten menar att renovationen och utbyggnaden av vindsutrymmen är ett bra sätt att förtäta och nyttja det som redan är bebyggt mer effektivt. Det mest framstående hinder inom Linköping är all kulturhistorisk bebyggelse som finns i innerstaden. Bygglovshandläggaren i Linköping ser att påbyggnationen av dessa hus kan vara problematisk. Bygglovsantikvarien menar att påbyggnader kan vara goda alternativ för att minimera rivningen av äldre bebyggelse. Kostnaden att riva ner byggnader från 1800- och tidigt 1900-tal är stor, både i hushållning med resurser men även själva arbetet. Hen menar att vi måste börja fundera på hållbarhetsperspektivet inom den moderna rivningsvägen.

”Där tycker jag, förutom kulturvärden, att man tar med en hållbarhetsaspekt i det hela, ”vad kostar det att riva?” – AL

I Göteborg ser handläggaren goda möjligheter med påbyggnation. Hen menar att det kan vara ett bra alternativ för förtätning inom områden som både estetiskt och konstruktionsmässigt nödvändigtvis inte klarar nyproduktion men är robusta nog för påbyggnation. Genom att istället nyttja bebyggelsens möjligheter på redan anspråkstagen mark för grönområden som ibland inträffar, bibehålls viktig grönyta och befintliga resurser räcker till fler.

”Där det tål det såklart, för det är ett bra tillskott. Mitt exempel då, kv. X, är ju mitt i centrala stan, det finns ju inget bättre ställe att förtäta på, du har allting runt omkring dig med infrastruktur och sånt där, absolut. Eller ta parkmark som man gör ibland eller annan yta som också behövs.” – DG

Byggnadantikvarien i Göteborg håller med och förtydligar att hushållningen med gröna resurser är extremt viktig att värna om när staden ska förtätas. Hen menar att trycket på de gröna utrymmena ökar i och med en större befolkning i dess närhet vilket gör de redan viktiga grönytor mer betydande utifrån ett biologiskt och funktionellt perspektiv. Grönytor fungerar

inte bara som rekreationsytor utan även som dagvattenmagasin och bibehållandet av biologisk mångfald i staden. Handläggaren inflikar även att vissa outnyttjade ytor ofta är det av en anledning i staden. Det kan bero på flera saker så som dagvattenhantering, skyfallsyta eller utrotningshotade djur/ natur. De menar att man måste fundera över vad tanken var i de äldre planerna för dessa ytor och se om de uppfyllt sitt ursprungliga syfte.

”Det är viktigt att göra sin läxa där i att titta på omkringliggande planer och hur tänkte man och resonerade då?” – AG

Specifika hinder för påbyggnation menar handläggaren framför allt är tillgänglighet. Hen förklarar problematiken bakom utökningen eller omlokaliseringen av hisschakt och menar att detta kan påverka värdbyggnadens gestaltning på ett ogynnsamt sätt. Utöver detta nämner hen även att skuggbildning, insyn och liknande som en problematisk effekt av att utöka byggnader vertikalt.

Funktionsbeblandning bör eftersträvas, framförallt inom stadsdelar med monofunktionell natur. Genom att beblanda verksamheter fylls delar av staden med människor dygnet runt vilket enligt Nerlund (2014) är eftersträvansvärt för att skapa rika stadsmiljöer. Stockholms stad har tagit till sig av dessa modern stadsplanerings ideal och arbetar med att utveckla miljöer för att skapa såväl trygghet som utvecklingen av ett mer hållbart samhälle. Stockholm, Göteborg och Linköping är kulturhistoriskt rika städer med bebyggelse som sträcker sig tillbaka fler hundra år i tiden. Genom att bevara och förgylla denna befintliga bebyggelse i förtätningsprojekt med aktivt antikvariskt arbetet kan dessa delar leva kvar. Modernismens uppdelade funktionsideal finns kvar och har debatterats i stor utsträckning. Att påbyggnader kan vara en del av arbetet med förtätning, upprustning och beblandning framkommer i resultatet och styrks av Sandin (2019).

4.7.2 Analys: möjligheter och hinder

Hur politiken styr bebyggelsen har kommit upp flera gånger under denna studie. Hur politiken bromsar eller påskyndar bebyggelsen i våra städer har inflytande på förtätning och påbyggnadsprojekt. Om påbyggnadsprojekt påskyndas och genomförs slarvigt med påtryckningar från kommunpolitiker kan detta kanske leda till ett förakt bland befolkningen och andra intressenter. Att utföra påbyggnadsprojekt i känsliga miljöer måste göras med varsamhet och god gestaltnings- och antikvariskexpertis. Möjligheter för påbyggnadsprojekt i våra växande medelstora städer finns det gått om, mycket tack vare miljonprogrammet vars överdimensionerade betongstommar är robusta nog för att klara påbyggnader vilket en rad examensarbeten kan visa. Sandin (2019) menar att påbyggnation kan ske på ett naturligt sätt inom dessa områden och att många av husen börjar nå slutet på sin livslängd och behöver därmed renoveras och moderniseras.

Många centrala delar av städer runt om i Sverige har en begränsad tillgång till gröna områden (Statistikmyndigheten SCB, 2010) och dessa måste bevaras både för invånarna, den biologiska mångfalden och för hanteringen av dagvatten. Genom att nyttja redan bebyggd eller skadad mark tas kan grönområden bevaras och utvecklas för att skapa ett mer hållbart och trivsamt samhälle. Däremot kommer trycket på dessa resurser att öka i och med en befolkningsökning i dess närhet. Vikten i att arbeta med uppmätt och uppfattad täthet som Rådberg och Friberg (1996) talar om blir därför av stor vikt vid arbetet med förtätningsplanering. Att parker och grönområden uppfattas glesa eller täta bör undersökas i utredningar kring hur mycket den kringliggande bebyggelsen klarar av att utvecklas.

Hur tillgänglighetskrav kan anpassas och försvåra påbyggnadsprojekt kretsar ofta kring hissar. Detta beror på att förändringarna oftast är så pass stora att påbyggnader faller in under lagen om ombyggnation och inte tillbyggnation. Det innebär att samtliga delar av huset ska anpassas till dagens tillgänglighetskrav (Boverket, 2018d). Hur hissar ska installeras, expanderas eller bytas ut är en stor fråga när det kommer till påbyggnad. Genom att addera en hiss utanpå redan existerade byggnad kan den inte enbart förvanska värdbyggnaden, men gestaltningen av den helt förändras. I och med att många miljonprogramshus inte byggdes med hiss, främst lamellhus (Björk, Kallstenius, & Reppen, 2013), kan en vertikal addering av våningar leda till att horisontella adderingar krävs. Hur detta påverkar den ursprungliga gestaltningen och funktionen av många av de befintliga lägenheterna är situationsberoende. Till vilken grad det kan bli accepterat att addera volymer till en befintlig byggnad utan förvanskning skiljer sig mellan projekt och dess förutsättningar.

5 Diskussion

5.1 Kommunalt och antikvariskt inflytande

Handläggare inom plan- och bygglovsprocessen har stort inflytande under processernas gång. Däremot är detta högst beroende på i vilket stadium och vilka tidigare prövningar som påbyggnadsprojekt genomgått. Om ett projekt genomgått en planprocess och har tydliga kopplingar till ett gestaltungsprogram måste bygglovhandläggare förhålla sig till det som fastslagits, men kan ha inflytande på en mer detaljerad nivå som planhandläggare inte kan begära från byggherren under planprocessen. Under planprocessen är det en ständig diskussion mellan arkitekt, byggherre och handläggare om utformning, hänsyn till värdbyggnad och kringliggande bebyggelse. Antikvariska utredningar kan leda till att hårdare krav ställs på gestaltningen och anpassningen till befintlig bebyggelse. I och med krav från både kommunala och antikvariska intressen från beslutsfattande organ inom kommuner är det möjligt att inflytandet över utformningen och volymen av påbyggnaden ökar och handläggare har bredare grund att förankra anpassning, utformning, volym och påverkan på kringliggande bebyggelse. Kommuner har ansvar att arbeta med både kulturmiljö och riksintressen däremot är det viktigt för arkitekter och byggherrar att komma ihåg att Länsstyrelserna har inflytande och inkallelsegrund inom planprocessen för projekt som kan komma att påverka riksintressen. Hur kommunernas politiska agerande påverkar stadsbyggnadskontoren och handläggarnas arbete har inte undersökts i denna studie men kan även de ha stort inflytande över hur den beslutsfattande processen.

5.2 Kulturhistoriskt arbete

God gestaltning är inte något som kan konkretiseras, däremot kan tillvägagångssättet och riktlinjer framhäva väl utformade byggnader. I och med att påbyggnader är en addering till något befintligt måste det befintliga få en betydande roll i det nya som växer fram. Värdbyggnadens historia, kultur och arkitektoniska uttryck är något som borde bevaras och om möjligt förhöjas i och med en påbyggnad.

Det kommunala och statliga arbetet inom utvecklingen av kulturmiljövård är något som sker kontinuerligt. Hur dessa värden ska bevaras samt lagar och regler kring hur stat, regioner, län och kommuner ska förhålla sig till och arbeta med dessa frågor är däremot komplexa och svårförstådda. Ett exempel på hur regler och lagar kring byggande och bevarande kolliderar ses inom länsstyrelsernas roll i arbetet med riksintressen och kulturmiljö. Om en Myndighet inte tar sitt fulla ansvar på grund av att de i senare skeden kan leda till en jävsituation innebär att något inom regelverket inte fungerar som det ska. Dessa diskussioner har blossat upp under de senaste åren och lett till att regeringen begärt utredningar av såväl RAÄ som Boverket för att komma tillrätta med hur arbetet ska utvecklas. I och med att kulturmiljövård genomsyrar alla steg inom byggprocessen måste ett tydligt ramverk eller mallar vara genomgående och utredningar av kulturmiljön följa med hela vägen. Om gestaltungsprogram har använts vid framtagandet av detaljplaner måste framför allt kommunerna förankra relevanta delar och efterfrågade effekter i plankarta eller planbeskrivningen. I och med att processen kan ta långt tid och gå mellan olika medarbetare är denna förankring av stor betydelse. Kalbro et al. (2012) skriver att om man kan regelverket förstår man hälften av hur processen egentligen går till. Att processen inte förstås från att enbart studera de lagar och regler som finns pekar på att de system vi har idag inte passar dagens tillvägagångssätt.

Om det finns en koppling mellan kommunernas beslut om att i vissa stunder ignorera möjliga utredningar av kulturmiljövård och valet att gå via bygglov istället för en planprocess för att kringgå inkallelsegrunden för Länsstyrelsen är inte tydlig. I denna studie kan detta varken styrkas eller avslås, men bör inte ignoreras. Om exemplet som togs upp under intervjun med bebyggelseantikvarien skett med avsikt eller inte kan enbart de inblandade parterna besvara, men spekulationer kring att liknande saker hänt i flera delar av landet vid undersökning av de förändringar som RUS (Boverket, Riksantikvarieämbetet, RUS, 2018; Länsstyrelsen i Jönköpingslän, 2018; Länsstyrelserna/RUS; Boverket; Riksantikvarieämbetet, 2018) föreslår kring Länsstyrelsen roll och arbete med kulturmiljövård och riksintressen.

5.3 Riktlinjer kring påbyggnation

Diskussionen om möjligheten till att påbyggnader bör pekas ut inom översiktsplanen landade platt hos de intervjuade. Däremot bör någon form av utpekande som setts i både Stockholms och Göteborgs tillägg till översiktsplanen (Arkitektur Stockholm och Strategi för Göteborg 2035) göras. Inom dessa tillägg nämndes enbart påbyggnader som en möjlig strategi, däremot visar detta eventuella byggherrar att detta är något som kommunen tar på allvar. Att aktivt peka ut områden som kan vara lämpade för påbyggnation vilket görs i *Strategi för Göteborg 2035* förmedlas budskapet tydligt till eventuella byggherrar som är intresserade av detta att kommunen har liknande intressen. Genom att peka ut olika områden som är i behov av arbete och föreslå till-/på-/ombyggnad och renovation av specifika områden kan byggherrar känna sig säkrare vid eventuell planprocess vilket kan bjuda in mindre fastighetsägare och företag att delta och vara med och utreda denna typ av bebyggelse.

Täthet kan mätas på många olika sätt men inom ramen för påbyggnad bör upplevd täthet ta större plats i diskussionen. Högt exploaterade innerstadsområden med en stor mängd kontor upplevs tätt under vissa delar av dygnet. Genom att blanda aktiviteter och funktioner kan denna täthet utjämnas över dygnet samtidigt som exploateringen ökar. Människor som bosätter sig i kontorstäta områden kommer inte uppleva området som tätt under de dagar och tider på dygnet som kontoren inte nyttjas. Genom att förtäta, rusta upp och bygga om befintliga områden runt omkring staden som idag inte ses som attraktiva kan problematik som vuxit ur funktionsbebyggelsens fotspår sakta försvinna. Nyströms (1999) vilja att utföra arbeten i dessa områden kan leda till en stor förändring i det sociala klimatet bland befolkningen. Denna process är däremot tids- och resurskrävande, men bör prioriteras före den fortsatta utspridningen av redan utglesade förorter. Under denna process bör däremot kommuner vara tydliga med vad som förväntas bli byggt. Genom ökat byggande och upprustning kan befolkning, aktiviteter och företagare drivas bort från området med ökade markpriser och hyror.

Från kommunens sida bör en transparent diskussion med byggherre och arkitekt eftersträvas för att gestaltungsarbetet och möjligheten för påbyggnad i det absolut tidigaste skedet ska leda till framgångsrika projekt. Genom att privata och allmäns intressen samarbetar för utvecklingen av staden kan projekt som *Vision för Sverige 2025* (Boverket, 2012) och *Agenda 2030* (Finansdepartementet, 2018) bli verklighet. Däremot kan hårdare tryck på exploatörer att producera utredningar och underlag innan diskussionen med kommunen börjat avskräcka, hindra och utesluta en del aktörer. Genom planmonopolet agerar kommuner som jury och domar över bebyggelsen inom kommunen men bör agera mer proaktivt och vägledande för att tydligt visa vilken riktning de vill utveckla staden i. Genom god kommunikation och transparens kan även

mindre exploatörer få plats i denna process då de ofta inte har ekonomi eller tid att driva långa planprocesser.

5.4 Inflytande och arbete i planprocessen

Det är under detaljplaneskedet som intressen och gestaltning börjar kollidera. Under denna process ska byggnadens inverkan på området, stadssiluetten m.m. utredas för att fatta ett beslut kring lämpligheten av att fortsätta med projektet. Planprocessen har utvecklats under de senaste tjugo åren med ett ökat tryck på utredningar men framför allt gestaltungsprogram. Att kommunen begär gestaltungsprogram under denna process är förståeligt och kan leda till att intressenter kan få en insyn i arbetet med hur byggherren tänker sig hur denna byggnad ska gestaltas och formas. Däremot blir dessa program svåra att försvara när kommunen inte refererar eller gör tydliga kopplingar till programmen i plankarta eller planprogram om detaljplanen vinner laga kraft. Detta leder till att bygglovshandläggare inte kan hänvisa till vad som sagts under detaljplaneförfarandet då gestaltungsprogram inte har någon laglig grund, vilket innebär att byggherren har full rätt att förändra gestaltningen av påbyggnaden. Det blir därför motstridigt att begära utredningar som kräver tid och pengar som senare inte kommer spela in i den slutliga bedömningen kring hur byggnaden ska byggas. Utredningstrycket har avskräckt mindre aktörer att genomgå en planprocess då de inte har finansiella grunder tid att avsätta på denna process som inte alltid leder till projektet kan fortgå. Planprocessen är ofta nödvändig för påbyggnader då befintlig bebyggelse ofta nyttjat maximal byggnadshöjd i befintlig detaljplan. En stor rad påbyggnadsprojekt skulle kunna skötas av mindre företag och fastighetsägare då påbyggnader rent byggmässigt kan vara relativt små. Adderingen av två våningsplan på 400 kvadratmeter vardera, är inte i skala till ett större byggprojekt som många av de stora företagen vanligtvis arbetar med. Om kommuner vill släppa in mindre aktörer att göra denna typ av påbyggnads måste de antingen lätta på regelverket, lämna garantier eller själva uppdatera detaljplaner för att sedan låta mindre aktörer starta påbyggnadsprojekt under ett bygglovsförfarande.

5.5 Förenkla processen för mindre företag

Att låta mindre fastighetsägare göra denna typ av ombyggnationer under bygglov och därmed slippa dyra och tidskrävande planprocesser kan fler projekt realiseras. Linköpings beskrivning över hur de arbetar med denna typ av projekt genom bygglovsprocessen bör vara vägledande för andra kommuner att utföra mindre projekt för mindre fastighetsägare och byggherrar på liknande vis. Linköpings metod kan däremot inte ses som perfekt och bör utveckling med mallar och rutiner. Inte att förglömma är däremot risker som kan uppstå inom gestaltningen som referens projektet i Linköping där det bygglovsaccepterade fasadmaterialet byttes ut efter det att bygglovets vunnit laga kraft. Om byggherren då, utan kommunens tillåtelse, bygger något som inte kommunen överensstämmer med har kommunen laglig grund att ta action mot byggherren. Kommunernas arbete kring kulturmiljövård inom bygglovsprocessen förbättras om denna typ av förfarande ska bli mer öppet för påbyggnadsprojekt.

5.6 Anpassning till värdbyggnad och kringliggande bebyggelsemiljö

Anpassningen av påbyggnader verkar vara något som är av stort intresse hos kommunerna. Genom studien uppmärksammades anpassningen som något kommunerna ser på med stort intresse och inflytande. Detta betyder däremot inte att alla handläggare eller kommuner tänker

likadant kring frågor som rör anpassning. Alla intervjupersoner i denna studie ville att en tydlig skillnad mellan värdbyggnad och påbyggnad skulle synas i gestaltningen. Ett enkelt sätt att erhålla denna effekt kan vara att behålla takfoten eller en del av taket på det befintliga huset. Detta skulle utgöra en markering över var värdbyggnadens tidigare tak slutat. Anpassningen till en befintlig byggnad landar inte primärt i fasad materialet utan i formen och den påökade volymen som nu blir en del av byggnaden. Hur denna form ska spela med värdbyggnaden är ett jobb för arkitekter att utforska, för vidare intresse kring volym och form av påbyggnader rekommenderas studien *Catalogue of Typologies: Rooftop extensions* av Floerke P et al. (2014). Däremot bör det nämnas att formen eller volymen inte borde ta över eller överlägga sig det befintliga husets karaktär vilket blir särskilt viktigt då värdbyggnaden är av kulturhistoriskt intresse. Genom att angripa kulturhistoriskt värdefulla byggnader med vördnad och respekt för den befintliga byggnaden kan denna typ av projekt förädla istället för att förvanska befintlig byggnad och bebyggelse. Det finns inga rätt eller fel när det kommer till gestaltningen av påbyggnader, något som fungerar i en given situation kanske inte fungerar över huvud taget i en annan. I och med detta blir det viktigt att anpassa gestaltningen utefter situationen om råder i projektplatsens närområde. Åsikten om gestaltningskraven skiljer sig mellan på- och tillbyggnader. Detta kan bero på intervjupersonernas tidigare erfarenheter, åsikter, arbetsroll och stad. I och med att en påbyggnad adderas ovanpå något befintligt kan de inte ”gömmas” eller särskiljas på samma vis som en tillbyggnad. En tillbyggnad kan ses som en individuell byggnad utöver original huset vilket innebär att påverkan kan minimeras och friare tyglar kan tas med gestaltningen. Självklart kan en påbyggnad ”gömmas”, men detta innebär ofta att påbyggnaden måste bli en del av värdbyggnaden vilket kan uppfattas som förvanskning då pastischer inte verkar vara något populärt inom kommunerna. Pastischer kan ses som något som kan förhöja kulturhistoriska värdefulla kvarter i och med att påbyggnaden ses som en enhet i gaturummet. Däremot påverkar detta värdbyggnaden negativt, men undantag bör kunna göras om frågan faller på om original byggnaden antingen kommer rivas, lämnas outnyttjad eller konstruktionen i det befintliga huset har stora brister som kräver åtgärder och påbyggnaden av värdbyggnaden kan finansiera fastighetsägarens vilja att renovera och bevara.

5.7 Politisk vilja

Politiska utredningar, utvecklingsriktningar och tillägg till översiktsplanen för stadens utveckling och miljömål kan möta orimligt motstånd i plan- och bygglovsprocesserna. För att utveckling ska ske måste också entusiastiska projekt med god vilja kunna utföras. Däremot är saker och ting aldrig så pass enkla som vi vill att de ska vara och andras åsikter, lagar och regler som tagits fram för att skydda samtliga inblandade, djur och natur finna av en anledning.

Genom att tillhandahålla en bättre förståelse till hur både byggnadsantikvarier och kommunala handläggare tänker inom dessa frågor om gestaltning tror jag att samarbetet och sympatin mellan arkitekter, byggherrar, antikvarier och handläggare kan leda till ett mer inkluderande och välfungerande samarbetet för det hållbara samhälle vi alla vill bygga.

5.8 Validitet och reliabilitet

Under arbetets gång har metoden följts efter bästa förmåga. Att bedriva en kvalitativ studie i syfte att studera ett ämne som många inom branschen arbetar med på daglig basis har varit utmanande. Valet av metod var lämplig och gav goda resultat inom ramarna för studiens omfattning och syfte.

Intervjuerna gick bra förutsatt den samhällssituation som vi för nuvarande befinner oss i med Covid-19. Två av nio planerade intervjuer kunde däremot inte genomföras vilket kan ha påverkat resultatets validitet eftersom intervjuantalet minskade på grund av sjukdom. Resterande intervjuerna genomfördes som planerat. Min personliga roll som intervjuare utvecklades i och med studiens gång och jag blev mer säker och trygg som intervjuare efter några intervjuer. Detta kan ha påverkat resultatet genom att utökande frågor och förklaringar kan ha uteblivit. Intervjuerna följde det efterstavadade upplägget med en mer fri form efter tre intervjuer. Samtliga intervjuer gick inom ramarna för studien bra och önskvärt resultat nåddes.

Innan intervjuerna påbörjades utfördes en första litteraturstudie för att få en djupare inblick i PBL och plan- och bygglovsprocessen. Däremot förutsågs inte hur stor betydelse riksintressen och kulturmiljövård hade på kommunernas bedömning inom deras gestaltungsarbete. Detta ledde till att jag endast hade grundlig förståelse inom ämnet vid första intervjun med bygglovsantikvarien i Linköping. Under denna intervju förklarades hens arbete och vilka lagar som styr mycket av det antikvariska arbetet inom plan- och bygglovsprocessen vilket ledde till ökad förståelse men tog upp en hel del tid av intervjun. Genom en bredare kunskap inom kulturmiljövård och riksintressen skulle intervjuerna med antikvarierna kunnat vara mer djupgående och mer specificerade för påbyggnader på ett liknande sätt som de senare intervjuerna hade. På grund av bristande kunskap inom kulturmiljövård var där med de första intervjun bristande vilket kan påverkat validiteten av denna intervju.

På grund av studiens öppna och explorativa natur kan det argumenteras att studien har bristande reliabilitet. I och med att intervjupersonerna kom från olika platser och med olika yrkesroller inom plan- och bygglovsprocessen kan inga konkreta slutsatser dras inom en rad frågor som lyfts fram under studien. Däremot var syftet att belysa och öka förståelsen inom kommunalt gestaltungsinflytande för påbyggnadsprojekt vilket jag anser att denna studie gjort.

Analysen av empirin utfördes med förbestämt analysmodell. Valet av teman kunde stundvis kännas breda och stundvis sammanflätade på grund av att några av de utvalda diskussionspunkterna sträcker sig över de andra och stora delar av plan- och bygglovsprocessen. Riksintresse och kulturmiljö är ett av dessa teman som sträcker sig över hela processen och bör finnas med från början till slut. På grund av detta har inte riksintressen och kulturmiljövård analyserats mer djupgående inom vardera del av plan- och bygglovsprocessen.

6 Slutsatser

Inom denna studie intervjuades sju personer med erfarenheter inom såväl planprocessen som bygglovsprocessen. Under studien fastslogs olika teman som dessa personer talade om för att beskriva deras arbete och erfarenheter med påbyggnader. I detta kapitel sammanfattas resultat och slutsatser som gjorts under studien.

6.1 Gestaltningsoinflytande

Handläggare och kommunalt anställda antikvarier har inflytande under både plan- och bygglovsprocessen. Detta inflytande beror på det planmonopol som kommuner har och uttrycker sig på olika sätt inom olika stadium i plan- och bygglovsprocessen. Stadsbyggnadskontoret kommer under plan- och bygglovsprocessens gång vara involverade och ge synpunkter på gestaltning, anpassning och volymer. God kommunikation med handläggare samt eventuella antikvarier är kritiskt genom hela processen för att i ett så tidigt skede som möjligt involvera relevanta intressenter och tillsammans med stadsbyggnadskontoret ta fram planer som både tar hänsyn till värdbyggnad och kringliggande bebyggelse samt för att minimera risker och eventuella överklaganden. Om projektet påverkar ett eventuellt riksintresse eller värdefull kulturmiljö är det klokt för byggherren att tidigt göra en antikvariskundersökning. I och med riksintresset eller värdefull kulturmiljö kan hårdare krav och översyn från kommunens sida inrättas. I dessa situationer blir kommunikationen med handläggare och eventuell kommunal bebyggelse-/byggnadsantikvarie särskilt viktig.

6.2 Tydliga riktlinjer i ett översiktligt sammanhang

Tillägg till översiktsplaner ser olika ut i olika kommuner. Stora städer som Stockholm och Göteborg har en rad olika tillägg som visar stadens riktning inom en rad bebyggelsefrågor. Arkitektur-program/ policy är något som fler och fler städer börjar ta fram. Om ett intresse för förtätning med hjälp av påbyggnader finns bör det tydligt lyftas fram i något av dessa program. Inom denna typ av projekt bör relativ täthet vara en av de grundande faktorerna för vilka områden som kan pekas ut för möjliga påbyggnads objekt. En annan faktor som bör eftersträvas i dessa program är beblandning av funktioner i bebyggelsen. Detta gäller främst innerstadsområden som ofta domineras av kontor och handel. Genom beblandning av funktioner nyttjas bebyggelsen dygnet runt och bidrar till ett rikare stadsliv.

6.3 Tidig diskussion med kommunen

Vid påbörjan på nya projekt inom påbyggnad är en god kommunikation med kommunen viktig. Detta kan däremot variera mellan kommunerna och de större vill ofta att en del av arbetet ska vara igång med utredningar och gestaltning för att visa intresse och ge kommunen något att kommentera på. Att först se efter om värdbyggnaden rent konstruktionsmässigt kan klara en påbyggnad är däremot något som bör göras så tidigt som möjligt. Beroende på vilket förfarande som projektet genomgår kommer kommunen och intressenter ha flera tillfällen att påverka, kommentera och eventuellt klaga på utformning och utsträckning av projektet.

6.4 Bevarandet och arbete kring riksintressen

Arbetet med kulturmiljö och bevarande av riksintressen har varit bristfälliga inom många kommuner. Eftersom Länsstyrelserna inte har inkallelsegrund under bygglovsprocessen har detta resulterat i att Länsstyrelserna agerat passivt och/eller inte allt för att undvika eventuella jävsituationer. Arbetet kring Länsstyrelsernas roll inom bevarandet av statens riksintressen har pågått öppet sedan 2018 och bland annat resulterat i ändringar som infördes den 1 april 2020. Fortsatt arbete kring dessa frågor och hur Sveriges ska uppnå målen kring bevarande av kulturhistoriskt värdefulla miljöer sker med projekt som RUS, undersökningar och utredningar från RAÄ och Boverket. Sveriges kulturarv är en ändlig resurs, dagens rivningar är inte på samma nivå som under mitten av 1900-talet, men för en fortsatt hållbar framtid med ett rikt kulturarv måste en mer ödmjuk inställning till riksintressen och kulturmiljö.

6.4.1 Kulturmiljövård vid påbyggnad

Varje byggnad och område är unika och har olika utmaningar som påverkar gestaltningsarbetet. Under ett påbyggnadsprojekt blir användningen av en antikvarisk konsult viktig och både byggherre och kommun efterfråga en utredning av en KUL-certifierad antikvarie. Som arkitekt bör man inte tveka om att diskutera frågor och tankar kring utredningen och eventuella gestaltningssvårigheter.

6.5 Gestaltning under planprocessen

Kommuner har i planprocessen stort inflytande över hur byggnaden kan komma att gestaltas. Detta kan däremot variera beroende på handläggare. Däremot kan det vara en god idé att få flera åsikter gällande gestaltningen i detta tidiga skede. Utredningarna för denna typ av projekt är många och kan variera men skiljer sig inte från mängden utredningar som krävs vid nybyggnation. gestaltningen bör däremot inte göras allt för detaljerad utan främst besvara tankar och idéer kring volym, form, färg och hur denna påbyggnad kommer att addera värde till bebyggelsen i området.

6.5.1 Anknytning till gestaltningsprogram

Om gestaltningsprogram använts inom detaljplaneprocessen måste tydliga kopplingar göras i plankarta och/eller planprogram. Om dessa använts är det viktigt med tydliga kopplingar som kan tolkas av någon som inte sett projektet eller programmet innan. Detta görs främst för att ge överenskommelser gjorda under planprocessen gällande gestaltningen juridisk tyngd.

6.6 Gestaltningsanpassning

Hur påbyggnaden ska anpassas utseendemässigt till värdbyggnaden är även det situationsbaserat. Däremot bör hänsyn tas till värdbyggnaden, dess historia, arkitektoniska uttryck och kulturhistoriska värde. Verktyg som färg, form, material, placering, fönstersättning, höjder, vertikala och horisontella axlar är en del av de saker som kan nyttjas för att nå en lyckad helhet i gestaltningen av påbyggnaden. Kommuner vill se god anpassning till både värdbyggnaden och dess omgivning, med ett syfte och inriktning till vad man vill tillföra bebyggelsen med den valda gestaltningen. Påbyggnaden ska helst underordna sig värdbyggnaden, speciellt inom påbyggnadsprojekt där värdbyggnaden/ området har höga kulturhistoriska värden. Det är även

viktigt att anpassa gestaltningen efter värdbyggnadens konstruktion så som bärande element och kring eventuella hisschakt.

6.6.1 Koppling till värdbyggnad

Gestaltningen av påbyggnader kan inte konkretiseras ner till något exakt och bör alltid anpassas och samspela med sin omgivning. Däremot kan riktlinjer kring relationen till värdbyggnaden tas fram. Samtliga intervjupersoner i denna studie ville att en tydlig skiljelinje mellan på- och värdbyggnaden ska utformas. Hur denna skiljelinje ska gestaltas är något som arkitekten bör diskutera med kommunen.

6.6.2 Ljus i stadssiluetten

Om en påbyggnad sticker upp ur stadssiluetten bör användningen av glas anpassas till att harmoniskt spela med kringliggande byggnader samt värdbyggnadens ljusmängd under kvällar och nätter.

6.7 Fortsatt forskning

Inom ämnet för getsaltningsinflytande av påbyggnader skulle en fallstudie kring hur gestaltningen förändras från första idépresentation till bygglovsbeslut av ett eller flera påbyggnadsprojekt. Inom denna fallstudie skulle förhållningen till eventuella riksintressen och värdefulla kulturmiljöer vara av intresse samt hur arkitekterna arbetade med antikvariska utredningar och anpassning för att minimera eventuell påverkan på dessa värden.

Under denna studie kom politisk vilja inom kommunerna på tal under samtliga intervjuerna. Att undersöka hur kommunpolitiker ser på stadsutveckling och förtätning i växande städer i mellan Sverige samt om påbyggnader kan vara en del av stadens strategi för förtätning och bevarande.

Länsstyrelsens roll inom arbetet med riksintresse och kulturmiljövård förändras i och med lagändringen som trädde i kraft 1 april 2020 (Boverket, 2020c). Fortsatt forskning kring hur denna lagändring påverkar Länsstyrelsens arbete med kulturmiljö och riksintressen samt dokumentera hur kommunerna förhåller sig till Länsstyrelsens nya roll.

7 Referenser

- Ahrne, G., & Svensson, P. (2011). *Handbok i kvalitativa metoder* (Vol. I). Malmö: Liber.
- Amer, M., & Attia, S. (2017). *ROOF STACKING: Learned Lessons from Architects*. Liège: SBD Lab, Liège University.
- Ando, H., Cousins, R., & Young, C. (2014). Achieving saturation in thematic analysis: development and refinement of a codebook. *COMPREHENSIVE PSYCHOLOGY*, 3(4).
- Arkitekturuppropet. (u.d.). *Om Arkitekturuppropet*. Hämtat från Arkitekturuppropet: <http://www.arkitekturuppropet.se/om-au/om-au/> den 30 april 2020
- Baker, S. E., & Edwards, R. (u.d.). *How many qualitative interviews is enough?: Expert voices and early career reflections on sampling and cases in qualitative research*. Southampton: National Center for Research Methods.
- Belin, M. (den 17 april 2019). "Vi bygger mer kortsiktigt än någonsin". Hämtat från Arkitekten: <https://arkitekten.se/debatt/vi-bygger-mer-kortsiktigt-an-nagonsin/> den 30 april 2020
- Bergsten, S. (2005). *Industrialised building systems: vertical extension of existing buildings by use of light gauge steel framing systems and 4D CAD tools*. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Bivrin, J., & Carlsson, F. (2019). *Vertikal förtätning med tredimensionell fastighetsnildning*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Björk, C., Kallstenius, P., & Reppen, L. (2013). *Så byggdes husen 1880 - 2000*. Stockholm: Svensk Byggtjänst.
- Bogale, D., & Paluchiewicz, P. (2011). *Etage på tak: Förtätning av innerstadsbebyggelse - ett exempel från Stockholm*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Boverket. (2012). *Vision för Sverige 2025*. Karlskrona: Myndigheten för samhällsplanering, byggande och boende.
- Boverket. (den 23 september 2014a). *Detaljplaneinstrumentet*. Hämtat från Boverket: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/detaljplaneinstrumentet/> den 16 april 2020
- Boverket. (2014b). *Förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. (den 7 Juli 2014c). *Kultur, kulturmiljö och arkitektur*. Hämtat från Boverket: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/nationella-mal1/bebyggelse/kultur-kulturmiljo-och-arkitektur/> den 3 April 2020

- Boverket. (den 7 juli 2014d). *Påtaglig skada*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-miljobalken/hushallning-med-mark-och-vatten/pataglig-skada/> den 6 april 2020
- Boverket. (den 7 juli 2014e). *Roller och ansvar*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-miljobalken/hushallning-med-mark-och-vatten/roller-och-ansvar/>
- Boverket. (den 20 maj 2014f). *Under miljonprogrammet byggdes en miljon bostäder*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/miljonprogrammet/>
- Boverket. (den 23 september 2014g). *Vad är en detaljplan*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/detaljplaneinstrumentet/vad-ar-detaljplan1/> den 16 april 2020
- Boverket. (den 9 november 2016a). *Guide för detaljplaneprocessen*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/om-boverket/guider/hur-en-detaljplan-tas-fram/> april 17 2020
- Boverket. (2016b). *Rätt tätt; en idéskrift om förtätning av städer och orter*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket. (den 16 Oktober 2017a). *Riksintresseanknutna lagar*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/riksintressen/riksintresseanknutna-lagar/>
- Boverket. (den 16 oktober 2017b). *Riksintresseanspråk enligt 3 kapitlet Miljöbalken*. Hämtat från Boverket: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/riksintressen/riksintresseansprak-3-kap-mb/>
- Boverket. (den 16 oktober 2017c). *Riksintressen enligt 4 kap Miljöbalken*. Hämtat från <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/riksintressen/riksintressen-enligt-4-kap-mb/>
- Boverket. (den 16 Oktober 2017d). *Riksintressen historik*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/riksintressen/riksintressen-historik/>
- Boverket. (den 2 mars 2017e). *Sakkunnig kulturvärden*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/lov-byggande-och-kulturvarden/sakkunnig-kulturvarden/>

- Boverket. (den 1 juni 2018a). *När krävs tillgänglig hiss*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/boverkets-byggregler/tillganglighet/nar-kravs-tillganglig-hiss/> den 14 april 2020
- Boverket. (den 22 februari 2018b). *Ombyggnad*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/andring-av-byggnader/ombyggnad/> den 14 april 2020
- Boverket. (den 31 oktober 2018c). *Parkering*. Hämtat från Boverket:
https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/parkering_hallbarhet/verktyg/ptal/ den 14 april 2020
- Boverket. (den 31 maj 2018d). *Tillbyggnad*. Hämtat från <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/andring-av-byggnader/tillbyggnad/> den 13 april 2020
- Boverket. (den 1 augusti 2018e). *Utformning*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/planbestammelser/egenskapsbestammelser-for-kvartersmark/utformning/>
- Boverket. (den 22 november 2018f). *Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan*. Hämtat från Boverket: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/krav-pa-byggnadsverk-tomter-mm/byggnadsverk/form/> den 28 februari 2020
- Boverket. (den 31 maj 2019a). *En samlad strategi för arkitektur*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/uppfoljning/Statistik/statistik-gestaltningsfragor/> den 23 april 2020
- Boverket. (den 2 januari 2019b). *Guide för bygglov och byggprocessen*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/om-boverket/guider/guide-for-bygglov-och-byggprocessen/>
- Boverket. (den 31 maj 2019c). *Indikation om att fler kommuner arbetar med ändringar*. Hämtat från Boverket: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/uppfoljning/Statistik/statistik-oversiktsplan/fordjupning-och-tematiskt-tillagg/> den 23 april 2020
- Boverket. (den 20 juni 2019d). *Placering och utformning*. Hämtat från Boverket:
https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/provning_lov_fb/bygglov_inom_dp/placering/ den 14 april 2020
- Boverket. (den 6 mars 2019e). *Riksarkitekten*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/riksarkitekten/>
- Boverket. (den 2 oktober 2019f). *Tillgänglighet*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/boverkets-byggregler/tillganglighet/> den 14 april 2020

- Boverket. (den 1 april 2020a). *Program till detaljplan*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/detaljplaneprocessen/starta-planarbetet/program-till-detaljplan/>
- Boverket. (den 1 april 2020b). *Standardförfarande*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/detaljplaneprocessen/standardforfarande/> den 17 april 2020
- Boverket. (den 1 april 2020c). *Vad gäller vid ändringen av PBL 3 kap 1 april?* Hämtat från Boverket: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/ikrafttradande--och-overgangsbestammelser/> den 15 april 2020
- Boverket. (den 1 april 2020d). *Val av förfarande*. Hämtat från Boverket:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/detaljplaneprocessen/val-av-forfarande/> den 17 april 2020
- Boverket. (den 1 april 2020f). *Översiktsplanens nytta och funktion*. Hämtat från <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/oversiktsplanen/nytta/> den 16 april 2020
- Boverket, Riksantikvarieämbetet, RUS. (den 8 november 2018). *Uppföljning och kulturmiljö [PowerPoint-presentation]*. Hämtat från RUS: <http://extra.lansstyrelsen.se/rus/Sv/utvecklingsomraden/kulturmiljo-landskap/Pages/default.aspx> den 21 april 2020
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brunnkvist, S., & Claesson, S. (2014). *Strategi för göteborg 2035: Utbyggnadsplanering*. Göteborg: Göteborgs stad.
- Byggdiallog Dalarna. (u.d.). *Dalarnas arkitekturråd: gestaltning, form & design*. Hämtat från Byggdiallog Dalarna: <https://byggdiallogdalarna.se/organisation/temagrupper/arkitekturradet-dalarna/> den 14 april 2020
- Byggutbildarna. (u.d.). *Om certifiering*. Hämtat från Byggutbildarna: <https://byggutbildarna.com/kurser/kontrollansvarig/om-certifiering/> den 13 april 2020
- Eneroth, B. (1984). *Hur mäter man "vackert"?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Eskilsson, M. (den 6 november 2018). *Allt om bygglov*. Hämtat från Byggahus: <https://www.byggahus.se/bygga/allt-om-bygglov>

- Fejes, A., & Thornberg, R. (2015). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.
- Finansdepartementet. (2018). *Handlingsplan agenda 2030*. Stockholm: Regeringskanliet.
- Floerke, P., Weiss, S., Stein, L., & Wagner, M. (2014). *Catalogue of Typologies: Rooftop Extensions*. Düsseldorf: Bauforumstahl.
- Friberg, R., & Karlin, V. (2015). *Påbyggnad av miljonprogrammets flervåningshus ur ett bärformågeperspektiv*. Lund: Lunds tekniska högskola.
- Föreningen för byggherrar. (den 16 oktober 2014). *Kritik mot planprocess som stänger ute mindre byggherrar*. Hämtat från Byggherrar: <https://byggherrar.se/kritik-mot-planprocess-som-stanger-ute-mindre-byggherrar/> den 22 april 2020
- Gillham, B. (2008). *Forskningsintervjun: Tekniker och genomförande*. (E. Jamison Gromark, Övers.) Malmö: Studentlitteratur.
- Grossman, D. (den 14 oktober 2016). *Bygger vi det folk vill ha?* Hämtat från Fastighets tidningen: <https://fastighetstidningen.se/bygger-vi-det-folk-vill-ha/> den 30 april 2020
- Göteborg stad. (u.d.). *Bygglovets gång steg för steg*. Hämtat från Göteborg: https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmaterioch-planarbete/bygga-riva-och-forandra/bygglov/bygglovprocessen/bygglovets-gang!/ut/p/z1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfIjo8ziTYzcDQy9TAy9LdyMzA0cTY0dDYxMDQ283Q30wwkpiAJKG-AAjgb6BbmhigA8PmRR/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Aansokan den 20 april 2020
- Holmqvist, I. (2019). *Privat initiativrätt: Planintressentens medverkan vid detaljplaneläggning*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Hällgren, H., & Falge, V. (2017). *Påbyggnader på befintliga flerbostadshus: Konstruktionsval och kostnadsanalys för påbyggnad med utanpåliggande pelare*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Johansson, L. A. (den 3 juli 2017). *Mer likriktning är knappast vad arkitekturen behöver*. Hämtat från Timbro: <https://timbro.se/smedjan/mer-likriktning-ar-knappast-vad-arkitekturen-behoover/> den 30 april 2020
- Kalbro, T., Lindgren, E., & Paulsson, J. (2012). *Detaljplaner i praktiken: Är plan- och bygglagen i takt med tiden?* Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Kalix kommun. (den 14 oktober 2013). *Bygglovsprocessen*. Hämtat från Kalix : <https://www.kalix.se/Boende/Bygglov-tillstand-och-fastighetsfragor/Bygglov-och-andra-lov/Bygglov/Bygglovsprocessen/> den 19 april 2020
- Karlskrona kommun. (2011). *Planprogram för FÄJÖ 1:110: Säljö udde*. Karlskrona: Karlskrona kommun.

- Karlsson, V., & Rosin, E. (2018). *Analys av äldre murverkshus: Gällande befintliga byggnadens förutsättningar för påbyggnad*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Lindén, J. (2014). *Förtätning av tätort utan att bebygga orörd mark: En utredning för Eider AB:s Förutsättningar att förtäta Trollhättans stad*. Östersund: Mittuniversitet.
- Lindén, J., & Malmberg, J. (2017). *The Sky is the Limit: En studie av vertikal förtätning och dess projektpåverkande faktorer*. Lund: Lunds universitet.
- Lindgren, A., & Larsson, D. (2012). *Våningspåbyggnad av miljonprogrammets flerbostadshus: Förutsättningar och kontroller för genomförandet av våningspåbyggnader*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Linköpings kommun. (den 9 december 2019). *Arkitekturprogram för Linköpings innerstad*. Hämtat från Linköping: <https://www.linkoping.se/stadsplanering-och-trafik/oversiktsplanering/oversiktsplaner---antagna/fordjupade-oversiktsplaner/arkitekturprogram-for-linkopings-innerstad/> den 23 april 2020
- Linköpings kommun. (den 27 mars 2020). *Sök bygglov*. Hämtat från Linköping: <https://www.linkoping.se/bygga-bo-och-miljo/bygga-nytt-andra-eller-riva/sok-bygglov/> den 19 april 2020
- Luleå kommune. (den 9 april 2020). *Kvalitets och gestaltungsprogram*. Hämtat från <https://www.lulea.se/samhalle--gator/aktuella-projekt/kronan---ny-stadsdel-i-lulea/detaljplaner-och-program/kvalitets-och-gestaltungsprogram.html> den 17 april 2020
- Lundgren, J., & Sibe, R. (2016). *Våningspåbyggnad: En fallstudie*. Halmstad: Högskolan i Halmstad.
- Lunds universitet. (den 22 Juli 2019a). *Studentarbeten*. (M. Johansson, Redaktör) Hämtat från Forskningsetik: <https://www.forskningsetik.lu.se/forskningsetisk-information/etikprovning/studentarbeten> den 24 Februari 2020
- Lunds universitet. (den 22 Juli 2019b). *Informerat samtycke*. (M. Johansson, Redaktör) Hämtat från Forskningsetik: <https://www.forskningsetik.lu.se/forskningsetisk-information/informerat-samtycke> den 24 Februari 2020
- Lunds universitet. (den 14 april 2020). *Examensarbete T5 läkarprogrammet: Göra litteraturstudie*. Hämtat från lub.lu: https://libguides.lub.lu.se/c.php?g=297461&p=4112444&fbclid=IwAR3x2mlNjBVE9u4ueH0ojyAeEdhxd_jpNQLRVWCmSrW6T80FByTpcJmctgQ den 24 april 2020
- Länsstyrelsen i Jönköpingslän. (den 8 november 2018). *Steinwall Thomas; Skog Linnea; Larsson den 28 september 2018 10 02 55 [Videofil]*. Hämtat från <https://www.youtube.com/watch?v=9DNZBQpqZqs&feature=youtu.be>

- Länsstyrelserna/RUS; Boverket; Riksantikvarieämbetet. (den 22 november 2018). *Kulturmiljöunderlag: Kulturmiljö i god bebyggd miljö 181122 [PowerPoint-presentation]*. Hämtat från RUS: <http://extra.lansstyrelsen.se/rus/Sv/utvecklingsomraden/kulturmiljo-landskap/PublishingImages/Pages/default/Kulturmiljöunderlag%20181122.pdf> den 21 april 2020
- Nationalencyklopedin. (u.d.). *Kulturmiljövård*. Hämtat från NE: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kulturmiljövård> den 6 april 2020
- Nationalencyklopedin. (u.d.). *pastisch*. Hämtat från NE: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/pastisch> den 30 april 2020
- Nationalencyklopedin. (u.d.). *riksintresse*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/riksintresse> den 3 April 2020
- Nationalencyklopedin. (u.d.). *sinnesdata*. Hämtat från NE: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sinnesdata> den 11 maj 2020
- Nerlund, H. (den 9 april 2014). *Renässans för den borgerliga stadsplaneringen*. Hämtat från Timbro: <https://timbro.se/ideologi/renassans-den-borgerliga-stadsplaneringen/> den 13 april 2020
- Nilsson, R. (2017). *Vertical Extension of buildings*. Lund: Lunds universitet.
- Nilsson, S. (2009). Tagandes gatorna så breda som han någonsin kan. *Kulturvärden*(1), 18-27.
- Nord, M. (2018). *Riksintressen: Stöd för hantering av riksintressen i fysisk planering*. Göteborg: Länsstyrelsen västra götaland län.
- Nyström, L. (1999). Mot ett nytt stadsbyggnadsparadigm. i Stadsmiljörådet, *Stadsarkitektur: Form, kultur, liv* (ss. 17-44). Kalmar: Stadsmiljörådet.
- Olander, S. (2005). *Planprocessen, ett hinder för nyproduktion av bostäder?* Lund: Lunds universitet.
- Olsson Syväluoma, J., & Öberg, S. (2017). *Förtätning av känsliga stadsmiljöer: En fallstudie av Östersund*. Gävle: Högskolan i Gävle.
- Paulsson, U., & Björklund, M. (2013). *Seminarieboken: att skriva presentera och opponera* (Vol. 2). Lund, Skåne, Sverige: Studentlitteratur.
- Regional Utveckling och Samverkan. (u.d.). *Kulturmiljö/ landskap*. Hämtat från RUS: <http://extra.lansstyrelsen.se/rus/Sv/utvecklingsomraden/kulturmiljo-landskap/Pages/default.aspx> den 21 april 2020
- Riksantikvarieämbetet. (den 31 augusti 2017). *Definition av kulturarv och kulturmiljö*. Hämtat från RAÄ: <https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/> den 6 april 2020

- Riksantikvarieämbetet. (2018). *Kulturvärden försvinner i byggprocessen: Intervjuer och aktgranskning av bygglovsärenden*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Riksantikvarieämbetet. (den 23 juli 2019). *Det här gör Riksantikvarieämbetet*. Hämtat från Riksantikvarieämbetet: <https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/det-har-gor-riksantikvarieambetet/> den 6 april 2020
- Rådberg, J., & Friberg, A. (1996). *Svenska stadstyper: Historisk exempel klassificering*. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Sandin, Y. (2019). *Stadsutveckling och påbyggnader: Utvecklingsbehov inför etapp 2 av Timber on top*. Borås: RISE Research Institutes of Sweden AB.
- Sigtuna kommun. (u.d.). *Bygglovsprocessen*. Hämtat från Sigtna kommun: <https://www.sigtuna.se/bygga-bo-och-miljo/bygga-nytt-andra-eller-riva/bygglovsprocessen.html> den 19 april 2020
- Skärvad, P.-H., & Lundahl, U. (2016). *Utredningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Smart Prosperity Institute. (u.d.). *The Cost of Sprawl: A Comparison*. Hämtat från Smart Prosperity Institute: <https://institute.smartprosperity.ca/content/cost-sprawl-comparison>
- Statistikmyndigheten SCB. (den 15 september 2010). *Långt till grönområden i storstäder*. Hämtat från SCB: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/markanvandning/gronytor-i-och-omkring-tatorter/pong/statistiknyhet/gronytor-i-och-omkring-tatorter/>
- Stockholms stad. (2013). *Arkitektur Stockholm: Strategier för stadens gestaltning*. Stockholm: Stockholms stad.
- Stockholms stad. (u.d.). *Skönhetsrådet*. Hämtat från Stockholms stad: <https://skonhetsradet.stockholm> den 14 april 2020
- Sundsvalls kommun. (den 23 januari 2019). *Vad är en översiktsplan?* Hämtat från Sundsvall: <https://sundsvall.se/samhallsplanering-och-trafik/samhallsbyggnad-och-planering/oversiktsplan-och-detaljplaner/oversiktsplan/vad-ar-en-oversiktsplan/> den 23 april 2020
- Svahn, C., & Bolling, A. (den 11 mars 2020). *WHO: Världen står inför en pandemi*. Hämtat från Dagens nyheter: <https://tools.kib.ki.se/referensguide/apa/#artiklar-dagstidningsartiklarielatroniskform>
- Sveriges nationella centrum för arkitektur och design. (u.d.). *Om ArkDes*. Hämtat från ArkDes: <https://arkdes.se/om-arkdes/> den 6 april 2020
- Söderström, J. (2018). *Bättre konkurrens i bostadsbyggandet: En uppföljning av utvecklingen 2015–2018 samt en kartläggning av fortsatt utredningsbehov*. Stockholm: Konkurrensverket.

- Thompson, D. (2013). *Suburban Sprawl: Exposing hidden costs, identifying innovations*. Ottawa: Sustainable prosperity.
- Trafikverket. (den 18 oktober 2017). *Arkitekturrådet*. Hämtat från Trafikverket: <https://www.trafikverket.se/for-dig-i-branschen/Planera-och-utreda/Arkitektur-och-gestaltning-i-transportsystemet/arkitekturradet/> den 14 april 2020
- Umeå kommun. (den 4 november 2019). *Översiktsplanens delar: fördjupningar och tillägg*. Hämtat från Umea: <https://www.umea.se/umeakommun/byggaboochmiljo/oversiktsplanochdetaljplaner/oversiktsplan/oversiktsplanensdelarfordjupningarochtillegg.4.7dedf61f15826c00f5a10118.html> den 23 april 2020
- Wallén, G. (1996). *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wärneryd, O., Hallin, P.-o., & Hultman, J. (2002). *Hållbarutveckling: om kris och omställning i stad och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Yin, R. K. (2013). *Kvalitativ forskning från start till mål*. (J. Retzlaff, Övers.) Lund: Studentlitteratur AB.

8 Bilagor

Bilaga 1

Bilaga 1 visar en samlad lista över tidigare examensarbeten inom ämnet påbyggnader.

Författare	Titel	år	Universitet /högskola	Typ av studie	Ämne/inriktning	Syfte (citerat)	Nivå
Stefan Gustafsson	KL-trä eller lättbalkar: Egenskaper vid påbyggnad av två våningar	2019	Umeå universitet	Jämförande studie	Med nådda mål inom värme, brand, ljud och bärförmåga jämfördes vilken av konstruktions typerna som gav störst LOA samt träåtgång.	Syftet med arbetet är att ge en uppfattning om hur stomvalet eventuellt påverkar den uthyrbara lokalarean, lasterna på den befintliga byggnaden och volymen trä i den bärande stommen.	Kandidatuppsats
Jenny Lindén och Johanna Malmberg	The Sky is the Limit - En studie av vertikal förtätning och dess projektpåverkande faktorer	2017	Lunds universitet	Utforskande studie	Ekonomiska, juridiska och tekniska faktorer	Utreda vilka faktorer som påverkar realiseringen av vertikalt förtätningsprojekt	Masteruppsats
Jonatan Lundgren och Richard Sibe	Våningspåbyggnad: en fallstudie	2016	Högskolan i Halmstad	Fallstudie	Hinder inom byggprocessen	Syftet är att undersöka vilka bekymmer som kan uppstå under delar av byggprocessen när våningspåbyggnader ska genomföras	Kandidatuppsats
Julia Bevrin och Frida Carlsson	Vertikal förtätning med tredimensionell fastighetsbildning En undersökning av förutsättningarna	2019	Kungliga tekniska högskolan	Fallstudie	Vertikalförtätning i tredimensionell fastighetsbildning	Undersöker möjligheter och hinder med vertikal förtätning. De undersöker även varför vertikal förtätning inte används i större utsträckning och diskuterar även tredimensionell fastighetsbildning	Kandidatuppsats
Viktor Karlsson och Enok Rosin	Analys av äldre murverkshus: Gällande befintliga	2018	Kungliga tekniska högskolan	Fallstudie	Äldre murverkshus potential för påbyggnad	Syftet med den här studien är att analysera äldre murverkshus	Kandidatuppsats

	byggnadens förutsättningar för påbyggnad					möjligheter för påbyggnad	
Johanna Hellsing och Sara Mård	Bostadshus från Miljonprogrammet med påbyggnad i trä	2018	Karlstads universitet	Kvantitativ beräkningss studie	Trä som stommaterial	Syftet är att belysa fördelarna med trä som stommaterial för påbyggnader, både ur miljö- och konstruktionssynpunkt	Kandidatuppsat s
Paul Bchar och Robert Youssef	Bygga till ett våningsplan på befintligt flerbostadshus	2018	Kungliga tekniska högskolan	Kvantitativ fallstudie	Utredning av befintlig byggnad	Syftet med examensarbetet är att utreda konstruktionstekniska och byggnadstekniska förhållanden översiktligt för ett byggnadsverk som ska genomgå en påbyggnad. Förhållandena innefattar bärförmåga och åtgärder.	Kandidatuppsat s
Albin Jakobsson och Stina Lans	Byggnadstekniska lösningar vid påbyggnad av bostäder på parkeringshus	2019	Jönköpings tekniska högskola	Kvalitativ fallstudie	Sammanställning av byggtekniska lösningar för våningspåbyggnad	Syftet aför rapporten är att fungera som ett underlag vid projektering av konstruktion, brand och installationer vid framtida projekt av liknande slag	Kandidatuppsat s
Anni Karlsson och Jennie Svärd	Dimensionering av lastbärande stomme för framtida påbyggnad	2015	Linneuniversitetet	Kvantitativ beräkningss studie	Maximal adderad stommlast på befintlig stomme	Syftet är att visa ett exempel på hur mycket en trevåningsbyggnad behöver överdimensioneras för att möjliggöra påbyggnad av ytterligare våningar.	Kandidatuppsat s

Oscar Gunnarsson och Alexander Herbertsson	Dimensionering av flerfamiljshus i trä med förberedelse för framtida påbyggnar	2019	Jönköpings tekniska högskola	Kvantitativa beräkningar samt intervjuer	Hjälpdokument till konstruktörer och konsulter för dimensionskrav	Syftet med arbetet är att ta fram ett hjälpdokument till konstruktörer och konsulter som visar vilka dimensioner som krävs för att ett flerbostadshus i trä med fyra våningar ska klara en påbyggnad i form av en extra våning, utan att behöva stomförstärkas i ett senare skede	Kandidatuppsatser
Gustav Bodin och Momamed Jaber	Energiberäkning för påbyggna	2014	Linköpings universitet	Kvantitativ beräkningssstudie	Energiberäkning för typhus innan och efter påbyggnad	Syftet med studien är att undersöka hur energi åtgången förändras för typhus då de utrustas med påbyggna i form av takvåningar. Genom att göra teoretiska beräkningar ska energi åtgången i KWh/kvm jämföras med och utan takvåning.	Kandidatuppsatser
Sara Andersson	Energisparåtgärder i samband med påbyggnad av nya bostäder: En fallstudie av Röda längan i IDA ICE	2016	Umeå universitet	Fallstudie	Energi och lönsamhets beräkning	Syftet med denna rapport är bedöma lönsamheten av ett energibesparande åtgärds paket för byggnaden "Röda längan" i Orminge, Nacka.	Kandidatuppsatser
Daniel Bogale och Philip Paluchiewicz	Etage på tak: Förtätning av innerstads bebyggelse - ett exempel från Stockholm	2011	Kungliga tekniska högskolan	Fallstudie	Utredningsunderlag till privat företag, framförallt inom juridiska och tekniska aspekter.	Båge Bygg AB har gett oss i uppdrag att utreda hur man går tillväga för att bygga bostäder på taket av befintlig bebyggelse.	Kandidatuppsatser

Joakim Olsson Syväluoma och Simon Östberg	Förtätning av känsliga stadsmiljöer : en fallstudie av Östersund	2017	Högskolan i Gävle	Fallstudie	Stadsbyggnads; förtätning och dess påverkan på stadsbilden	Hur kan densiteten av bostäder öka i en stadskärna utifrån teorier från framstående stadsplanerare och arkitekter? Hur är det möjligt att förtäta på lämpligast sätt med hänsyn till exempelvis kollektivtrafik, befolkningstäthet, befintlig stadsstruktur, grönområden och kulturmiljövärden? Vad är hållbar bostadsdensitet för en svensk medelstor stad? Vilka för- och nackdelar finns när kompakta städer skapas?	kandidatuppsatser
Joel Lindén	Förtätning av tätort utan att bebygga orörd mark: En utredning för Eidar AB:s förutsättningar att förtäta Trollhättans Stad	2014	Mittuniversitetet	Fallstudie	Utredning av möjligheter att bebygga staden utan att ta ny mark i anspråk	Syftet med studien är att försöka hitta alternativa lösningar och förslag åt Eidar AB på hur de kan nå fram till sitt mål på minst 1 000 nya bostäder fram till år 2030 utan att bebygga och ta orörd mark i anspråk genom att bygga helt nya bostadsområden.	Kandidatuppsatser
Andreas Dahlberg och Niklas Soldemyr	Ett gestaltungs-förslag för nya bostäder genom vertikal förtätning: Utifrån lämplighetsanalys för vertikal förtätning, gestaltungs-principer samt plats-och	2017	Luleå tekniska universitet	Gestaltning sförslag	Gestaltning sförslag med grund i tekniska och kvantitativa undersökningar	Syftet väljs därför att utifrån denna specifika förtätningstyp undersöka hur förtätning på befintliga tak i urban miljö kan se ut. Ett gestaltungs-förslag tas fram för att visa hur ytor som tak kan ersättas med material vars egenskaper kan ge ett förbättrat och mer	Masteruppsats

	mikroklimat sanalyser					naturenligt mikroklimat samtidigt som nya bostäder kan tillföras staden.	
Anna Ahnström	Planering för förtätning genom påbyggnad: "Karlsson på taket" en saga eller verklighet?	2004	Blekinge tekniska högskola	Pilotstudie	Undersökning av möjligheter för påbyggnade r	Syftet med rapporten är att ta fram en systema- tisk metod för att identifiera lämpliga byggnader för förtätning med bostäder genom påbygg- nad, sett både ur nuvarande och kommande boendes perspektiv. Avsikten är att metoden ska kunna behandla ett flertal viktiga planerings- aspekter så att en hållbar stadsutveckling gynnas. Syftet är även att testa metoden i Solna Stad samt att diskutera de slutsatser som kan dras av studien liksom hur resultatet av den bör an- vändas.	Magisteruppsat s
Nora Abrahamsson och Fanny Söderström	Påbyggnad av bostäder på tak i Stockholm City: En möjlighet för att göra Stockholm City till en funktionsblandad och	2018	Kungliga tekniska högskolan	Gestaltning sförslag grundat i intervjuer och platsutredning	Gestaltning sförslag	Arbetet syftar till att undersöka om Stockholm City kan göras till en funktionsblandad och mer levande stadsdel genom att förse området med fler bostäder.	Kandidatuppsat s

	mer levande stadsdel						
Tobias Nilsson	Påbyggnad av flerbosatdshus i Umeå: Tillvägagångssätt och möjligheter vid beaktande av markförhållanden för lamellhus.	2018	Umeå universitet	Fallstudie	Geoteknik	Tanken med denna studie är att OF Bygg KB när det gäller olika markförhållanden uppnår en djupare förståelse för vilka omständigheter som krävs, när det gäller olika tillvägagångssätt och utmaningar med dessa vid händelse av en våningspåbyggnad.	Kandidatuppsats
Andreas Oscarsson och Joakim Eklund	Påbyggnad av våningsplan med lättkonstruktion: En jämförelse av stommaterialet trä och tunnplåt	2010	Uppsala universitet	Jämförande studie	Val av lättkonstruktion	Syftet med examensarbetet är att undersöka möjligheterna till påbyggnad för HSB:s resterande byggnader på Ferlinsgatan i Uppsala samt för byggnader med liknande förutsättningar. Syftet är också att jämföra trä respektive tunnplåt som stommateriäl.	Kandidatuppsats
Samuel Wikström	Påbyggnation av befintliga betongbyggnad	2017	Luleå tekniska universitet	Fallstudie	Konstruktionsberäkning	Syftet med arbetet är att identifiera nyckelfaktorer för liknande arbeten som kan komma till användning i framtiden samt vilka faktorer som påverkar mer än andra i förhållande till en byggnads kapacitet att bära fler våningar.	Masteruppsats

Malin Sundén och Theres Wiborg	Problematis ka områden vid vertikalförtä ning: och vilka av dessa områden som kan avhjälpas med hjälp av lätbyggnad selement	2018	Örebro universitet	Litteraturstu die	Konstruktio nsanalys	Syftet med denna rapport är att definiera vertikal förtätning samt dess problemområden.	Kandidatuppsat s
Ruben Strömholm och Fredrik Balkåsen	Stomförstär kningsmeto der vid påbyggnad	2018	Kungliga tekniska högskolan	Kvalitativ intervjustud ie	Konstruktio n	Syftet med denna studie är att klargöra vilka kritiska laster som uppstår vid påbyggnad och hur de kan hanteras med hjälp av stomförstärkning.	Masteruppsats
Rikard Matson och Adam Vesterberg	Förslag till takhuspåby ggnad i Stockholm	2012	Kungliga tekniska högskolan	Beräkningss tudie	Utformning och energiberäk ning	Syftet är att undersöka om en påbyggnad av fastigheten Linjalen 8 är möjlig. Vidare att undersöka om påbyggnaden kan anpassas för en hållbar framtid och exemplifiera energieffektiviser ingar.	Kandidatuppsat s
Yahya Debes och Jimmy Samuelsson	Tillämpning av träbaserat modulväggs system för påbyggnad av efterkrigstid ens flerbostadsh us: Utifrån energikrav och ekonomiska förutsättnin gar	2017	Jönköpings tekniska högskola	Deduktiv fallstudie	Energi och ekonomi	Målet med rapporten är att undersöka möjligheten att tillämpa ett påbyggnadssyste m för svenska renoveringsproje kt av efterkrigstidens flerbostadshus som både är kostnadseffektivt och som klarar nya svenska energikrav.	Kandidatuppsat s

Lukas Bergner	Utredning av påbyggnad för befintligt sjukhus tillhörande NUS	2014	Umeå universitet	Fallstudie	Utredning för möjlig påbyggnad under specifika omständigheter	Som en del i den ovan nämnda processen ingår detta projekt som handlar om att utreda om en eventuell påbyggnad är praktiskt möjlig att utföra på de två parallella huskroppar. Allt detta i syfte till att utveckla det nuvarande fastighetsbeståndet på NUS utan att i första hand behöva expandera till obebyggt markområde.	Kandidatuppsatser
Aron Lindgren och Daniel Larsson	Våningspåbyggnad av miljonprogrammets flerbostadshus: Förutsättningar och kontroll för genomförandet av våningspåbyggnad	2012	Kungliga tekniska högskolan	Jämförande studie	Val av stomkonstruktion	Syftet med arbetet är att kontrollera om en våningspåbyggnad på ett referenshus från miljonprogrammet med bokhyllestomme är möjlig för att skapa nya lägenheter som medför ökade hyresintäkter för fastighetsägaren, och kan medverka till ökad variation i området arkitektonisk och öka lägenhetsutbudet.	Kandidatuppsatser
Malin Svensson och Frida Ullman	Våningspåbyggnad på befintligt byggnadsbestånd: ett sätt att möta efterfrågan på centrala bostäder	2013	Högskolan i Jönköping	Kvalitativ fallstudie	Förtättnings- och påbyggnads möjligheter	Syftet med detta examensarbete är att skapa fler bostäder inom en bebyggd stadskärna.	Kandidatuppsatser
Martin Larsheim	Vertikal förtätning : en del av ett hållbart stadsbyggande?	2007	Linköpings universitet	Fallstudie	Stadsbildens förutsättningar för vertikal förtätning och synen på vertikal förtätning	Syftet med uppsatsen är att undersöka förutsättningarna för vertikal förtätning i Sverige med staden	Kandidatuppsatser

						Norrköping som fallstudie.	
--	--	--	--	--	--	----------------------------	--

Bilaga 2

Transkriberingsmall

Inom transkriberingen av intervjuerna inom detta examensarbete kommer följande metod användas. Allt som sagt under intervjun skrivs ut efter initialen i personernas förnamn. Om personerna involverade i intervjun delar samma bokstav eller namn används ”J” (jag) för intervjuaren. Vanligt förekommande symboler inom typografi används som vanligt.

Följande typografiska stilar och symbolkombinationer används på följande sätt:

Fet stil: intervjupersonen lägger tyngd i orden eller uttryck.

Kursiv: begrepp som inte översätts till svenska.

Understruket: används om intervjuaren vill betona någonting i transkriberingen som hen anser vara av stort intresse.

... (tre punkter): används vid långa pauser eller om intervjupersonen avbryter en mening för att påbörja en annan.

Asterisk (*) + kursiv: används som aktionssymbol och följs med en text för att beskriva något som händer eller känslouttryck så som skratt eller suckar.

Bilaga 3

Bilaga tre redovisar de fasta frågor som ställdes till intervjupersonerna under intervjutillfället.

Frågor till handläggare och bygglovsarkitekt:

- Vad heter du?
- Vad är din arbetsroll?
- Vad har du för erfarenhet av påbyggnadsprojekt?
- Hur anser du att påbyggnadsprojekt kan skilja sig från andra typer av projekt?
- Hur stor roll har gestaltningen haft? På vilket sätt har gestaltningen påverkat/s?
- Vad bör man tänka på om man vill utföra ett påbyggnadsprojekt?

Frågor till antikvarier:

- Vad heter du?
- Vad är din arbetsroll?
- Vad har du för erfarenhet av påbyggnadsprojekt?
- Hur är din roll viktig inom påbyggnadsprojekt?
- Hur kan ditt arbete påverka gestaltningen av påbyggnader i tidiga skeden?
- Vet du om några lyckade projekt?
- Hur samarbetar ni med planhandläggare? Andra roller?

Bilaga 4

Bilaga 4 beskriver mer detaljerat hur ett standardförfarande inom detaljplaneprocessen går till.

Standardförfarande är uppbyggt av sex steg: samråd, underrättelse, granskning, granskningsutlåtande, antagande och laga kraft. Om samrådet finner enighet går planen direkt från samråd till antagande och sedan lagakraft, detta är begränsat standardförfarande. (Boverket, 2020d)

Under samråd ska kommunen informera och diskutera med de intressenter som blir direkt berörda av planen där ibland, Länsstyrelsen, lantmäterimyndigheten, kända sakägare och eventuellt boende (Boverket, 2020b). Samrådet är till för att informera och för berörda parter att lämna synpunkter och önskemål (Boverket, 2020b). Kalbro et al. (2012) menar att samråd har två huvudfunktioner; kommunen ska få synpunkter och kunskap om planområdet samt planens utformning.

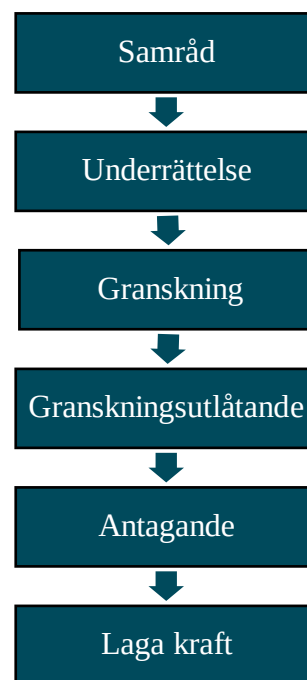
Efter det att samråd avslutats ska ett slutligt förslag kungöras och vara anslagen på kommunens anslagstavla öppet för granskning och skickas till de ovan nämnda intressenterna (Kalbro, Lindgren, & Paulsson, 2012). Förslaget ska vara öppet för granskning i minst två veckor om inte annat sagts mellan samtliga intressenter (Boverket, 2020b).

Under granskningstiden har sakägare, myndigheter och andra intressenter möjlighet att lämna synpunkter på planförslaget. Genom att lämna synpunkter under detta granskningskede erhåller man sig rätten för framtida överklagan av förslaget. Under denna period har även Länsstyrelsen en stor roll och måste därmed yttra sig om de tror att planen kan komma att strida mot föreskrifter av Länsstyrelsens ingripandegrunder. Om en väsentlig ändring görs av planen blir kommunen tvungen att åter anslå förslaget för granskning. (Boverket, 2020b)

Efter granskningen skall kommunen sammanställa ett granskningsutlåtande där synpunkter från granskningstiden och samrådet redovisas tillsammans med planförslaget. Granskningsutlåtandet ska så snart som möjligt skickas ut till de intressenterna som inte fått sina synpunkter tillgodosedda och ska finnas tillgängligt tillsammans med andra handlingar i ärendet. (Boverket, 2020b)

Efter utlåtandet ska kommunfullmäktige anta ett beslut gällande detaljplanen. Kommunfullmäktige kan i vissa fall delegera beslutsprövningen till byggnadsnämnden eller kommunstyrelsen. Beslutet gällande planens antagande ska skickas till lantmäterimyndigheten, länsstyrelsen, regionplaneorgan och andra berörda kommuner samt till dem som lämnade synpunkter under granskningstiden. (Boverket, 2020b)

Att en detaljplan vinner laga kraft innebär att planen blir gällande. För att planen ska kunna vinna laga kraft måste planen under tre veckors tid vara tillgängligt på kommunens anslagstavla. Om ingen part som lämnat synpunkter under tidigare skeden överklagar beslutet antas planen och

Figur 6 visar detaljplaneprocessens olika steg för ett standardförfarande.

vinner laga kraft. Planen, planbeskrivningen och fastighetsförteckningen ska sedan utskickas till lantmäterimyndigheten och länsstyrelsen. (Boverket, 2020b)

Bilaga 5

Bilaga 4 beskriver alla steg i bygglovsprocessen med djupgående än i rapporten.

Förberedelsefasen

Under förberedelsefasen kontaktas stadsbyggnadskontoret för att bland annat utreda vilka handlingar de kräver för att pröva bygglov och är beroende av vad som ska byggas. Nämnden ska även vägleda och ge råd i rimlig omfattning beroende på projektets omfattning. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.)

Ansökan

När all nödvändig dokumentation samlats in är byggherren redo att ansöka om bygglov. Innan ansökan är det viktigt att kontrollera att alla handlingar är fackmässigt utförda då komplettering annars kan krävas. Ansökan sker skriftligt och lämnas till stadsbyggnadskontoret, där den datumstämplas och diarieförs (ansökan kan numera skickas in via kommuners e-tjänst). I ansökan är det viktigt att byggherren bestämmer en kontrollansvarig (KA), men detta beror på omfattningen av projektet. KA ska bland annat överse att bygglagstiftningens krav uppfylls och upprätta förslagspunkter till kontrollplanen. (Sigtuna kommun, u.d.; Boverket, 2019b; Göteborg stad, u.d.)

Granskning

Under den första granskningen kontrolleras ansökan och kompletterande dokument av kommunens stadsbyggnadskontor. Om ansökan är inkomplett, har underpresterande ritningskvalitet eller saknar dokument kommer byggherren under en viss tid ha möjlighet att komplettera ansökan. (Sigtuna kommun, u.d.; Boverket, 2019b)

Komplettförklaring

Ett komplett förklarings- eller mottagningsbevis skickas till byggherrens så snart ansökan granskats och ska informera byggherren om tiden stadsbyggnadskontoret har på sig att fatta ett beslut. Möjligheten att överklaga samt att den nämnda avgiften reduceras om tidsfristen överskrids. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.)

Prövning

När ansökan prövas kontrollerar byggnadsnämnden om ansökan om bygglov är grundad och förenlig med detaljplaner eller områdesbestämmelser. Under denna process prövas även förslagets gestaltning i enlighet med PBL 8 kap. 1 §, att byggnaden är lämplig för sitt ändamål, att den har en god färg-, form- och materialverkan samt om den är tillgänglig och användbar för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Byggnadens placering, anpassning till omkringliggande bebyggelse, natur- och kulturvärden tas här i beaktning. Om planen ligger utanför områdesbestämmelser eller detaljplan prövar byggnadsnämnden om platsens lämplighet utefter föreslaget bygge. Byggherren ska innehava beslutet tio veckor efter det att ansökan erhållits av kommunen eller tio veckor efter det att kompletterande dokumentation skickats. Om nämnden behöver mer tid kan det ta upp till tjugo veckor totalt. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.)

Beslut

Om byggnadsnämnden beviljar ansökan ska beslutet kungöras med hjälp av post- och lokaltidningar samt skicka ut beslutet till grannar och andra berörda. De berörda har sedan tre veckor på sig att överklaga beslutet. Om ingen överklagan kommer in inom denna tid vinner beslutet laga kraft och bygglovet kan nyttjas i två framöver. Däremot har byggherren inte rätt att påbörja bygget förrän ett startbesked lämnats från byggnadsnämnden. Om detta startbesked följer tätt inpå att bygglovet vunnit lagakraft får bygget påbörjas tidigast fyra veckor detta. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.; Göteborg stad, u.d.)

Tekniskt samråd

I tekniskt samråd ska arbetet och tekniska aspekter av bygget granskas tillsammans med handläggare. Tekniskt samråd hålls om bygget kräver en kontrollplan, byggherren har begärt ett tekniskt samråd eller om ett samråd inte är uppenbart onödigt. Om ett samråd inte är nödvändigt ska ett startbesked ges redan vid bygglovsbeslutet. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.; Kalix kommun, 2013)

Arbetsplatsbesök

Om ett arbetsplatsbesök anses vara behövligt, ofta för större eller komplicerade projekt, utförs detta av en byggnadsinspektör som kontrollerar att kontrollplan, handlingar och byggregler följs. Ett arbetsplatsbesök ska göras minst en gång under byggtiden. (Kalix kommun, 2013; Sigtuna kommun, u.d.; Boverket, 2019b)

Slutbesked

När projektet avslutats håller byggnadsnämnden ett slutsamråd där samtliga punkter som togs upp under tekniskt samråd granskas, om ytterligare åtgärder krävs och om kontrollplanen följts. Under detta samråd bedömer även byggnadsnämnden om ett slutbesked kommer kunna utfärdas. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.; Kalix kommun, 2013)

Slutbesked

När möjliga åtgärder tagits och kontrollerats från slutsamrådet begär byggherren ett slutbesked. I och med denna ansökan skickas nödvändigt dokumentation som bestämdes under startbeskedet till byggnadsnämnden. Byggnaden får inte börja nyttjas före ett slutbesked erhållits. När handläggaren kontrollerat att samtliga krav är uppfyllda utfärdas ett slutbesked och byggnaden kan nyttjas. Om kraven inte uppfylls kan ett slutbesked nekas eller om bristerna kan åtgärdas inom rimlig tid kan ett intermistiskt slutbesked ges som innebär att ett slutbesked kommer att prövas direkt efter det att bristerna omhändertagits eller en nödvändig kontroll utförts. Om byggnaden tas i bruk innan slutbesked kan byggherren erhålla en straffavgift. (Boverket, 2019b; Sigtuna kommun, u.d.; Kalix kommun, 2013)